Liv Holmen

Valia ir šviesa

Skiriu Perui ir Tonei.
Ačiū už Kają

Vaikas verkia ne todėl, kad tamsu,
bet todėl, kad mano esąs vienas tamsoje.
(Iš: Gražiausi žodžiai apie vaikus,
Oslas ir Stokholmas, 1993)

PRINTĖJA
Kaišiadorys, 2018

Knygos vertimą ir leidybą parėmė
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija

Nuotraukų autorė
Berit Bergestig

Iš norvegų kalbos vertė Brigita Urmanaitė

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-445-448-6

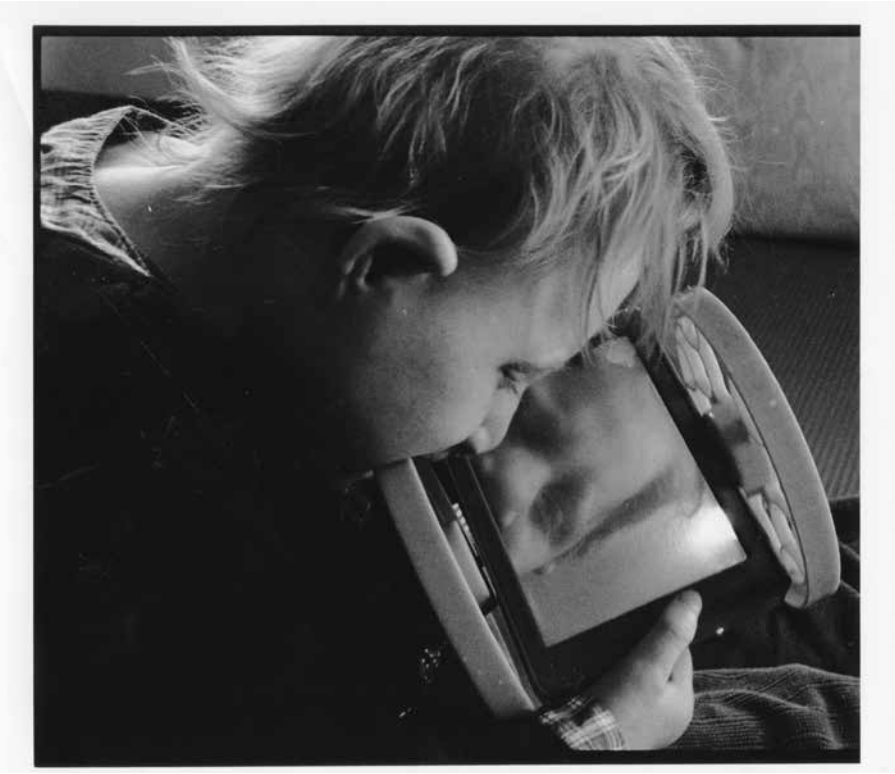

TURINYS

ĮŽANGINIS TĖVŲ ŽODIS .....

ĮŽANGINIS AUTORIAUS ŽODIS .....

POKALBIAI SU KAJA. Naujos prasmės formavimas .....

PIRMAS SUSITIKIMAS .....

ĮVADINIAI KOMENTARAI .....

MANO TEORIJOS IR PRAKTIKOS PAGRINDAS
Ankstyvos sąveikos svarba .....
Neįgalaus vaiko pagrindas sąveikai .....
Jausmų svarba ankstyvojoje sąveikoje .....
Sąveika ir komunikacija .....
Vertinti vaiką kaip visumą .....

KELIAS Į BENDRĄ POŽIŪRĮ
Mintys apie Kajos patyrimų pasaulį .....
Kokios patirties reikėjo Kajai? .....
Kokiose situacijose Kaja būdavo labiausiai pasiekiama? .....

SĄVEIKA ĮGAUNA FORMĄ
Per bendrą ritmą .....
Veidas prie veido .....

PRISIRIŠIMAS, RAIDOS SĄLYGA .....
Sąveika per kasdienę priežiūros rutiną .....
„Guguoti“ kūnu.....
Iš mano pozicijų .....
Kajai būdingas akių kontaktas/Akių kontaktas pagal Kają .....

„KALBA, KURIA KALBA RANKOS IR SUPRANTA KŪNAS“
Meilės kalba .....
Jausmai ir profesionalumas .....

Žinios, įžvalga į save ir empatija .....

PASVARSTYMAI APIE STRUKTŪRĄ
Struktūra Kajos programos atžvilgiu .....
Duoti vaikui laiko – tai suteikti jam erdvės apmąstymui .....

SANTYKIAI SU APLINKA IR JOS SUVOKIMAS .....
Artumas ir ryšys su kitais žmonėmis .....
Fizinės erdvės, objektų ir žmonių tyrinėjimas .....
Socialinis bendravimas .....
Komunikacija .....

SUPRASTI TAI, KAS NEPAŽĮSTAMA .....

TEISĖ BŪTI PASAULIO CENTRU .....

LITERATŪRA .....

ĮŽANGINIS TĖVŲ ŽODIS

Kaip žinia, gyvenimas pilnas netikėtumų. Prieš pusseptintų metų jis mus nustebino Kaja – vaiku su įgimta liga, vadinama *Trisomija 13*, kuri, kaip rašoma storuose medicininiuose genetikos ir ligų mokslo vadovėliuose, siejama su sunkiausia, kokią tik galima įsivaizduoti, fizine, psichine ir protine negalia. Trumpiau tariant, tai diagnozė „nesuderinama su gyvybe“. Šiandien galime tik stebėtis tuo, kad apie šį vaiką yra parašyta knyga; knyga, kurioje pasakojama istorija apie vaiką, nuo pat gimimo visokiais įmanomais būdais stebindavusį savo tėvus ir artimuosius. Ir stebinantį iki šiol.

Nedaugelis vaikų su tokiais chromosomų pakitimais, kokius turi Kaja, išgyvena pirmuosius savo gyvenimo metus ir tampa taip vadinamais „išgyvenusiaisiais“. Tokie vaikai nusiveda savo tėvus ir artimuosius į kelionę per gyvenimą, kuriame nėra per daug orientyrų, padedančių susigaudyti, kur esi. Perspektyva tokiais atvejais būna nepaprastai trumpa, bet kartu ir labai ilga. Pirmiausia suvokiant, kad mums tik trumpam „paskolintas“ vaikas, kuris greičiausiai pats nieko nepajėgs nei motorine, nei socialine prasme, o vėliau – pažįstant kitoniškumą kurčneregės mergaitės, trykštančios gyvybiškumu, stiprybe, humoru, draugiškumu, pykčiu, susierzinimu, turinčios savo aiškią nuomonę ir ne tik atsistojančią ant savų kojų, bet ir pradedančią rodyti žodžius reiškiančius ženklus. Tai buvo ir iki šiol yra ypatinga patirtis. Daugeliui Kajai artimų ir rūpestingų žmonių – gydytojams, slaugytojams, mokytojams, fizioterapeutams, seselėms, taksi vairuotojams, pagalbininkams, kaimynams ir t. t. – susidūrimas su nepalenkiamu šios mergaitės siekiu ieškoti egzistavimo prasmės, sąsajų ir siekti žinių turbūt yra tai, ką žmogus giliai suvokia ir ilgai išlaiko savyje.

Iš tiesų, Kaja – tai susitikimas su kitoniškumu. Nematanti ir negirdinti, varginama epilepsijos, su skilusia lūpa ir gomuriu, keistos formos galva ir smulkaus ištįsusio kūnelio. Daugeliu

atžvilgių ji yra tarytum ties riba. Ir vis dėlto mes, jos tėvai, vis labiau jaučiame, kad ji tokia pati, kaip ir mes. Bendrumų atsiranda vis daugiau, ir tai susiję su tokiu požiūriu į Kają, kokį iliustruoja ši knyga. Nuo pat gimimo Kaja buvo apsupta meilės ir globos; net sudėtingi ir nuodugnūs specialistų bandymai užmegzti kontaktą su ja, „prisikasti“ iki jos per meilę, įtraukti ją į bendravimą jos pačios prielaidomis padėjo jai tapti harmoningu, saugiu, bendraujančiu ir kupinu gyvybės vaiku. Toks požiūris į Kają pasirodė esąs tikrąja ta žodžio prasme pedagogiškas. Taip Kaja galėjo atsiverti ir parodyti mums savo galimybes, potencialą, kurio iš pradžių niekas nedrįso nė tikėtis iš vaiko su Kajos sindromu.

Tikras stebuklas, kai matai, kaip ji savo rankutėmis tyrinėja pasaulį, sąmoningai formuoja pirmuosius savo ženklus, rodo pirštu ir gestikuliuoja, įsitraukia į žaidimą, bendrauja ir reiškia jausmus. Bus nepaprastai įdomu toliau stebėti jos kelionę.

Mes didžiuojamės Kaja ir džiaugiamės, kad jos mokytoja Liv Holmen parašė šią knygą apie ją ir jųdviejų darbą. Esame tikri, kad ši knyga bus naudinga kitiems tėvams ir vaikams, patekusiems į panašią padėtį.

1996 m. vasario 15 d., Oslas

Tone Oiern ir Per Lorentzenas
Kajos mama ir tėvas

ĮŽANGINIS AUTORIAUS ŽODIS

Jau seniai norėjau aprašyti patirtį, kurią įgijau ilgus metus dirbdama su neįgaliais vaikais. Ir tik patirtis su Kaja leido man mintis apie rašymą įgyvendinti. Net ir tokios nedidukės knygelės, kaip ši, rašymas teikia džiaugsmo, bet tuo pačiu ir skausmo. Todėl turiu būrį žmonių, kuriems noriu padėkoti už palaikymą ir profesinę paramą.

Pirmiausia dėkoju Perui ir Tonei, Kajos tėvams, už pasitikėjimą ir dosnumą, kurį jie parodė man ir kitiems, kai reikėdavo priartėti ir užmegzti glaudų ryšį su Kaja. Galimybė priartėti prie jos man reiškia kur kas daugiau, nei jie galbūt numano.

Pero knyga „Aš pats ir simbolis“ (Lorentzenas, 1994) ir daugybė mūsų pokalbių drauge darbuojantis Skodaleno mokymo centre suteikė man daugybę žinių apie tai, ką vaiko raidai reiškia emocinis ryšys. Iš dalies ir dėl to jaučiausi profesine prasme drąsi užmegzti tokį glaudų ryšį su Kaja. Norėčiau Perui padėkoti už palaikymą ir pagalbą rašant šią knygą.

Specialiosios pedagogės Anės Nafstad (Anne Nafstad) veikla, susijusi su kurčneregiais vaikais ir jų vystymosi prielaidomis, buvo ir yra labai reikšminga tiems, kurie susiduria ir su kitokią negalią turinčiais vaikais. Jos žinias labai vertinau dar prieš pradėdama dirbti Skodaleno kurčneregių mokykloje. Daugelis šioje knygoje perteikiamų minčių yra įtakotos A. Nafstad. Ji yra mano profesinis vedlys dirbant su Kaja. Ypatingai svarbi ir vertinga pagalba buvo Anės žinios apie kurčneregio vaiko bendravimo raidą.

Specialiosios pedagogės Anės Carling knyga „Mudviejų žvilgsniai“ (1987) daugeliui mūsų leido suprasti ankstyvo bendravimo prasmę ir ypatingas neįgalaus vaiko prielaidas kurti sąsajas su jį supančia aplinka. Be to, mudvi su Ane jau eilę metų suderiname savo šunų pavedžiojimus ir tuo metu vykstančias mūsų intensyvias profesines diskusijas!

Taip pat ačiū fizioterapeutei Gretei Andrup už įkvepiančius ir išmintingus profesionalės ir draugės komentarus. Ačiū Tau už besąlygišką tikėjimą manimi!

Belieka paminėti visus vaikus, su kuriais man teko susidurti per visus šiuos metus. Ir neturinčius negalios, kurie man suteikė žinių apie normalias vaiko raidos prielaidas, ir be abejo tą būrį neįgalių vaikų, kuriuos išmokau pažinti. Ypatingas ačiū Hansui Christianui, kuris jau daug metų yra man nepaprastai svarbus ir asmeniškai, ir profesine prasme.

1996 m. gegužės 15 d. Skodalenas
Liv Holmen

POKALBIAI SU KAJA.
Naujos prasmės formavimas

Per'as Lorentzen'as, norvegų psichologas, rašytojas, kurčneregės mergaitės tėvas, pasakoja apie komunikacijos tobulinimo galimybes, stebėdamas savo dukters Kajos ir jos mokytojos, Liv Holmen, bendravimą.

Daug metų stengiuosi padėti tėvams ir mokytojams užmegzti prasmingą ryšį su kurčneregiais vaikais. Pagaliau supratau, kad bendravimas nebūtinai yra pokalbis duota tema. Tai ypatingas informacijos gavimo ir davimo būdas. Daug svarbiau yra sugebėjimas „įeiti į pokalbio zoną". Kai kurčneregys vaikas ir jo partneris (mokytojas, tėtis, mama) jautriai ir atsakingai įsiklauso vienas į kitą, kai jie jautriai ir atsakingai formuoja savo pokalbį ir išreiškia savo poreikius, atsitinka kažkas labai ypatinga. Tada kurčneregys ir jo partneris tampa „to, kas pasakyta", ar paprasčiau tariant, pokalbio bendraautoriais. Jie tampa „bendrakalbiais" ir „bendraklausytojais". Jie tampa „mes".

Kūrybiškumo „viršūne" galima pavadinti tai, kas vyksta tarp kurčneregio vaiko ir jo partnerio. Tai atsitinka tik tada, kai jie yra labai artimai susiję ir pasidalinę savo patirtim bei vienas kitu pasitiki. Atsiranda vienintelio atsako į kartu patiriamus pojūčius poreikis, nuoširdžiai dalinantis buvimu kartu. Tokio buvimo kartu neplanuoja nei vienas iš dalyvių. Pokalbis tarp kurčneregio vaiko ir partnerio, kai jie ypač artimai vienas su kitu susiję, yra tikra to žodžio prasme pedagoginio meno „viršūnė". Reaguojama į buvimą kartu, džiaugiamasi tuo potyriu. Svarbiausiu tampa tarpusavio veidas į veidą sąveikos principu vykstantis pokalbis „čia ir dabar". Tokiame pokalbyje atgaminamos ne tik senos patirtys, bet ir kuriamos naujos.

Mano požiūrio pradinis taškas yra suvokimas, kad žmogiškasis ryšys yra kilęs iš pasidalinimo, pasikalbėjimo reikmės.

Pokalbiu čia vadinu bet kokios kilmės bendravimo poreikio išraišką, kai du žmonės nori vienas kitam pranešti, pasidalinti, nebesvarbu, kokiu būdu ar sistema. Tai vadinama sąveika. Tai ne tik žodiniai pokalbiai. Tai kūno kalba, gestai, ženklai.

Kaip atrodo pokalbis su kurčneregiu vaiku? Atsakydamas aš aprašysiu tokią sąveiką tarp savo kurčneregės dukters Kajos ir jos mokytojos Liv Holmen. Man atrodo, kad tai tipiškas dviejų žmonių pokalbis. Toje situacijoje jos abi, labai neįgali mergaitė ir jos mokytoja, tampa lygiavertėmis „kalbėtojomis". Šiame pokalbyje nėra žodžių ar daug taktilinių ženklų bei gestų. Bet tik tokiame pokalbyje atsiranda galimybė vaikui naudotis daugeliu taktilinių gestų.

Įsivaizduokite Kają valgančią. Ji sėdi ant mokytojos kelių. Prieš jas ant stalo yra sulčių buteliukas ir košės dubenėlis, servetėlė ir šaukštas. Apie ką jos kalbasi? Kokia išraiškos forma? Kas sprendžia, apie ką kalbėtis? Kaip jos organizuoja pokalbio situaciją ir ją vysto, siekdamos tęstinumo ir tarpusavio darnos?

Mokytoja pasemia šaukštą košės ir tiesia link Kajos. Tai tarsi tipiškas klausimas: „Gal dar košės, gal dar vieną šaukštą?" Kaja paliečia Liv ranką ir stumia ją paniekinančiai išsišiepdama. Toks jos atsakymas: „Nenoriu". Liv padeda šaukštą ant stalo. Tada ji ištiesia smilių ir liečia juo Kajos delniuką. Taip prasideda judviejų „gėrimo" ženklo pozicija. Kaja atsakys keldama mokytojos pirštą link savo burnos arba nustums jį tolyn. Tai reiškia „taip" arba „ne" buteliukui. Kaja parodo „taip" gestą ir jų rankos praranda kontaktą, nes tuo metu Liv paima gėrimą nuo stalo. Tuo metu Kaja abi rankutes laiko prie savo krūtinės ir jau laukia buteliuko. Kai buteliukas priartėja, ji sugriebia jį ir kartu su mokytoja kelia prie burnos. Jos abi atlieka šį veiksmą. Jos abi patvirtina viena kitos veiksmus.

Viena ranka Kaja laiko buteliuką burnoje, kitą ji ištiesia ir laukia Liv rankos. Liv paima mergaitės rankytę, tokiu būdu jos išsprendžia „kieno dabar eilė?" problemą. Kas dabar pasiūlys naują pokalbio temą? Liv pastebi, kad Kaja žiūri į lempą,

šviečiančią virš stalo, ir nurodomuoju gestu ji tiesia savo ir Kajos ranką link to šviesos šaltinio, link lubų: „Žiūrėk, šviesa, mes į ją žiūrime kartu.“ Tada abiejų rankos juda link Kajos kelių. Kitas būdas aptarti, kieno dabar eilė. Dabar Kaja siūlo paliesti buteliuką ir kelia mokytojos ranką link jo. Kaja suima ranka buteliuko dugną, ir Liv patvirtina suimdama mergaitės ranką ant buteliuko. Ji lengvai suspaudžia Kajos rankytę, tarsi patvirtindama, kad jai tai taip pat įdomu. Tuo pačiu mokytoja leidžia Kajai pajusti buteliuko svorį. Tai trunka tik keletą sekundžių. Tada rankos grįžta prie kelių: „Kas dabar? Kokia tema? Dabar tavo ar mano eilė?“ Liv lieka pasyvi. Kaja paima jos ranką ir deda ant stalo krašto. Dabar stalas tampa pokalbio tema. Jos kartu liečia jį, judindamos rankas ant stalo paviršiaus, likdamos taktiliniame kontakte. Jos abi jaučia stalą, tada Liv pradeda stuksenti medinį stalą savąja ranka, kartu laikydama Kajos ranką ant savosios. Tokiu būdu ji atranda dar keletą tos temos galimybių: „Mes jaučiame medį ir abi galime kartu į jį stuksenti“. Tada pauzė – Kaja geria. Ji siūlo naują temą: „Palieskime tavo veidą“. Kaja siekia mokytojos kaklo ir lenkia jos galvą prie savo tiek, kad apsikabintų. Kaja liečia mokytojos nosį, burną, ausis, plaukus, karolius. Liv jausmingai atliepia. Kiekvieną kartą, kai Kaja paliečia jos nosį, ji pasilenkia ir savąja trina mergaitės nosytę, kai Kaja liečia mokytojos burną, ši lenkiasi ir bučiuoja vaiką, kai Kaja ranka apsiveja jos kaklą, mokytoja mergaitę apkabina. Po šio apsikabinimų ir veido lietimo ritualo Kaja ištiesia rankytę, po kelių sekundžių ją sugriebia mokytoja ir po trumpo dvejojimo jos dar kartą „pažvelgia“ į šviesą lubose. Šis judesys palydimas nurodomojo gesto. Kaja išsiima buteliuką iš burnos ir laiko jį ore. Liv paima jį ir tarsi įsikiša jį sau į burną.

Per likusį laiką, beveik 15 minučių, jos pakeičia keletą temų: liečia stalą, tiria buteliuką, apsikabina, liečia veidą, žiūri į šviesą, kutena Kajos pažastytes, vėl geria iš buteliuko ir t. t. Kiekvieną kartą, kai jos grįžta prie tos pačios temos, mokytoja bando praplėsti Kajos repertuarą kokia nors naujove. Taip

kuriamos temos su variacijomis. Visą laiką, kol Kaja geria iš buteliuko, keletas spontaniškų pastangų sudominti ją koše nepasiekia tikslo – šaukštas tiesiog atstumiamas. Vienu momentu, kai Kaja geria, Liv suima mergaitės ranką ir paliečia savo ir Kajos krūtinę sakydama „Aš ir tu geriame kartu.“

Ši labai paprasta situacija yra tolygi žodiniam pokalbiui. Nors panaudoti tik keli ženklai, situacija yra panaši į mūsų kasdienius pokalbius, kai laisvai jaučiamės ir nesame apriboti jokia tema, nei to, kas buvo pasakyta, kai laisvai siūlome savo temas, kai sakai, ką nori ir tuoj pat sulauki atsakymo. Toks „plepėjimas“ yra pirmapradis. Taip kalba žmonės, gerai pažįstantys ir pasitikintys vienas kitu. Kaja ir Liv ilgai bendravo, tiesiog buvo kartu, kol pavyko eiliškumas, išraiškos formų suderinimas, atsakymų suvokimas, naujų temų siūlymas, nuomonės išsakymas, savo vidinės būsenos perteikimas išorinėmis priemonėmis.

Būtent toks bendradarbiavimas leidžia kurčneregiui vaikui bendrauti ir veikti be jokių pastangų. Šioje situacijoje mergaitei netrūksta jokio gebėjimo. Spontaniškas ir tiesioginis ryšys sieja jos bei mokytojos veiksmus ir jų išraišką. Kaja gali „matyti“ ir „jausti“ tuos ryšius. Todėl ji gali susieti savo pasaulėlį su platesniu, todėl jai suprantami ir mokytojos ketinimai.

Dėl šio „juntamo“ ryšio Kaja mokosi. Nepaisant labai didelio gebėjimų skirtumo tarp mokytojos ir kurčneregio vaiko, jos kalbasi ta pačia „kalba“. Šiame pokalbyje dera atitinkami veiksmai, emocijos, jų išraiška. Šis pokalbis yra bendras kūrinys. Bendri veiksmai formuoja „aš“ ir „tu“ sampratą: „Aš esu žmogus, kuris taip veikia tau, ir tu esi žmogus, kuris būtent taip veikia man“. Mes dalinamės, bendradarbiaujame ir kuriame kartu mūsų pokalbio situaciją ir savo komunikacijos būdus.

Nuo tokio bendradarbiavimo atsidaro durys į formalią lingvistinę kompetenciją.

Vertė Dalia Taurienė, 2008

PIRMASIS SUSITIKIMAS

Pirmą kartą Kają pamačiau skaisčią rudens dieną, vieną tų retų dienų, kai nuo rytinės saulės šilumos oras maloniai sušyla, ir po nakties lietaus drėgmė pakyla į viršų. Takelis į vaikų darželį buvo nuklotas alksnio lapais. Nuogi medžiai liudijo lapkritį, bet saulė kaitino tarsi būtų apsigavusi ir pamaniusi, kad šviečia balandį.

Savo pirmąjį susitikimą su Kaja visuomet sieju su šia šviesia rudens diena. Ir galvoju apie Kają kaip apie tuos ryškius, stiprius, švytinčius alksnio lapus.

Ji ropinėjo sau priešais žaislų lentyną ant raudono guminio kilimėlio. Atrodė, kad jos nerimastinguose judesiuose nebuvo nei tikslo, nei prasmės. Tačiau netrukus sužinojau, kad kai jau Kaja imdavo ieškoti savo mylimo žaisliuko – keisto daikto, besisukančio veidrodžio su rateliais šonuose – nė vienas jos judesys nebuvo beprasmis.

Judėdama ratu ji visą laiką skleidė pasipiktinimo ir nekantrumo garsus. Man reikėjo laiku pažinti jos temperamentą, tą joje tūnančią jėgą ir gyvybingumą.

Mėlynas šalmas jai ant galvos turėjo ją apsaugoti, jei ji kartais kristų, tačiau grožio jis jai tikrai nepridėjo. Ji buvo visa apsiseilėjusi, veidukas ir megztinis – taip pat nuo seilių sudrėkę. Man ji nepasirodė ypatingai graži.

Dabar man keista tai prisiminti, kai galiu ilgai ja grožėtis, tyliai stovėdama šalia, kai ji miega. Stebėti dailų, keistą jos profilį. Klausytis ramaus kvėpavimo, stebėti jos rankutes, kurių delniukai niekada nebūna nei iki galo išskleisti, nei stipriai suspausti. Kaip trapios jūrų šukutės guli jos ant paklodės ir talpina savyje jūras paslapčių. Tąsyk, tą pirmą kartą, pakėliau ją gerokai dvejodama. Nepažinojau jos kūno, ji nepažinojo manojo. Ji nenorėjo ir visaip priešinosi, norėjo ištrūkti ir užsiimti tuo, ką veikė iki tol, ir tai, žinoma, buvo visiškai normalu.

Dabar, prieš keldama ją prie savęs, visada pajuntu lūkestį, nusmelkiantį iki pat pirštų galų. Man patinka laikyti ją arti savęs, traukti į save jos kvapą, lyg tai galėtų išmokyti mane visko, ko aš dar nežinau.

Laikas yra keista sąvoka. Pažįstu Kają taip neseniai ir tuo pačiu man atrodo, kad pažįstu ją amžinai. Taip suvoki laiką, kai gyvenime vyksta esminiai pokyčiai. Tąsyk daug ko apie ją nežinojau ir iki šiol daug ko nežinau. Tačiau Kaja mane moko. Ką ji mėgsta, o ko ne, ir kaip ji tai perteikia.

Kiekvieną dieną pati išmokstu ko nors nauja. Ir tik taip galiu išmokyti ją mokytis. Kaip džiaugsmas, kurį patiri stebėdamas nuspėjamą kūdikio elgesį, kai tarsi susideda dėlionė, taip jaučiuosi ir su Kaja. Kartais, kai suprantu ir kai pavyksta tarp mudviejų nutiesti tinkamus tiltus, kai jos reakcijos bei elgesys pasidaro tokie, kokių ir tikimės, mane apima begalinis džiaugsmas, nes iš atskirų dalelių susidėlioja paveikslas, kurį pati esu šimtus kartų mačiusi anksčiau.

Ir nors Kaja turi tokią didelę negalią ir tokią skirtingą nuo kitų vaikų viso ko pradžią, ji vis dėlto yra labiau panaši, nei skiriasi nuo mūsų. Žinoma, ji eina savo takeliu ir savu tempu, tačiau ji eina tuo pačiu keliu, kaip ir kiti vaikai.

Kartais man atrodo, kad daug jos laiko praeina jaučiantis visiškoje tamsoje arba taip, tarsi valandų valandas sėdėtum kažkur tolimoje nepažįstamoje šalyje, geležinkelio stotyje, kur viskas, kas dedasi aplinkui, yra visiškai svetima. Tada pagalvoju, kad ji turi jaustis nepaprastai vieniša ir sutrikusi tame savo pasaulyje. Vis dėlto ji turi vidinio džiaugsmo ir jėgos, kuriais ji dosniai dalijasi su visais, kuriuos sutinka. Tarsi ji dalintųsi vien jai žybsinčiomis žvaigždėmis.

ĮVADINIAI KOMENTARAI

Kiek save pamenu, visada buvau entuziastinga vaikų ir ypač kūdikių stebėtoja. Tie maži žmogučiai, jų nustebusių, šviesių žvilgsnių bedugnė ir amžinybė, kai žvelgia į tave, traukė mane kaip bites prie medaus.

Nenustosiu stebėjusis, kaip ilgai ir įdomiai galima bendrauti su kūdikiu. Ir kiekvieną kartą nuostabu patirti jų atvirumą, gebėjimą imtis iniciatyvos bei suprasti ir atsakyti į mūsų iniciatyvą. Atpažinti dialogo ritmą ir jo struktūrą būnant su vaiku, kurio dar visai neseniai iš viso nebuvo šiame pasaulyje, jau vien tai yra stebuklas.

Taip pat stulbina, kad nors visi yra skirtingi, elgiasi jie pakankamai nuspėjamai. Daugumai tinka tie patys būdai užmegzti kontaktą, tie patys dalykai juos paguodžia, nuramina, patraukia dėmesį, priverčia šypsotis ir juoktis.

Laimei, vaikų yra visur ir juos gali nemokamai stebėti, tik reikia rasti tam laiko savo skubėjimo kupinoje kasdienybėje. Matome juos autobusuose, tramvajuose, parkuose, parduotuvėse. Jie ropoja ir laipioja, šliaužioja ir vaikšto, pešasi ir trykšta gyvenimo džiaugsmu. Jie žvilgčioja vogčiomis ir spokso atvirai, jie tyrinėja, ragauja, griebia ir čiumpa viską, ką tik spėja pastverti. Visus savo įspūdžius kruopščiai išrūšiuoja. Ko neprireikia iš karto, pasideda į gilesnę kertelę vėlesniam laikui.

Kaip ikimokyklinio ugdymo specialistė ilgus metus dirbau su pačiais mažiausiaisiais. Su jais kasdien praleisdavau po keletą valandų tuo jų gyvenimo tarpsniu, kai garsai tampa žodžiais, kai jie susipažįsta su kalba ir visa jos mistika ir galimybėmis. Tai laikas, kai gyvenime nėra kasdienių dalykų, kai viskas nuodugniai ištyrinėjama ir patiriama taip, kaip patiriami nauji dalykai – maži ir dideli stebuklai.

Vėliau, jau kaip specialioji pedagogė dirbdama su sudėtingą negalią turinčiais vaikais, patyriau, kad ši moksleivių grupė geriausiai vystėsi vaikams įprastomis sąlygomis. Jų raida galėjo pasiekti vieną ar kitą lygį, tačiau kelias, kuriuo jie ėjo, buvo tas pats. Net jei kiekvieną to kelio milimetrą tekdavo jiems specialiai pritaikyti.

Tai buvo vaikai, kurie nebendravo mums įprastu būdu, tačiau savo judesiais, garsais, mimika ir žvilgsniais galėdavo išreikšti savo jausmus ir elementariausius savo poreikius. Kadangi jų bendravimo forma nebuvo iš lengviausiai suprantamų, glaudus ir artimas ryšys su jais buvo absoliučiai būtinas. O kadangi kliūčių buvo daug ir sudėtingų, tas tarpusavio ryšys buvo reikalingas jau vien tam, kad apskritai atsirastų abipusis noras ir poreikis vienas kito siekti.

Per tuos metus supratau, kad man su savo mokiniais pavykdavo užmegzti tą glaudų ryšį, apie tai labai nė nemąstant. Tarsi taip ir turėjo būti.

Ir tada aš sutikau Kają. Trejų metukų. Kurčią ir aklą. Ir viskas pasikeitė. Kai susipažįsti su kurčneregiu vaiku, kliūtys atrodo kaip niekad aukštos ir sudėtingos. Praraja tarp mano ir Kajos gyvenimo atrodė neįveikiama. Štai kodėl laimė suvokti, kad šiandien mes vis sparčiau ir koja kojon judame į priekį, yra tokia didžiulė. Kelias link Kajos, ir tas kelias, kurį kartu su ja iki šiol esame įveikusios, parodė, kad jis veikiau panašus nei skiriasi nuo kelio, kuriuo eina paprastas vaikas.

Per pastaruosius metus nemažai pasikeitė bendravimo su neįgaliais vaikais metodai. Nuostata, kad didelę jutiminę negalią (pvz., kurčneregystė) turintys vaikai iš esmės vystosi turėdami tokias pat prielaidas kaip ir kiti vaikai, šiandien nulemia pedagoginę kryptį daugeliui profesionalų, dirbančių su šia vaikų grupe. Todėl tiek daug dėmesio darbe su neįgaliais vaikais skiriama ankstyvajai vaikų ir tėvų sąveikai, tokiai svarbiai visuminei vaiko raidai.

Nors „sąveika“ šių laikų specialioje pedagogikoje yra gerai žinoma sąvoka, mano patirtis byloja, kad nemažai profesionalų nėra visai tikri dėl būdų, kaip užmegzti ryšį su vaiku ankstyvoje jo vystymosi stadijoje. Manau, kad čia slypi keletas priežasčių.

Tai gali būti žinių, kaip iš tikrųjų užmezgamas ankstyvas ryšys, stoka, o taip pat ir nežinojimas, koks šis ryšys yra svarbus vaiko raidai.

Mokėti bendrauti su vaiku, kuris nėra užmezgęs ryšio ir kontakto su savo artimaisiais, yra visai kas kita, nei bendrauti su vaikais, kurie savo veiksmais ir sąveikos dėka daugmaž pajėgia bendrauti su aplinka. Štai kodėl manau, kad reikia skirti sąveiką bendrąja prasme nuo ankstyvosios sąveikos. Norint „sugauti“ vaiką, kuris vienišas sukasi aplink savo ašį, ir užmegzti su juo ryšį, reikia žinoti, kaip prie jo prieiti. Esminis ir būtinas šiam darbui modelis yra sąveika, atsirandanti tarp tėvų ir vaikų pirmaisiais žmogaus gyvenimo mėnesiais.

Artimus ir jausmingus santykius, tokius būdingus ankstyvajai sąveikai, žymiai lengviau sukurti bendraujant su mažyliu. Užmegzti artimą ir glaudų kūno kontaktą, mėgdžioti garsus ir judesius ir panašiai mums yra savaime suprantama, kai kalbame apie vaiką, o ne suaugusįjį. Vien tai, kad vaikas fiziškai tėra tokio didumo, kad jį galime išlaikyti ant rankų, pasisodinti ant kelių, leidžia mums kur kas natūraliau užmegzti su juo glaudų ryšį. Mažylis kur kas lengviau leisis į kontaktą, nei tas, kuris jau seniai nuėjo savais keliais, taip ir nesukūręs artimo ryšio su kitais žmonėmis.

Iš savo patirties galiu pasakyti, kad sąveiką gan lengva suvokti kaip priemonę tikslui pasiekti, nes šiandien kur kas daugiau žinome apie sąveikos svarbą specifinės komunikacijos (žodis/ženklas/piktograma) kūrimui. Danielius Sternas (1992), aprašydamas ankstyvąją sąveiką knygoje „Kūdikio dienoraštis“, pabrėžia, kad vienintelė „pokalbio tema“ yra tai, kas vyksta čia ir dabar: du žmonės sąveikoje. Vienintelis sąveikos tikslas yra išsaugoti šį patyrimą. Tai nėra pasiruošimas kam nors. Tai ir yra tas „kas nors“. Ir išskyrus kai kuriuos žaidimus, tokius kaip „kukū“, ši sąveika dažniausiai vyksta spontaniškai, kai nė motina, nė vaikas nežino, koks bus kitas žingsnis. Jie kuria eigoje.“

Ugdymas – tai tikslų, pasiruošimo ir įvairių priemonių

visuma. Štai čia ir vėl daugeliui atrodo, kad sunku suvokti „sąveiką kaip tokią“, nes apima toks jausmas, tarsi „nieko rimta neveiktum“. Tačiau norint sugebėti sukurti prasmingas sąveikos situacijas, reikia ir tikslų, ir pasiruošimo, net jei tai reikia daryti ir mums neįprastu būdu. Prancūzų ginekologas Leboyer (1974) yra pasakęs:

„Norėdami bendrauti su kūdikiu turime išmokti ne tik kantrybės, bet ir lėtumo, kone visiško nejudėjimo. Priimti lėtumą, leisti jam jus apgaubti ir į jį nugrimzti – tai pratimas, kuriam reikia pasiruošimo.“

Kad galėtume kuo geriau pagauti silpnus vaiko siunčiamus signalus, suvokti juos komunikacijos kontekste, kad galėtume pajusti vaiko dvasinę būseną ir jausmus, laiku ir vietoje suvokti įspūdžius ir spontaniškai išnaudoti atsirandančias galimybes, turime būti ramūs savo vidumi, nes tik taip gali vaikui skirti visą savo dėmesį ir jausmus.

Ši knyga pirmiausia pasakoja apie Kają, mūsų bendrą darbą, taip pat ir žinias, kurių ji, gimusi kurčnerege, man suteikė. Joje taip pat kalbama apie tai, kokiais būdais galima užmegzti ryšį su vaiku, kuris nėra ypatingai linkęs bendrauti. Esu tikra, kad mūsų patirtį galima pritaikyti dirbant ir su kitokią negalią turinčiais vaikais, taip pat ir vyresniais nei Kaja.

Kadangi tarp mūsų egzistuoja nepaprastai glaudus ir artimas ryšys, leidžiu tam atsispindėti ir savo rašymo manieroje. Tarkim, kai rašau „Kaja ir aš“, tai nereiškia, kad tai nesusiję su kitais žmonėmis jos gyvenime. Tačiau ankstyvosios sąveikos negali aprašinėti vartodamas tokias formuluotes, kaip „mes, grupė personalo, padarėme/patyrėme“ ir t. t. Ankstyvojoje sąveikoje vietos yra tik dviems. Jokiu būdu neatmetama kitų žmonių turima patirtis su Kaja, kurią taip pat galima įvardyti kaip „mudviejų patirtis“. Be savo tėvų, Kaja šalia savęs turi ištisą būrį žmonių, kurių kiekvienas buvo ir yra nepaprastai svarbus jos vystymuisi. Tėvai, globos namų, kuriuose ji iš dalies gyvena, personalas, Skodaleno centro darbuotojai ir aš, jos

mokytoja, glaudžiai su ja dirbame ir laikomės to paties bendravimo su ja būdo.

Asmeniškai man laikas, praleistas su Kaja, yra ypatingas. Į tai, kad taip artimai bendrausiu su vaiku, kuris nėra mano, žvelgiu kaip vieną iš gyvenimo išdaigų. Taip pat man atrodo, kad būtent dėl to ir tapau jai tokia svarbi. Vis dėlto Kaja yra pilnakraujė ir gyvybinga mergaitė, nebuvusi priklausoma nei nuo manęs, nei nuo mano būdo elgtis su ja. Jos tėvai ir jos anksčiau lankyto darželio auklėtoja – tai žmonės, kurie pirmi sudėjo pamatus pozityviai jos pastarųjų metų raidai. Man pasisekė sutikti ją tokiu jos gyvenimo tarpsniu, kai į savo vietas dėliojosi daugelis jos gyvenimo paveikslo dalelių. Būti viso to liudininke ir justi jėgą, per šitokias kliūtis besiveržiančią iš to smulkaus kūnelio, tai patyrimas, palikęs pėdsaką mumyse, buvusiuose ir esančiuose šalia Kajos.

MANO TEORIJOS IR PRAKTIKOS PAGRINDAS

Ankstyvosios sąveikos svarba vaiko raidai

Įprastai vaikas per pirmuosius 15–18 savo gyvenimo mėnesių susikuria pagrindinius bendravimo su supančia aplinka ryšius, būtinus tolesnei jo raidai (Nafstad, 1992). Šiuo gyvenimo tarpsniu vaikas ir suaugęs yra labiausiai tarpusavyje susiję ir labiausiai vienas kitam rūpi. Mama ir vaikas susikuria ankstyvojo dialogo modelį, kuris remiasi bendru ritmu, intensyvumu, tempų susiderinimu ir visa eile afektyvių mainų, kurių tikslas – kuo geriau vienam kitą pažinti. Vaikas patiria, kad jo iniciatyva pastebima ir suprantama. Taip sukuriama bendra socialinė intencija ir prasmė. Visa tai leidžia anksti pajusti gebėjimą valdyti ir daryti poveikį aplinkai. Vaikas tampa sąveikos partneriu ir bendro veiksmo dalyviu. Tokio proceso dėka vaikas išmoksta nukreipti savo dėmesį į išorę. Būtent per tokį ankstyvojo dialogo modelį ir kontaktą su savo artimaisiais vaikas ima mokytis apie jį supančią aplinką. Tai psichologė Anė Nafstad vadina atitinkamai santykiu su aplinka ir aplinkos suvokimu.

Motinos ir vaiko sąveiką iliustruočiau paveikslėliais, vaizduojančiais ankstyvosios sąveikos fazes:

Pirmame paveikslėlyje matome glaudų motinos ir vaiko ryšį pirmaisiais jo gyvenimo mėnesiais. Motinos laikysena byloja apie jos jausmingumą ir fizinį artumą bei tai, kad ji yra budri spontaniškų vaiko iniciatyvų atžvilgiu. Visas jos dėmesys ir mintys nukreiptos į vaiką ir savo jautrumo dėka ji gali matyti dalykus vaiko akimis. Ji lengvai supranta vaiko siunčiamus signalus ir akimirksniu į juos

reaguoja (Roed Hansen, 1991). Tokioje aplinkoje vaikas supranta, kad pvz., sujudėjus, palietus mamos veidą, žvilgtelėjus arba išleidus garsą, į bet kurį savo veiksmą jis būtinai sulauks atsako. Motinos sugebėjimas remtis vaiko iniciatyva ir prisiderinti prie vaiko ritmo ir sukuria tarpusavio ryšį ir prisirišimą, tokį svarbų tolesnės sąveikos raidai.

Savo knygoje „Bendravimo su kurčneregiais sąlygos“ Anė Nafstad (1992) aprašo prototipines funkcijas, susiformuojančias šiuo laikotarpiu:

* abipusis dėmesys vienas kito atžvilgiu ir pasiekiamumas, t. y. kontaktas,

* abipusis dėmesys ir pasiekiamumas laiko atžvilgiu, t. y. sutartis, sudaranti galimybes sąveikauti ir bendrauti.

* bendras veiklų repertuaras, leidžiantis geriau vienas kitą suprasti.

* jungtinis dėmesys temai (abipusis dėmesys diadoje, bendra veikla arba bendras domėjimasis objektu.)“

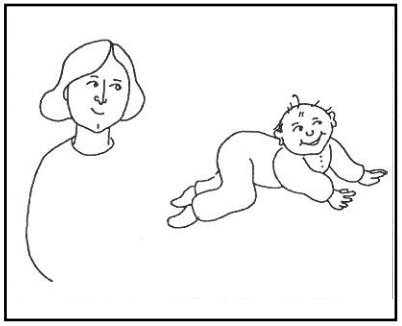

Kitame paveikslėlyje vaizduojamas vaikas, savo ankstyvosios patirties ir prisirišimo, atsiradusio tarp jo ir motinos, dėka motiną suvokia kaip saugią ir savą „bazę“. Toks žinojimas suteikia vaikui jėgų ir drąsos judėti tolyn į pasaulį. Prieraišumu prie motinos vaikas remiasi visos savo išorėn nukreiptos veiklos metu. Vaikas atsigręžia tam, kad įsitikintų, kad tas ryšys egzistuoja. Saugumas ir laikymasis kito žmogaus leidžia vaikui patenkinti savo žinių troškulį ir smalsumą gyvenimo atžvilgiu. Iš šios saugios savo bazės vaikas ima tyrinėti aplinką (Bowlby, 1994).

Šiuo laikotarpiu susiformuoja pagrindiniai ryšio su aplinka santykiai (Nafstad, 1992):

* Artumas ir prisirišimas prie kitų žmonių.
* Fizinės erdvės, objektų ir asmenų tyrinėjimas.
* Socialinis bendravimas.
* Komunikacija.

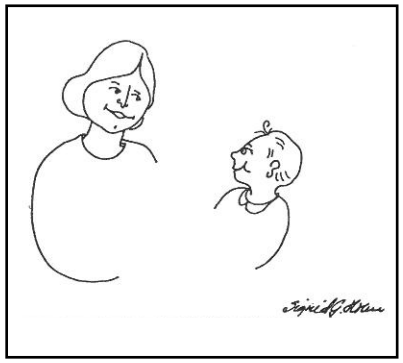

Paskutiniame paveikslėlyje vaizduojamas vaikas, kuris pats save suvokia jau kaip pilną ir atskirą būtybę, ir būtent dėl to aktyviai siekia naujų patirčių, kurių dėka toliau vystysis socialine, emocine ir bendravimo prasme. Tik su aplinka elgtis išmokęs vaikas gali pradėti suvokti aplinką (Nafstad, 1992).

Kartais su neįgaliu vaiku elgiamės taip, tarsi jis jau būtų pasiekęs vėlyvąją vystymosi fazę. Tačiau tik labai nedaugelis sutrikusios raidos vaikų yra ją pasiekę, ir niekam nepavyks pasinaudoti viena ar kita pedagogine programa, kol ji nėra pritaikyta individualiai. Norėdami sėkmingai paruošti konkrečiam vaikui pritaikytą aplinką, kad jis kuo sklandžiau galėtų vystytis pagal savo galimybes, turime atsižvelgti į vaiko atskaitos tašką ir jo turimą patirtį. Aš raidą suvokiu kaip spiralę, nuo turimo atskaitos taško besivejančią tolyn į priekį.

Neįgalaus vaiko pagrindas sąveikai su savo artimaisiais

Psichologinis raidos tyrimas rodo, kad naujagimiai yra linkę socialiai bendrauti. Atrodo, kad naujagimis jau turi užkoduotus gebėjimus ir prielaidas tokiai sąveikai vystytis (Rye, 1993). Visi žmonės jaučia kontakto, artumo, veiklos, bendravimo ir komunikacijos poreikį. Svarbu nepamiršti, kad visa tai tinka ir sunkią funkcinę negalią turintiems vaikams.

Tam, kad tokie vaikai vystytųsi optimaliai pagal savo pajėgumus ir galimybes, savo aplinkoje jie turi turėti kompensacines priemones. Vaikas su didele funkcine negalia dažnai susiduria su dviem kliūtimis. Pirmoji susijusi su jo paties biologiniu ir neurologiniu bagažu. Kita ir galbūt svarbiausia – tai, kad aplinkai trūksta supratimo, kaip elgtis su vaiku, siekiant sukurti vystymuisi palankius bendravimo su juo santykius. Teigdami, kad visi vaikai yra priklausomi nuo aplinkos, kurioje yra gimę, turime nepamiršti, kad su negalia gimę vaikai nuo šios aplinkos priklauso netgi labiau.

Dažnai kur kas sunkiau sukurti geras sąveikos situacijas su labai neįgaliu vaiku, nes tokių vaikų laikysena ir jų siunčiami signalai dažnai būna kitokie, nei esame „užprogramuoti“ tikėtis ir suprasti. Daugelis tokių vaikų laikomi sunkiai pasiekiamais. Jie rodo mažai iniciatyvos ir kitaip reaguoja į pastangas užmegzti ryšį. Todėl mums sunkiau susitarti dėl bendravimo būdo, kuris būtų abiem pusėms priimtinas ir suprantamas. Greitas vaiko atsakas yra labai svarbu motinai, nes jis padeda siekti ir stiprinti ryšį su vaiku. Neįgaliam vaikui dažnai prireikia daugiau laiko apdoroti suaugusiojo siunčiamus signalus. Todėl ir laiko atsakyti jam reikia daugiau nei įprastai tikimasi. Ir tai dažnai suvokiama kaip nenoras užmegzti ryšį. Todėl vaikas ir jo aplinka gali taip ir neišmokti suprasti vienas kitą (Carling 1987).

Kurčneregiui vaikui ypatingai sunku suvokti prasmę ir rasti atramos tašką savo patiriamuose stimuluose. Pats jis gerokai

silpniau nei matantis ir girdintis vaikas sugebės prasmingai į juos reaguoti. Kad būtų galima išvystyti poreikį ir gebėjimą bendrauti su kitais žmonėmis, tokiam vaikui būtina turėti nepaprastai gerą emocinį ryšį su savo artimaisiais. Jis turi patirti, kad jo būdas bendrauti – visų pirma kūno judesiais ir mimika – yra suprantamas ir priimamas. Jei rimtai vertinsime nuostatą, kad visi žmonės turi poreikį būti socialūs ir bendrauti su kitais, turime suprasti ir priimti tokį savitą vaiko saviraiškos būdą.

Jausmų svarba ankstyvojoje sąveikoje

Kaip jau minėjau, mums įprasta manyti, kad pagrindinis sąveikos tikslas – stimuliuoti vaiko gebėjimą bendrauti. Per sąveiką vaikas įgauna bazinius ir esminius komunikacijos pagrindus, tačiau sąveikos emocinė plotmė yra pagrindas bendravimui vystytis. Didžiuma ankstyvosios komunikacijos vyksta būtent emociniu lygiu, vaikas savo verksmu ir šypsena reaguoja į tai, kas jam nemalonu arba malonu. Tyrimai rodo, kad net naujagimiai sugeba išreikšti nemažai jausmų – džiaugsmą, nerimą, pasibjaurėjimą, nuostabą, susidomėjimą ir baimę (Emde, 1984). Jų jausmai nėra vien reakcijos į išorės veiksnius, tai ir vidinių jausmų ir būsenų išraiška. Pastaruosius reikia suvokti kaip aktyvų ir tęstinį derinimosi procesą (Berg-Brodin, 1989). Savo jausmais vaiko atžvilgiu motina sugeba suvokti įvairius vaiko emocinius poreikius ir tai, kaip jis tuos poreikius išreiškia. Jos susitapatinimas su vaiku, empatija ir dėmesingumas nukreipia vaiką į tokį santykį, kurio dėka vaikas jaučiasi pats dalyvaująs procese, kuriame tikrovė vis labiau ima atitikti jo lūkesčius ir įgimtą potencialą (Lorentzen, 1996). Vaikas mokosi apie savo ir kitų žmonių jausmus, būsenas ir mintis per bendrą patirtį emocinį krūvį turinčiose situacijose.

Jei ankstyvąją sąveiką tarp motinos ir vaiko pasirinksime kaip modelį darbui su sunkią negalią turinčiais vaikais, turime įvertinti ir jausmų svarbą sąveikos kūrimo ir stiprinimo procese.

Iš esmės, santykis tarp pvz., mokytojo ir neįgalaus vaiko, esančio ankstyvojoje raidos fazėje, turi susidaryti iš tų pačių dalykų, kaip ir ankstyvoji motinos ir vaiko sąveika. Jei manome, kad toks vaikas kaip Kaja geriausiai vystosi glaudaus ryšio ir prieraišumo dėka, tokios patirties jiems reikia ir tada, kai jie būna ne su savo tėvais. Tik būdami fiziškai ir emociškai pasiekiami, galime vaiko potyrių pasaulyje sukurti tokius artimus ir glaudžius santykius, kurie jam suteiktų tokio jiems būtino saugumo ir pasitikėjimo.

Sąveika ir komunikacija

Anė Carling (1987) aprašo sąveiką kaip komunikaciją su emociniu aspektu; kaip savaiminę vertybę ir būtiną sąlygą komunikacijai rastis. Besivystanti komunikacija tampa vertinga priemone ir sudėtine sąveikos dalimi.

Kadangi „žodis“ mūsų kultūroje ir kasdienybėje atlieka šitokį išskirtinį vaidmenį, mes tiek daug reikšmės skiriame žodžių ar alternatyvių komunikacijos formų (ženklų, piktogramų ar pan.) mokymuisi ir įsisavinimui. Tačiau vaiko gebėjimą bendrauti reikia vertinti atsižvelgiant į jo emocinę ir socialinę raidą konkrečioje sąveikoje su jo artimaisiais. Būtent tokiose sąveikose vaiko potyrių pasaulis įgauna formą ir reikšmę bei leidžia jam pradėti suvokti pasaulį. Kontakto su vaiku atsiradimas ir bendrų nuostatų, sutelkto dėmesio kūrimas turi būti grindžiami paties vaiko spontaniškomis išraiškomis ir interesais. Patirtis, kurią norime perteikti, turi būti pagrįsta bendra patirtimi, įgyta emocinį krūvį turinčiose situacijose. Tik tada jie palieka tolesnei raidai svarbų pėdsaką.

Komunikacijoje tarp vaiko ir jo artimųjų egzistuoja keli kodai; pradedant tyliu, statišku emociniu „pokalbiu“ pirmaisiais gyvenimo mėnesiais, toliau – dėmesingumas ir pasinaudojimas tėvų rankomis, kai norima ką nors pasiekti, iki pat pirmųjų žodžių. Vaiko veiksmai vertinami emociniu, socialiniu ir komunikaciniu požiūriu, nes tėvai jų iniciatyvą supranta kaip

tikslingą, valingą ir prasmingą. Ir ne vien naujagimio žvilgsnį ir judesius pirmosiomis gyvenimo savaitėmis, bet ir pvz., tai, kaip kūdikis, pasodintas prie stalo, aplinkiniams parodo, kad nori sulčių. Jo žvilgsnis į puodelį su sultimis ir nekantrūs kūno judesiai suprantami ir priimami kaip aiškus prašymas. Mama sako „tu nori sulčių“, ir vaikas supranta, kad toks būdas išsireikšti padeda jam pasiekti savo tikslo. Tad žodis yra galutinis ilgo ir sudėtingo raidos proceso produktas. Tikslinga kalba yra daugybės patirčių būti suprastu nekalbiniu būdu ir su drauge su kitais viena linkme sutelkto dėmesio patirties funkcija.

Kalbant apie neįgalius, įprastu būdu nebendraujančius vaizkus, mes, mano galva, pernelyg daug dėmesio skiriame alternatyvios komunikacijos mokymui tada, kai vaikui pagal jo vystymąsi tai dar per anksti. Ne visada taip pat noriai siekiame suprasti neįgalaus vaiko ypatingą būdą save išreikšti, kaip tai daro įprastų vaikų tėvai. Neretai į puodelį sulčių rodantys gestai sustabdomi klausimu „ko tu nori?“, nes mes pageidaujame išgirsti žodį arba sultis reiškiantį ženklą, o ne priimame spontanišką vaiko išraiškos būdą. Taip galime sutrikdyti ir sustabdyti vaiko socialinį bendravimą ir tikslingą dėmesingumą. Vaikas patirs, kad jo būdas bendrauti nėra priimtinas, kad jis privalo ištarti kažkokį slaptažodį, kad būtų išgirstas. Tokiu būdu susiauriname komunikacijos sąvoką iki „tinkamų išsireiškimų tinkamu laiku“, o patys juk norime pagerinti vaiko gebėjimą bendrauti dialogo forma.

Išskirtinis dialogo bruožas yra pastovus abipusis keitimasis jausmais, mintimis ir savo poreikių išsakymas. Neįgaliems vaikams reikia daug patirties ir laiko, kad žvilgsniai, garsai ir gestai taptų suprantami ir priimami taip, kad jie galėtų įgyti tokių pokalbių patirties.

Kai paprastas vaikas patiria, kad jo gestai ir garsai priverčia mamą šokti pagal jo dūdelę, jis išgirsta mamą sakant: „tu nori sulčių“. Žinoma, niekas nesitiki, kad aštuonių mėnesių kūdikis savo gestus pakeis žodžiais, tačiau laikui bėgant vaikas,

girdėdamas tą patį žodį vis kitose situacijose ir kontekstuose, išmoksta žodį susieti su savo išraiškomis. Laikui bėgant jis supranta, kad žodis atstovauja simboliui – įvyksta savotiškas „Sezamai – atsiverk“, kurio dėka imi ir gauni sulčių, pieno, maisto ar ko kito, ko tik užsigeidi. Tik tada, kai vaikas patiria tą nušvitimą „aha!“, jis ima po truputį mėgdžioti mamos garsus ir tuo pačiu rodyti savo gestus. Tai vaikas daro ir siekdamas harmonijos su kitais. Šioje vaiko raidos fazėje nėra arba žodžių, arba gestų – yra ir viena, ir kita.

Manau, kad ir neįgaliam vaikui svarbu įgyti tokios patirties. Suaugęs patvirtina: „tu nori sulčių“, pats ištardamas žodį ir galbūt parodydamas ženklą. Kol vaikas yra ikikalbiniame lygmenyje, jis pirmiausia turi būti suprastas tame komunikacijos lygmeny, kuriame jis pats yra, ir ypač jo paties intencijomis ir tikslais. Svarbu, kad žodis ar ženklas būtų ilgai naudojamas nereikalaujant iš vaiko jį imituoti. Toks požiūris labiau užtikrina tolesnę komunikacinių gestų, o vėliau gal ir žodžių ar ženklų raidą socialiniu ir natūraliu būdu. Labiausiai tolesnę komunikaciją stimuliuoja potyris, kad esi suprastas ir pripažintas, o ne tai, kad vaikas turi mokėti būtent tai, kas mūsų nuomone yra tinkamiausias būdas komunikuoti.

Neretai tenka matyti psichinę negalią turintį senyvą žmogų, kuris daugmaž mechaniškai parodo išmoktą ženklą tam, kad gautų gėrimo arba kavos, tuo pačiu nesutelkdamas dėmesio į nieką konkretaus ar nerodydamas nė menkiausio susidomėjimo tuo, ar jo siunčiamas signalas pagaunamas ir suprantamas. Tokią komunikaciją, kurioje nėra kitų žmonių, psichologė Anė Nafstad vadina „instrumentine komunikacija“, priešinga „kryptingai komunikacijai“, kuri nukreipta į kitą asmenį. Dėmesingumas, poreikis dalintis įspūdžiais, jausmais ir mintimis su kitais yra santykių tarp žmonių pagrindas. Jis kuriamas pirmiausia susitinkančiais žvilgsniais, apsikeitimu šypsenomis ir atitinkamais kūno judesiais. Vaiko gebėjimas komunikuoti nėra specifiškai susijęs su žodžių ar ženklų įvaldymu. Stebėdami

motinos ir vaiko bendravimą matome, kad jųdviejų apsikeitimas jausmais, iniciatyvos rodymas, intuityvios psichologinės būsenos traktuotės, dėmesingumas, sutelktas bendras dėmesys ir bendras džiaugsmas yra beveik idealiai subalansuoti. Noriu pasakyti, kad neįgalūs vaikai retai turi pakankamos tokių potyrių patirties, todėl jiems dažnai ir trūksta esminio pagrindo tolesnei raidai.

Vienas daugiafunkcinę negalią turintis berniukas tuo metu, kai su juo susipažinome, visiškai nežiūrėdavo į mus. Kartais jo žvilgsnis užkliudydavo mūsų veidus, tačiau tuoj pat ir vėl nuslysdavo į šalį – greičiau nei mums pavykdavo jį pagauti. Berniukas nebuvo pratęs dalintis savo įspūdžiais, potyriais ir nerodė jokio noro bendrauti. Todėl mums teko ilgokai stebėti, kokie dalykai sugeba patraukti jo dėmesį; ant dviračių pralekiantys vaikai, aplink zujantys šunys, prabirbiantys autobusai. Tokiomis akimirkomis atsistodavome priešais jį, kad jis atkreiptų į mus dėmesį, kad suprastų, kad ir mums rūpi tie patys vaikai, šunys ar autobusai, ir kad norime visais tais įspūdžiais dalintis su juo. Po kelių mėnesių jis priprato matyti mūsų veidus arti savęs, girdėti mūsų balsus ir palaipsniui ėmė kreipti į mus dėmesį. Dar po kurio laiko tokiomis bendro džiaugsmo akimirkomis jis jau išlaikydavo su mumis akių kontaktą. Patyrus galimybę dalintis įspūdžiais, jis panoro išmokti garsų, ženklų ar piktogramų, kad galėtų pats perteikti mums savo potyrius ir poreikius.

Vertinti vaiką kaip visumą

Per savo begalinį norą išvystyti neįgalaus vaiko gebėjimą bendrauti žodžiais ir ženklais galime dažnai nepastebėti to, ką vaikas jau sugeba perteikti. Vaiką reikia vertinti kaip visumą, aiškintis, į kokius santykius su žmonėmis jis linksta, kokią emocinę patirtį jau turi ir kokią ją dar tik kaupia. Nereikia apie komunikaciją galvoti kaip apie kažką atskiro nuo likusio vaiko gyvenimo. Siekdamas aprašyti įvairių raidos sričių tarpusavio

santykį, Andrėjas Frelichas (Andreas Fröhlich) ir Ursula Haupt (Fröhlich, 1995) suskirstė raidą į 7 lygiavertes sritis:

- jutiminiai potyriai
- socialinė patirtis
- jausmai
- komunikacija
- pažinimas
- judesiai
- kūno patirtis.

Kiekviena ši sritis yra susijusi su kitomis, ir visos jos savo ruožtu yra tolygiai svarbios ir būtinos vaiko raidai.

Kai naujagimis susiduria su jį supančia aplinka, kaip tik šios septynios sritys sudaro natūralų integruotą jo potyrių pasaulio dalį. Vertindami neįgalaus vaiko raidą, vis dar linkstame skaidyti vaiką į įvairias raidos sritis. Kalbame apie jutimus, kognityvinę, emocinę ir komunikacinę raidą. Tuo tarpu mums svarbu žinoti, kaip šios sritys tarpusavyje siejasi ir turi bendrą vardiklį vaiko patirtyje, kurią jam suteikia žmonių tarpusavio santykiai.

Manau, kad žemiau pateiktas pavyzdys patvirtins A. Frelicho mintį apie tai, kaip skirtingos raidos sritys yra tarpusavyje susijusios ir viena nuo kitos priklausomos:

6 metų fizinę ir psichinę negalią turintis berniukas niekada nebendravo su mumis nei žvilgsniu, nei judesiais, nei balsu. Jis buvo matantis ir girdintis, tačiau buvo užsiėmęs savais reikalais savame pasaulyje. Atrodė, kad nė nesistengė įžengti į tą gyvenimą, kuris vyko aplink jį, nepaisant to, kad suprasdavo kai kuriuos žodžius ir kartais jais pasinaudodavo. Tuo tarpu jį nepaprastai domino traukiniai ir tramvajai, net ir tie, kurie būdavo pavaizduoti žurnaluose ir knygose. Todėl mums kilo mintis, kad didžiausia tikimybė iki jo prisikasti bus dalinantis tuo pačiu džiaugsmu ir besidomint tais pačiais dalykais. Tada dar nežinojome, kokiu būdu jam geriausia išreikšti savo jausmus – balsu, ženklu arba pirštu rodant į paveikslėlį. Todėl norėjome jam suteikti visas šias galimybes. Rodydavome jam paveiksliukus su tramvajumi prieš ir po daugybės jo pasivažinėjimų šia transporto priemone. Aiškiai matėme jo džiaugsmą ir tai, kaip stipriai jis laukdavo tų pasivažinėjimų. Stengdavomės parodyti, kad suprantame jo entuziazmą ir tokiu būdu tikėjomės perduoti jam patirtį, kad ir mes esame su juo ir jaučiame tą patį.

Važinėdami tramvajumi atkreipdavome dėmesį į tramvajaus judėjimo sukeliamą vibraciją ir prigludę prie berniuko ją dar labiau sustiprindavome, tokiu pat ritmu judėdami patys. Manėme, kad neverta nė tikėtis, kad toks sudėtingas žodis kaip „trikk“ (norv. „tramvajus“) galėtų tapti pirmu jo ištartu žodžiu, tuo pačiu manėme, kad kalbant apie tramvajų vis dėlto vertėtų naudoti garsą. Todėl pasirinkome garsą, panašų į tramvajaus judėjimą: „čiuk-čiuk, sako tramvajus“, kartodavome ritmingai judėdami ant tramvajaus sėdynės ar net išlipę iš tramvajaus ir pasidaliję savo įspūdžiais. Taip bėgo ištisos savaitės, kupinos dažnų ir ilgų pasivažinėjimų tramvajumi.

Vieną tokią lietingą dieną, kai net nosies nesinori kišti į lauką, berniukas sunkiai nusigavo iki lentynos, kur kaip įprastai gulėjo paveiksliukas su tramvajumi, ir padavė jį mums. Ėmėme kalbėti apie tą gražų paveiksliuką, kai staiga išgirdome tylų garsą. Tik ką gimęs per kambarį nupleveno pirmasis berniuko žodis: „che-che“, kurį jis ištarė atsargiai palinguodamas kūneliu ir ranka rodydamas į drabužinę. Tikriausiai nereikia nė sakyti, kad ir tą dieną užsimetėm neperšlampančius drabužius ir kaip reikiant pasivažinėjome tramvajumi. Su šia žinia, garsu ir judesiu, susijusiu su jo patyrimu važiuoti tramvajumi, prasidėjo visa eilė garsų, judesių, o po kurio laiko ir tikslesnių ženklų, kurių dėka jam šiandien pavyksta visai neblogai bendrauti ženklais.

Pagrindinės gairės mano darbe:

• Žinios apie įprastą vaiko raidą yra būtinos norint parengti pedagoginę programą neįgaliam vaikui.

• Tokia ankstyvosios sąveikos patirtis kaip prisirišimas, pasitikėjimas, jutiminiai mainai ir abipusis sutelktas dėmesys – tai svarbūs ir būtini potyriai, kuriais grindžiama visa tolesnė raida.

• Bendras laikas ir potyriai turi remtis paties vaiko patirtimi. Vaikui reikia laiko, kad jo potyriai virstų pilnaverte patirtimi. Tik tada jie palieka prasmingą pėdsaką.

• Dirbant su sunkią negalią turinčiais vaikais, asmeninės jausminės reakcijos yra pagrindinė darbo priemonė siekiant suprasti dažnai sunkiai pasiekiamą tokio vaiko pasaulį.

KELIAS LINK BENDRO POŽIŪRIO

Mintys apie Kajos potyrių pasaulį – tada ir dabar

Tada dar nedaug kas galėjo sakyti, kad žino apie Kają daug. Aš pati ko gero apie ją žinojau mažiausiai.

Šiandien daug kas yra kitaip. Kaja jau keleriais metais vyresnė ir turi daugiau laiko susiformuoti santykį su aplinka ir ją suprasti. Jei anksčiau ji būdavo linkusi gręžtis nuo žmonių, šiandien ji į mus atsigręžia kur kas dažniau. Ji žengė didelį žingsnį iš savo nerimastingos kasdienybės link mūsų bendrai leidžiamo laiko. Tai, be abejo, padeda lengviau suprasti jos signalus ir išraiškas. Kadangi veiksmai vis pasikartoja, juos lengviau atpažinti ir nuspėti. Tai leidžia Kajai perteikti lūkesčius, džiaugsmą, nusivylimą, o mums – galimybę teisingai suprasti jos reakcijas.

Šiandien mums lengviau suprasti, kaip Kaja suvokia ją supančią aplinką ir ką ji išreiškia savo siunčiamais signalais. Tiesiog daugiau apie ją žinome ir mums lengviau būti su ja jos pačios gyvenime.

Tada, kaip ir dabar, mėginau suvokti, kaip reikėtų gyventi be galimybės matyti ir girdėti. Mano vaizduotė išsekdavo ties vienu ir tuo pačiu pavyzdžiu. Įsivaizduokim, kad vietoj to, kad žiūrėtum į apelsiną, jį galėtum tik liesti. Tačiau kaip yra iš tiesų, koks yra Kajos gyvenimas nuo tos dienos, kai ji gimė ir kiekviena paskesnė jos gyvenimo diena, buvo ir lieka iki galo nesuprantama.

Galbūt ir anksčiau ji pajėgė suprasti daugelį aplink vykstančių dalykų ir turėti lūkesčių. Ji dažnai reikšdavo džiaugsmą, pasitenkinimą, pyktį, frustraciją ir susierzinimą. Šypsodamasi arba juokdamasi, garsiai ir ilgai rėkdama arba muistydamasi ji aiškiai išreikšdavo savo būsenas. Ta prasme Kają būdavo lengva

suprasti. Tačiau ne visada lengvai pavykdavo suprasti tų įvairių jos reakcijų priežastis.

Įprastai pojūčiais – judėjimu, lietimu, kvapu, skoniu, rega ir klausa – grindžiami vaiko įspūdžiai apdorojami ir organizuojami glaudžiai bendradarbiaujant su tėvais. Artimieji turi be kita ko žinoti, kiek jutiminės stimuliacijos vaikas vienu ar kitu metu pakelia, ir pasirūpinti, kad jos nebūtų ne daug. Įvairūs įspūdžiai kuria visuminį suvokimą, kuris laikui bėgant tampa vaiko patirtimi ir tikrove. Jutimų praradimas, savaime suprantama, tokią galimybę sumažina. Be regos ir klausos, dauguma įspūdžių pasidaro nepilni ir nerišlūs. Galimybę apdoroti skirtingus įspūdžius apsunkina ir tai, kad sunkią negalią turintis vaikas beveik visuomet turi įgimtų kliūčių, dėl kurių kyla didelė rizika nepradėti komunikuoti su aplinka įprastu būdu.

Todėl daugelis Kajos patirtų įspūdžių niekad taip ir neįgavo prasmės, nors vis viena išliko jos atmintyje kaip trikdantis aidas. Man atrodė, kad Kaja savyje nešiojasi daug nutrūkusių gijų; įspūdžių, kurie nebuvo nei pakankamai visapusiški, nei prasmingi. Pagrindinė mano užduotis ir buvo bandyti tas gijas sujungti; tapti grandimi tarp jos ir ją supančio pasaulio. Su tokia pagalba organizuojant potyrius, pavieniai jos jutimai galėjo vis dažniau virsti prasminga patirtimi.

Kają nepaprastai domino tas jos mylimas žaislas, kuris kartais man atrodydavo tiesiog nenukonkuruojamas. Kai turėdavo jį rankose, aplinkinis pasaulis nustodavo jai egzistavęs. Ji galėdavo užsispirti ir monotoniškai daryti vis tą patį; ji nesileisdavo nuviliojama ar spaudžiama užsiimti kuo kitu. Nedaug trūko, kad ji lengva ranka būtų nurašyta prie nepasiekiamųjų, tačiau šiandien, kai jos santykis su aplinka yra gerokai pakitęs, aš suprantu, kad toks jos elgesys jai buvo būtinas, ir tai buvo jos stiprybė, kad ji tokiu būdu sugebėjo apsiginti nuo įspūdžių, kuriuos apdoroti būtų buvę ne jos jėgoms.

Kokios patirties trūko Kajai?

Rengiant pedagoginę programą Kajai, atrodė natūralu pasinaudoti jos gebėjimu manipuliuoti įvairiais žaislais ir daiktais. Ji buvo nepaprastai aktyvi ir smalsi, tačiau buvo linkusi nuo mūsų nusisukti. Jos judesiuose galėjai justi savotišką bėgimą; nebuvo panašu, kad ji norėtų mus įtraukti į savo pasaulio tyrinėjimą ar kad jai būtų buvę įdomu, kuo mes užsiimame. Buvo sunku bent kiek ilgėliau išlaikyti jos dėmesį. Ji atrodydavo nepailstanti ir vis skubanti savo pastangomis tyrinėti aplinką. Tai, mano manymu, akivaizdžiai trukdė jos tolesnei raidai. Atrodė, kad ji laikėsi įsikibusi tam tikrų daiktų, nes jie padėdavo jai susikaupti, tačiau jai vienai buvo per sunku sisteminti savo įspūdžius ir suvokti, kas iš tikrųjų vyksta aplinkui. Kajai reikėjo išmokti įsileisti žmones į savo būtį. Man atrodė, kad tolesnei jos socialinei ir tarpasmeninei raidai buvo būtina gauti daugiau patirties iš ankstyvosios sąveikos. Nesinorėjo, kad savo gebėjimus, nukreiptus į daiktus, ji vystytų socialinių gebėjimų sąskaita.

Man atrodė nepaprastai svarbu sukurti abipusį emocinį ryšį, nes Kaja turėjo pakankamai jėgų išbandyti savo pačios pasaulį ir sukurti savyje poreikį dalyvauti bendrame su kitais gyvenime. Prielaida tokiam ryšiui rastis buvo tai, kad Kaja ėmė jaustis geriau suprantama. Tokios jos patirties dėka galėjau tikėtis, kad ji ims kreipti daugiau dėmesio į mane ir tuo pačiu suvokti bei pastebėti mano jausmus jai. Atkreipdama dėmesį ir atsakydama į jos spontanišką veiklą, atlikdama atitinkamą judesį ar išleisdama garsą, maniau, kad padėsiu jai suvokti ryšį tarp jos veiklos ir mano reakcijų. Maniau, kad jos veiksmai taps kryptingesni, nes jai norėsis žinoti ir tikėtis to, kas turėtų įvykti. Savo ruožtu būčiau atsakiusi į jos iniciatyvą. Tačiau problema slypėjo tame, kad ne visada lengvai sekdavosi ją „pagauti“. Ji vis norėdavo atitolti ir užsispyrusi nesileisdavo nors kiek ilgėliau pabūti fiziškai arti. Todėl link jos man tekdavo artėti iš lėto,

palaipsniui ir vien tik jos pačios sprendimu. Labai svarbu buvo išsiaiškinti situacijas, kuriose ji būdavo atviriausia mudviejų kontaktui.

Kokiose situacijose Kaja buvo labiausiai pasiekiama?

Kartais Kaja leisdavo man trumpam prie jos prisėsti ir pažaisti su jos žaislu taip, kaip ji tai darydavo. Arba kai sėdėdavo ant ritinėlio tarp mano kojų ir kai atkreipdavau jos dėmesį į kurį nors iš atsitiktinių jos judesių, pati sujudėdama taip, kaip ji. Laikui bėgant man pavykdavo bent trumpam atkreipti į save jos dėmesį. Pavyzdžiui, kai ji atsilošdavo, ir aš jai atsakydavau tuo pačiu, būdavo didelė tikimybė, kad tuoj pat seks dar vienas toks pats jos judesys. Tokiu būdu mes įvairiais būdais sukurdavome situacijas, panašias į „padarau tai, po ko kažkas įvyksta“.

Kaja buvo įpratusi atsigulti žmogui ant rankų, kai norėdavo atsigerti iš buteliuko. Tai buvo saugi ir įprasta veikla bei situacija, kurioje jai nereikėjo skirti daug jėgų trikdantiems įspūdžiams rūšiuoti. Ši situacija pasirodė tinkamiausia mudviejų besiformuojančiam tarpusavio ryšiui. Tad tos valandėlės, kai ji užsinorėdavo atsigerti, tapo mūsų mėgstamiausiomis. Tuo metu ji būdavo atviriausia ir labiausiai linkusi bendrauti; sunki ir atsipalaidavusi krisdavo man į glėbį. Galėdavau ją stipriai laikyti, retkarčiais paglostyti, leisti jai priprasti prie manęs ir mano kūno. Kadangi mūsų bendravimas rėmėsi pačios Kajos skleidžiamų bangų intensyvumu ir jos noru, galėjau tikėtis, kad ji ims kreipti daugiau dėmesio į mane kaip žmogų ir kad sutiks būti su manimi. Tik taip galėjome sukurti glaudų fizinį ir psichinį mudviejų ryšį, kuris, mano manymu, buvo būtinas, kad mums pavyktų suraišioti tas sutrūkusias gijas ir sukurti vaizdą, kuriame aiškiau atsiskleistų ją supantis pasaulis.

SĄVEIKA ĮGAUNA FORMĄ

Per bendrą ritmą

Ritmas ir judesys raudona gija driekiasi per visą mūsų gyvenimą. Vaisius auga jusdamas ritmingus motinos širdies dūžius ir jos kvėpavimą; jausdamas jos nuolat judantį kūną. Ritmingas vaiko žindimas, jį sūpuojančių rankų judesiai, pirmieji nerišlūs jųdviejų pokalbiai, dialogo struktūra... Atrasti vienas kito ritmą – tai turbūt nepaprastai svarbu, užtikrinant motinos ir vaiko tarpusavio ryšį. O kurčneregiui vaikui kaip tik ritmas ir judesys yra vienas svarbiausių sąsajų su išoriniu pasauliu.

Kai Kaja gulėdavo man ant rankų su savo buteliuku, ritmingas jos siurbčiojimas veikė kaip audėjo šaudyklė, suaudusi mus abi į kilimą, kuriame egzistavome tik ji ir aš. Mano mintys galėdavo skrieti laisvai, mano jausmai darydavosi aiškesni, laikui bėgant ir matant jos judesius ir išraiškas – tokias pat, kokias matydavau ant rankų laikydama kitus mažylius. Kaja tokio pat džiaugsmingo jaudulio apimta spurdėdavo savo rankytėmis ir kojytėmis, skleisdavo pasitenkinimo garsus, atsimerkdavo ir vėl užsimerkdavo ir toliau godžiai gerdavo iš savo buteliuko.

Todėl ir šioje situacijoje buvo natūralu remtis jos veikla ir atsakyti į jos ritmą ir judesį. Įsiklausydavau į ritmingą jos siurbčiojimą ir tai, kad jį suvokiu, išreikšdavau ją paglostydama, patrindama jai delniukus ar pėdutes – viską darydavau tuo pačiu ritmu ir intensyvumu, kokiu ji gerdavo iš savo buteliuko. Džiaugsmingus jos kojyčių ir rankelių judesiukus atkartodavau savo kūnu, taip parodydama, kad ją suprantu. Jai sučepsėjus, sumirksėjus ar atsidusus, atsakydavau ir aš – balsu, kad ji pajustų mano kvėpavimą ir mano kūno pokyčius tada, kai jai kalbėdavau. Jos garsus „grąžindavau“ jai lengvai spustelėdama jos rankutes, pėdutes, blauzdeles ir pan.

Kartais Kaja išleisdavo garsą ir kartu judėdavo. Tokiais atvejais jai atsakydavau lūpomis prisiliesdama prie jos skruosto,

o jos išleistą garsą jai „grąžindavau“ tai vienur, tai kitur spusteldama ją tuo pačiu stiprumu ir jos ritmu.

Savo taktiliniu jausmingumu buvau tikra, kad Kaja jautriai priims jai siunčiamus kūniškus atsakus. Todėl vien apytikslių judesių atsakymams nepakako. Norėdama atsakyti jai jos pačios kalba, privalėjau suvokti ne vien ritmą, bet ir jos kūno ženklų intensyvumą ir kitus jų niuansus. Turėjau gerai sustyguoti savo atsakymus; sumažinti ar padidinti judesių amplitudę, atsižvelgdama į jos pačios judesius.

Nenorėjau, kad ji imtų mane suvokti kaip kokią mechaninę kėdę, kuri apkabina, kai ji geria iš buteliuko, bet kad ji suprastų, kad emociškai dalinuosi su ja tomis bendromis mūsų valandėlėmis. Kad tai pavyktų, turėjau sugebėti priimti jos jausmus, būti atvira jai ir jos potyrių pasauliui. Turėjau suvokti, kaip įvairiai ji reiškia savo jausmus ir būsenas, ir atsakyti jai tą pačią sekundę, kai tik juos suvokdavau. Svarbu buvo viską sinchronizuoti ir suderinti, kad Kaja pradėtų suprasti ryšį tarp savo judesių ir mano atsakymų.

Aš užsisklendžiau nuo aplinkinio pasaulio. Neįsileisdavau jokių trikdančių žodžių iš vakarykščių pokalbių, televizijos laidų, dienraščių žinių ar rūpesčių dėl vakarienės. Ieškodavau savyje atgarsių; to, kas leistų atpažinti ir keltų asociacijas. Man reikėjo tylos, kad galėčiau priartėti prie šio vaiko, kuris šitaip skyrėsi nuo viso to, ką iki tol buvau patyrusi.

Visa tai buvo man priminė plaukiojimą valtimi be irklų ir burės, valdomą vien tik mano pačios srovių, kurios nešė artyn šio vaiko.

Veidas prie veido

Kai pasiruošęs žįsti ar gerti iš buteliuko ant mamos rankų guli matantis vaikas, jis beveik nenuleidžia akių nuo jos veido ir akių. Ši padėtis leidžia vaikui gerai išstudijuoti mamos veido formą, susipažinti su mamos emocinėmis išraiškomis ir pamatyti jos akyse atsaką.

Kajai taip pat buvo svarbu mūsų bendravimo metu patirti ryšį tarp mano veiksmų ir su jais susijusio emocinio turinio. Ir nors ji galbūt niekada neatsigręš į mane, kad pagautų mano žvilgsnį, maniau, kad kontaktas „veidas prie veido“ savo esme yra toks žmogiškas, kad ir jai turėtų būti svarbu patirti jį kaip dalį proceso, mokantis pažinti poreikį kreiptis į kitus.

Tad kai Kaja įsitaisydavo ant mano rankų, savosiose laikydama buteliuką, aš pasilenkdavau prie pat jos veido, kakta prie kaktos, nosis prie nosies, lūpos prie lūpų. Per tokį glaudų „veidas prie veido“ kontaktą ji galėjo savaip patirti, kad „šypsena yra šypsena“, kai liesdavo mano besišypsantį veidą ir fiziškai pajusti, kad jos šypsena yra suvokiama ir kad jai yra atsakoma tuo pačiu. Maniau, kad tokiu būdu ji geriau patirs, ką reiškia šypsena.

Kadangi Kaja negalėjo matyti mano veido išraiškų, jį studijuodama atpažinti mano reiškiamų jausmų, negalėjo girdėti mano balso, norėjau suteikti jai galimybę suvokti mano džiaugsmą ir prisirišimą taip, kad ji prie savęs pajustų mano prigludusį veidą. Tai tapo savotišku lietiminiu patikinimu ir emocinių išraiškų suvokimu. Pasilenkdama virš jos tikėjausi, kad ji pajus mano jausmus per mano kvėpavimą, kalbėjimą, bučinius į kaktą ir nosytę, tiesiog buvimą taip arti jos. Norėjau, kad ji patirtų mano buvimą šalia, artumą, ir taip imtų kreipti daugiau dėmesio į mane kaip į žmogų.

Kadangi savo veidu dažnai priglusdavau prie jos, ji, mosikuodama rankomis, vis jį užkliudydavo. Taip Kaja priprato mane liesti ir tyrinėti. Atsargiai paliesdavo mano plaukus, nosį, akis, lūpas. Po kurio laiko įprato tyrinėti mano veidą, kai gurkšnodama iš savo buteliuko gulėdavo man ant rankų. Jei tuo metu nebūdavau pasilenkusi arčiau jos, kaipmat ištiesdavo rankas ir siekdavo manęs. Išmokusi liesti mano veidą, kai jis būdavo arti, dabar ji jau mokėjo ištiesti ranką ir jį susirasti per didesnį atstumą.

Taip mes po truputį artėjome viena prie kitos. Susiradome viena kitą, susipažinome ir reikalaudavome viena kitos abipusėje sąveikoje, kas galiausiai ir tapo bendra mūsų pozicija.

Daug laiko praleisdavome rankose laikydamos buteliuką. Taip yra iki šiol. Tai yra geriausias mūsų laikas, kai netrukdomos galime dalintis savo jausmais; kai galime būti arti viena kitos – abipusiame ryšyje ir džiaugsme. Manau, kad šitaip – prisiglaudusi prie žmogaus – Kaja patiria ramybės ir saugumo jausmą, ir gali galvoti, įsisavinti įspūdžius. Tas laikas nepaprastai svarbus ir man pačiai. Apsikabinus ją man lengviau nagrinėti savo mintis apie ją.

Jei Kaja nebūtų toks vaikas, koks ji yra, galbūt nebūčiau visą žiemą ir pavasarį prasėdėjusi su ja ant rankų. Tačiau Kaja nebuvo ir nėra koks nors pasyvus vaikas. Ji nieku gyvu nebūtų sutikusi šitiek laiko praleisti ramybėje ir tyloje, jei to jai pačiai nebūtų reikėję, ir dėl jo aktyviai reaguodavo į tą tarp mūsų tvyrančią tylą.

Visą laiką rėmiausi įvairiomis teorijomis ir mintimis, tačiau manau, svarbu ir būtina pripažinti, kad daug ko apie Kają kaip asmenį aš nežinojau. Todėl turėjau būti atvira tam, ko ji pati galėjo mane išmokyti. Privalėjau labiau įsiklausyti nei užkrauti jai savo žinojimą.

Nei tada, nei dabar tiksliai nežinau, kur mus šis kelias nuves. Anksčiau maniau, kad man taip ir teks kiekvieną kartą kovoti dėl jos dėmesio. Šiandien Kaja reikalauja mūsų dėmesio, yra dėmesinga ir džiaugiasi buvimu kartu taip, kaip niekad iš jos nė nesitikėjome. Ir nors barjerai, kurie ją skiria nuo painaus pasaulio, yra kaip amžini šešėliai, nepaisant to, kad mums dar toli iki visiško jos išraiškų ir signalų supratimo, kiekviena diena mums suteikia naujų įspūdžių, potyrių ir patirčių, vis labiau mus suartinančių mūsų bendrame pasaulyje.

PRISIRIŠIMAS – TAI RAIDOS SĄLYGA

Knygoje „Sąlygos bendravimui su kurčneregiais“ (red. K. Jacobsen, 1992) Klausas Vilhelmsenas rašo apie saugumo jausmo svarbą kurčneregiams. Jis paaiškina glaudų ryšį tarp saugumo, kontakto ir prisirišimo. Vaikui svarbu patirti, kad jis yra suprastas, ir sulaukti atsako, nes tik tokiu būdu jis gali išsiugdyti pasitikėjimo jausmą. Norint, kad suaugusieji suprastų ir tinkamai reaguotų į vaiko siunčiamus signalus, būtinas glaudus ir artimas tarpusavio ryšys su vaiku. „Saugumas ir prisirišimas yra vienas kito prielaida ir sąlygoti kontakto“, – teigia Vilhelmsenas. Tokiu būdu kontaktas, saugumas, tarpusavio priklausomybė ir prisirišimas yra svarbios prielaidos vaiko emociniam, socialiniam, kognityviniam ir kalbiniam vystymuisi. Norėdami sukurti bazinį saugumo jausmą, nuo kurio priklausys tolesnė pozityvi vaiko raida, privalome atsižvelgti į konkretų vaiką tam, kad žinotume, į kokius ankstyvosios vaiko raidos

aspektus turime kreipti ypatingą dėmesį, kad būtų galima išugdyti ir išsaugoti esminį saugumo potyrį.

Vaikų psichiatras britas Johnas Bowly daug dėmesio yra skyręs įgimtam vaiko elgesiui, užtikrinančiam jo prisirišimą prie tėvų. Prisirišimas yra bet kokia elgesio forma, kurio dėka vaikas sukuria arba išsaugo glaudų ryšį su savo artimaisiais. Savo verksmu, įsistverdamas rankutėmis, savo šypsena ir žvilgsniu vaikas išsireikalauja tėvų dėmesio, kai jam reikia kontakto ir paguodos. Ypač kai vaikas jaučia baimę, tarkim, jaučiasi paliktas, toks jo elgesys intensyvėja tol, kol jis negauna reikiamo nusiraminimo ir kol neatsistato jo vidinė ramybė. Taip vaiko elgesys ir jautri suaugusiųjų reakcija leidžia jam išsiugdyti pasitikėjimą aplinkiniu pasauliu. Vaikas įgyja esminį saugumo jausmą (Bowly, 1994). Kai kūdikis patiria, kad jo verksmas, kai jis jaučiasi alkanas, kai prašo paguodos ir šilumos, yra suprantamas ir kad netrukus jis pasijus sotus ir ramus, vaiko viduje susiformuoja žinojimas, kad egzistuoja kažkoks gėris, kuris visuomet ateis, nors ir teks šiek tiek palūkėti. Toks „geras vidinis nusiteikimas“ yra sąlyga paties vaiko gebėjimui išsiugdyti empatiją (Sylvander, 1992). Pasak amerikiečių vaikų psichiatro Rudolfo Eksteino, „empatiškumas kuriasi per ankstyvąjį neverbalinį motinos ir vaiko kontaktą“ (Ekstein, 1984).

Kaip jau buvo minėta anksčiau, vaiko sugebėjimas surasti motinos žvilgsnį ir atpažinti jos balsą yra svarbus kontaktui užsimegzti ir tuo pačiu atsirasti jųdviejų tarpusavio prisirišimui. Tuo tarpu negirdintis ir nematantis vaikas, lyginant su tais, kurie girdi ir mato, turi visiškai kitokias sąlygas šiam procesui rastis. Kurčneregys vaikas turi kur kas mažiau galimybių užsitikrinti suaugusiųjų dėmesį ir dėl to dažnai neišsiugdys tokio prisirišimo, koks yra būdingas normaliems vaikams. Esminis prisirišimas ir tarpusavio priklausomybės jausmas, žinoma, yra tokie pat svarbūs ir kurčneregiams vaikams, ir jie lygiai taip stipriai gali jaustis apleisti, jei su jais nebus užmegztas deramas kontaktas ir neatsiras prisirišimas. Netgi priešingai – gali būti, kad

kurčneregys vaikas tik dar labiau jausis paliktas, nes jis greičiau nei kiti vaikai patiria savo įgimtų biologinių lūkesčių jausti prisirišimą ir kurti socialinius ryšius griūtį (Lorentzen, 1996).

Patys žinodami, kaip skaudu ir sunku yra jaustis nesaugiems ir vienišiems, turime visų pirma galvoti apie tai, kaip kurčneregiui vaikui padėti išsiugdyti artimumo ir saugumo jausmą. Nėra neprieraišių vaikų, tačiau jei prisirišimas prie kitų žmonių nėra ugdomas, vaikas pradės ieškoti prisirišimo savo kūne arba jaus prieraišumą daiktams. Vaiko baimė ir nerimas išliks jo viduje, nes jis negali taip, kaip funkcinių sutrikimų neturintis vaikas, išreikšti savo baimės ar potyrio būti apleistas. Jei nepatenkinamas esminis žmogaus poreikis užmegzti socialinius ryšius su kitais žmonėmis, tenka vystytis tokia kryptimi, kur gali remtis tik savo įgimtais gebėjimais, pvz., tai, ką man priminė Kajos prisirišimas prie savo žaisliuko su veidrodžiu. Su aplinka nesupažindinami vaikai atsilieka ir savo emociniais potyriais. Blogiausiu atveju vaikas nė nesuvoks savo jutiminių potyrių (Loretzen 1994, 1996). Tokia patirtis, mano manymu, gali tapti pagrindine pasyvumo ir/arba autostimuliacijos priežastimi, nes taip daugelis pajėgia išsaugoti nesubyrėjusį savo pasaulį. Kai pirmą kartą sutikau Kają, ji man pasirodė nerimastinga ir sutrikusi savo pastangose suvokti ją supančią aplinką. Jai labiau rūpėjo tas ypatingas jos „veidrodis-žaisliukas“ nei kontaktas su žmonėmis. Manipuliavimas tuo žaislu man pasirodė stereotipiškas, ir man regis, jis ir buvo kliūtis užmegzti ryšį su ja.

Tai akivaizdžiai buvo prielaida padėti Kajai geriau suprasti aplinką, kad ji išmoktų užmegzti geresnį ir glaudesnį ryšį su žmonėmis. Bendraudamas su savo artimaisiais, vaikas sužino ir apdoroja savo jutiminius įspūdžius, pasaulis jiems darosi labiau nuspėjamas ir aiškesnis (Bowlby, 1988). Tai, kad man kaip mokytojai atrodė, kad pirmoji mano užduotis yra užmegzti glaudų ryšį su Kaja, jokiu būdu nereiškė, kad jos tėvai ar globos namų personalas nesistengė duoti jai tokios patirties. Tačiau

man atrodo, ir tai jau anksčiau esu minėjusi, kad ankstyvojoje raidos fazėje vaikui tokia patirtis būtina ištisą parą. Norėdama suteikti Kajai paramą ir pagalbą, kurios jai reikėjo, turėjau pasiekti, kad ji prisirištų prie manęs. Tik taip mudviejų santykis galėjo tapti saugia baze, iš kurios ji galėtų semtis jėgų ir ryžto judėti į pasaulį. Kadangi negalėjau jos pasiekti žvilgsniu ar žodžiu, buvo svarbu, kad ji pasijustų saugi ir sava man ir mano kūno atžvilgiu, kad ji per fizinį kontaktą galėtų priimti naujus įspūdžius ir geriau pažinti ją supančią aplinką.

Pasirinkau tikėti, kad mano jausmai Kajai galėjo tapti geriausiu mano darbo įrankiu, ypač turint omeny pastangas suprasti jos išraiškas, ir kad mano prisirišimas prie jos leis man geriau prisiderinti prie jos dvasinės būsenos ir suprasti jos poreikius. Taip pat privalėjau visada jausti jos vidines ribas – tiek suprantant, kada reikia ją apsaugoti nuo įspūdžių, tiek ir žinant, kuriuo metu ji geriausiai priima iššūkius. Kitaip tariant, turėjau tinkamu laiku suteikti jai fizinę ir emocinę paramą ir pagalbą. Maniau, kad tokiu būdu Kaja palaipsniui išmoks manimi pasitikėti.

Sąveika per kasdienę priežiūros rutiną

Vaiko ir suaugusio glaudus tarpusavio ryšys pirmiausia susiformuoja įprastose kasdienėse situacijose – maitinimas, vystymas, žaidimas, fizinė ir emocinė globa. Visa tai yra dažnai pasikartojančios situacijos, ir todėl laikui bėgant jos tampa atpažįstamos. O tai, ką gali numatyti, suteikia saugumo, o šis savo ruožtu leidžia vaikui vis aktyviau reikštis, kalbant apie santykį su kitu žmogumi, veiksmu, vieta ar eiliškumo atžvilgiu. Tokiu būdu vaikas ima vis plačiau suvokti jį supantį pasaulį. Įsivaizduokite mažylį, kuris valgo virtuvėje. Net tokioje paprastoje situacijoje jis įgyja krūvą žinių – kur sudėti įvairūs maisto produktai, kur yra pienas, kur seilinukas, kas vyks po to, ar mama pavargusi, ar linksma ir t. t. Tai tarsi sudėti svogūną

prieš imant jį lupti; pradedant nuo šerdies – šiuo atveju paties valgymo proceso – sluoksnis po sluoksnio auga vaiko suvokimas. Nauji įspūdžiai virsta prasmingomis žiniomis, nes jos po truputį kaupiamos aiškioje ir pažįstamoje situacijoje.

Kadangi šiose kelis kartus per dieną pasikartojančiose veiklose dažniausiai dalyvauja ir tie patys suaugusieji, tai sudaro galimybę užtikrinti tęstinumą. Įspūdžius, patirtus vienoje situacijoje, galima perkelti į kitą situaciją. Kiekviena valandėlė įgauna ypatingų bruožų, naują turinį ir rėmą. Kiekvienoje iš šių situacijų susiklostys spontaniškos sąveikos situacijos. Suaugusysis remiasi konkrečiu veiksmu ir komentuoja tiek patį veiksmą, tiek ir potyrius. „Dabar pakeisim tau vystyklus. Bus smagiau, ar ne?“ Vaiko gebėjimas aktyviai sekti žvilgsniu, garsu ir judesiu, skatina suaugusįjį ir toliau vardyti viską, kas vyksta aplinkui. Tokiu būdu veiksmas ir žodžiai susieja vaiką ir suaugusįjį bendrame jų potyryje.

„Guguoti“ kūnu

Kaip ir metas, kai Kaja gulėdavo ant rankų, savosiose laikydama buteliuką, valgymo metas taip pat buvo struktūrizuota situacija, pilna prasmingos veiklos, kuri tarsi rėmas leisdavo jai aktyviai įsijungti. Sąmoningai pasirinkau valgymo metu laikyti ją ant rankų, nors ji kuo puikiausiai sugebėdavo sėdėti ant kėdės. Maniau, kad laikydama ją fiziškai arti savęs galėsiu geriau suprasti ir atsakyti į jos siunčiamus signalus ir labiau pasinaudoti jos prieinamumu nei sėdint atskirai.

Mažyliams valgymas nėra ta situacija, kurioje treniruojami gebėjimai ir ugdomas savarankiškumas. Valgymas jiems visų pirma socialinis bendravimas, kur vaikas ir suaugęs susitinka bendroje veikloje. Tai situacija, kuri leidžia dalintis įspūdžiais, komentuoti, šnekučiuotis apie tai, kas vyksta aplinkui, žaisti ir juoktis. Paprastas trimetis tikriausiai būtų sėdėjęs ant savo kėdės, bet Kaja nebuvo paprasta trejų metų mergaitė.

Ji negalėjo išlaikyti kontakto su manimi nei žvelgdama man į akis, matydama mano dėmesingumą, nei girdėdama mano balsą. Ji negalėjo tyrinėti mano veido ar suprasti mano jausminių išraiškų. Jei atstumas tarp mūsų būtų buvęs didesnis, ji taip pat nebūtų galėjusi susidaryti nuomonės, ar aš suprantu, kokia ji alkana, kaip ji džiaugiasi ar kokia ji jau soti. Kadangi ši situacija buvo sukurta taip, kad kaskart kartodavosi vis ta pati struktūra ir turinys, ji leido jai elgtis kryptingiau, o man – lengviau suteikti jos išraiškoms intencijos ir prasmės. Kai siedavau jos gestus ir išraiškas su tuo, kas vykdavo valgymo situacijoje, galėdavau lengviau ją suprasti. Tokiu būdu valgymo metas mums tapo situacija, kurioje Kaja man atrodydavo labiausiai bendraujanti.

Ji nenustygdama judindavo rankas ir kojas – ritmingai ir intensyviai – kas, mano nuomone, reiškė lūkestį, džiaugsmą ir nekantrumą. Jei Kaja būtų sėdėjusi ant savo kėdės, nebūčiau taip gerai supratusi jos kūno kalbos. Ir dar sunkiau būtų buvę juos patvirtinti ir leisti jai pasijusti išgirsta ir suprasta.

Kaip ir visada, aš šioje situacijoje patvirtindavau, kad ją suprantu, pati atitinkamai sujudėdama. Kadangi tarp mūsų nebeliko fizinio atstumo, jai buvo kur kas lengviau suprasti mano atsakymus į jos siunčiamus signalus. Tokios kūniškos išraiškos, kurios tarsi bangos pereidavo į mane, o po to vėl grįždavo pas ją – ir taip viso valgymo metu – tapo Kajai savotišku būdu save išreikšti, taip kaip kiti vaikai valgymo metu reiškiasi ir flirtuoja savo žvilgsniu, balsu, mimika ir kūnu. Ir lygiai taip pat, kaip gugavimas paprastam vaikui yra svarbus žingsnis link tolesnės socialinės ir komunikacinės raidos, buvo jis svarbus ir Kajai. Ji ėmė pukšėti ir čepsėti, dažniau leisti garsus. Į visa tai aš nepamiršdavau atsakyti – atitinkamu ritmu ir intensyvumu, prisiglaudusi prie jos veidelio išleisdavau kokį nors garsą arba sujudėdavau tokiu pat taktu ir ritmu, arba ir viena, ir kita. Mudviejų kontaktas aiškiai priminė beužsimezgantį dialogą: „tavo eilė ir mano eilė“. Ji prisiderindavo ir palaukdavo, kol aš atsakysiu. Daugybė tokių epizodų man liudijo, kad Kaja supranta,

kad aš atsakinėju jai jos kalba, ir valgymo metu ji ėmė darytis vis aktyvesnė ir vis dažniau pati imdavosi iniciatyvos. Tik spėdavau atsisėsti prie stalo ir pasisodinti ją ant kelių, ji tučtuojau imdavo „reikštis“. Tarsi norėdama man papasakoti, kad supranta mūsų bendravimo būdą ir kad laukia patvirtinimo, kad aš tai prisimenu.

Tai, kad Kaja tokiu būdu sulaukdavo atsako į savo bendravimo iniciatyvas, manau, prisidėjo prie to, kad ji ne tik labiau ėmė pasitikėti manimi, bet ir darėsi vis aktyvesnė paties valgymo atžvilgiu. Anksčiau ji galėdavo tiesiog gulėti atsilošusi man ant rankų, bet laikui bėgant ji ėmė sėstis vis stačiau. Po 3–4 mėnesių ji jau sėdėjo stati ant mano kelių, kūnu palinkusi virš stalo, stengėsi pati laikyti šaukštą, pirštais tyrinėdavo lėkštės turinį, keldavo šaukštą prie burnos ir vis „paguguodama“ valgydavo. Šiandien ji gali aiškiai išreikšti, kada nori gerti, kada daugiau pavalgyti ar kada jau būna soti. Šių gebėjimų vystymasis yra savaime svarbus, tačiau svarbiausia yra tai, kaip sąmoningai ji džiaugiasi galimybe dalintis šiomis geromis akimirkomis ir kaip ji vis nori apie jas kalbėtis.

Nors Kajai jau greit septyneri, aš vis dar maitinu ją pasisodinusi ant kelių. Iki šiol man valgymo metas yra geriausias laikas kurti naujas mudviejų bendravimo situacijas. Kaip vėliau paminėsiu, esame susikūrusios daug bendrų temų, kuriomis bendraujame būtent valgymo metu. Pokalbio ar žaidimo iniciatyvos Kaja imasi perkeldama mano rankas ten, kur ji nori nukreipti mano dėmesį, ji taip pat pradėjo rodyti: „kalbėk apie...“ arba „dabar žaisim šitą žaidimą“.

Kai reikėdavo Kajai pakeisti vystyklus, iš pradžių ji nerodė didelio noro bendrauti. Ji aiškiai parodydavo, kad negulės ant vystymo stalo ilgiau nei absoliučiai būtina. Būdavo nerami ir grumdavosi, iš visų jėgų stengdavosi neatlošti galvos. Šitokia poza gulėdama ant nugaros ji tikriausiai jautėsi nesaugi ir pažeidžiama, nes prarasdavo kontrolę ir jausdavosi beginklė. Kai tik pakišau jai po galva pagalvėlę, ji iš karto atsipalaidavo ir tuo pačiu tapo prieinamesnė bendravimo iniciatyvai.

Kadangi šitokia situacija paprastų vaikų kasdienybėje puikiai tinka pokalbiams, žaidimams ir kitokio pobūdžio veiklai, pamaniau, kad tai turėtų tikti Kajai. Pasilenkdavau virš jos, ją kiek prispausdavau kūnu, rankomis apglėbdavau jai galvą ir veidu priglusdavau prie jos veiduko. Šitokiu būdu norėjau, kad ji atpažintų elementus iš kitų situacijų; pradėtų tyrinėti mano veidą ir plaukus, „guguoti“ ir elgtis taip pat, kai gulėdavo ant vystymo stalo. Kalbėdavau ir dainuodavau, kutendavau ir papūsdavau jai į nuogą pilvuką, trumpiau tariant, elgdavausi taip, kaip ir visi, kai keičiame vaikui vystyklus ir tyčia tempiame laiką, kad jis virstų kažkuo daugiau, nei vien greitu vystyklų keitimu.

Pasirodė, kad Kaja greitai suprato, kas dedasi ant vystymo stalo, ir ėmė rodyti, kad laukia tų bendravimo intarpų. Tai, ką pirmiausia jai pasiūliau ir kas tuo metu jai buvo tinkama suvokti ir pastebėti, laikui bėgant tapo atpažįstama jai suprantamo bendravimo seka. Kuo toliau, tuo labiau ji tapo bendravimo partnere. Vos spėdavau ją paguldyti, ji jau stverdavo man už veido ir imdavo jį tyrinėti. Prieš rengiantis, kalbėdavomės kūno ir garsų kalba. Kaja imdavo šypsotis dar prieš apnuoginant jos pilvuką. Tai suvokdavau kaip lūkestį: „greičiau papūsk ir pakutenk mano pilvuką!“ Žaisdavau su jos kūnu, braukdama nuo viršugalvio iki pėdučių rodydavau, kokio ji ūgio, pakutendavau jai pėdutes ir sugalvodavau vis naujų žaidimų, kuriuos vis kartodavom ir kartodavom.

Nors valandėlės su buteliuku rankose, valgymo metas ir vystymo situacija gerokai skyrėsi turiniu, savo forma šios situacijos pasidarė panašios. Jas siejo artumas, tam tikru būdu pasikartojanti veiksmų seka, ir visose jose buvo siekiama kontakto. Todėl Kaja sugebėjo perkelti savo bendravimo funkcionavimo patirtį iš vienos situacijos į kitą. Atrodė, kad tai, jog laikui bėgant ji turėjo visą skirtingų elementų sąveikos sekų repertuarą, suteikė jai saugumo ir pasitikėjimo, padėjo jai susikaupti, ir jos polinkis grumtis ir suktis į šalį po truputį ėmė silpnėti. Jos garsai ir veido išraiškos tapo kryptingesni, o kūno kalba darėsi vis suprantamesnė.

Žvelgiant iš mano pozicijų

Iki šiol artėjimas prie Kajos vyko daugiausia žvelgiant iš jos pozicijų. Atsižvelgdamos į jos judesius, būsenas, tempą ir ritmą, sukūrėme saugumo ir pasitikėjimo pagrindą. Per nuolatinius patikinimus ir kūno bei dvasios būsenų supratimą ji darėsi vis pastabesnė, kantresnė ir smalsesnė. Kadangi Kaja ėmė labiau pasitikėti manimi, pamaniau, kad galiu pradėti jau ir jai kelti šiokius tokiu reikalavimus, pavyzdžiui, labiau atsižvelgti į mano norus, nors iš pradžių ji tokias mano pastangas reagavo skeptiškai. Maniau, kad jau suprantu, kokiose situacijose ji sugeba atlaikyti šiokį tokį spaudimą, o kuriose geriau ją palikti ramybėje.

Mūsų nuomonės akivaizdžiai skyrėsi, kai tekdavo ją paimti ant rankų ir nešti. Čia man tekdavo gerokai paplušėti, kad pavyktų ją į glėbį paimti taip, kaip norėjosi man. Maniau, kad įprastas būdas nešioti vaikus – veidu į krūtinę – turėtų būti natūralus ir Kajai. „Ventralinis kontaktas (prigludimas krūtine prie krūtinės) pasirodo esą efektyviausiai raminanti žmogiškojo kontakto forma, kai žmogus yra susijaudinęs arba nelaimingas“, teigia Danielis Sternas (Stern, 1992). Atrodė, kad Kaja iš paskutiniųjų stengiasi protestuoti ir nepasiduoti, bet aš vis viena ją laikydavau veidu į save, nepaisant jos akivaizdaus noro būti ant rankų taip, kaip ji buvo pripratusi – veidu į priekį. Ji tokią poziciją mėgo, mano manymu, ne dėl to, kad norėjo sekti, kas darosi priešais ją, bet tiesiog norėdama išlaikyti tarp mūsų tam tikrą atstumą. Gal ji nesugebėjo nusileisti taip, kaip kiti vaikai? Gal ji nesuprato, kad ir jai retsykiais reikalinga paguoda ir nusiraminimas? Galbūt ji nežinojo, kad kito žmogaus glėbys buvo ta vieta, kur lengva nusiraminti ir pailsėti? Tačiau aš jaučiau, kad atėjo laikas ir jau galiu reikalauti iš Kajos artumo, laikant ją stipriai savo glėby ir tarsi sakant, kad turi būti čia ir niekur aš tavęs nepaleisiu. Po truputį ji ėmė priprasti ir darėsi vis ramesnė taip laikoma. Sėkmingomis dienomis,

kai ji prisileidžia ir bendrauja, jai patinka susirasti mano kaklo duobutę ir nurimti, sušilti glėby, kuriame ji saugiai laikoma. Jei jos dienos chaotiškos ir nevykusios dėl priežasčių, kurių aš kartais nesuprantu, jai ir toliau nesinori artumo, ir ji nusigręžia, kai bandau ją šitaip laikyti. Bet ji vis dažniau leidžiasi paguodžiama, prisiglaudžia prie manęs ar kito žmogaus, rankomis apsivydama aplink kaklą ir pečius.

Perskaitydami kito žmogaus kūno išraiškas ir formas, išmokstame perskaityti tai, ką tas žmogus perteikia mums psichine prasme. Empatija dingsta tuomet, kai žmogus nebesugeba leisti įtampai pereiti per kūną į kito žmogaus kūną (Lorentzen, 1996). Tai, kad Kaja šiandien formuojasi pagal mūsų kūnus, leidžia jai perskaityti ir mūsų kūno įtampą, o tuo pačiu ir mūsų dvasinę būseną. Tokiu būdu jai bus lengviau sužinoti ir apie emocinę dermę tarp jos ir mūsų, ir ji galės prisiderinti prie to taip pat, kaip ir kiti vaikai. Tai, kad ji dabar taip akivaizdžiai mėgsta prisiglausti, kai yra laikoma ant rankų, tikriausiai yra labai svarbu jos empatijos gebėjimų vystymuisi.

Akių kontaktas pagal Kają

Nukirpus bambagyslę prasideda vaiko orientacija į naują ir nepažintą pasaulį. Intensyvus vaiko ir motinos akių kontaktas tampa nauju ir kitokiu jųdviejų ryšiu. Stebint, kaip kūdikis spokso į mamos akis, kyla mintis, kad vaikas šitokiu būdu siekia vieną giją pakeisti kita. Akių kontaktas tarsi styginių instrumentų smičius leidžia išgauti įvairiausius tonus, nuo pačių švelniausių iki stipriausių ir giliausių.

Kūdikio žvilgsnis mus primena bedugnę ir amžinybę. Galbūt todėl, kad taip žvelgdamas kūdikis ne tik tyrinėja mamos veido išraiškas, bet ir prasiskverbia į mamos vidų, tarsi ieškodamas ten vietos, kur jam būtų saugu ir ramu. Galima sakyti, kad „susirasti“ mamos akis – tai pirmas savarankiškas vaiko veiksmas, siekiant surasti vietą, tinkamą inkarui nuleisti

prieš ilgą savo kelionę per gyvenimą.

Kurčneregys vaikas savo gyvenimą pradeda kiek kitaip, ir manau, kad dėl to jis turėtų jaustis nesaugus ir išsigandęs, nes artimas akių kontaktas suteikia ir užuovėją, ir jėgų. Be to, prasidedantis gyvenimas turėtų būti vienišas ir painus. Akių kontaktas tarp vaiko ir mamos yra būtinas tai tyliai, nekalbinei komunikacijai, būdingai jų bendravimui pirmaisiais kūdikio gyvenimo mėnesiais. Kurčneregys vaikas ne tik nepatirs to bendrumo ir saugumo potyrio, kurį duoda akių kontaktas, tačiau gimimo metu dar ir staiga praras mamos balso ir širdies smūgių skleidžiamus impulsus, kurie perduodami vaisiui kaip vibracija, kurią supranta net ir didelę girdėjimo negalią turintis vaikas (Fröhlich, 1995).

Taip pat ir Kaja turėjo poreikį „gaudyti“ kito žmogaus žvilgsnį. Pasirodė, kad ji tikrąja to žodžio prasme mokėjo pagauti, nes taip prisirišo prie mano kaklo papuošalo, kad po kiek laiko ėmiau suprasti tai kaip ypatingą jos būdą kompensuoti akių kontaktą.

Nuo pat pradžių nusprendžiau, kad kiekvieną kartą, kai būsiu su Kaja, būsiu pasikabinusi tą patį kaklo papuošalą – taip ji galės atskirti mane nuo kitų. Tai trumpa grandinėlė su prie pat kaklo prigludusiais blizgiais karoliukais. Sveikindamasi su ja stengdavausi, kad jos rankos atsidurtų prie papuošalo ir kad ji tokiu būdu susietų mane su tuo, ką paliesdavo rankomis. Taip šis papuošalas netrukus tapo konkrečiu daiktu, tinkamu įsistverti, ypač, kai Kaja įsitaisydavo man ant rankų, kad galėtų atsigerti iš savo buteliuko. Iš pradžių tai buvo galbūt nereikšmingas laiko praleidimas, neteikiant tam daiktui kažkokios ypatingos reikšmės; galbūt jai tiesiog buvo malonu pirščiukais liesti apvalius, glotnius karoliukus. Tyrinėjo juos net burna – truktelėdavo į save ir tyrinėdavo lūpomis, dantimis.

Laikui bėgant ir keičiantis mudviejų santykiui, pasikeitė ir Kajos santykis su mano papuošalu. Šis daiktas tapo ne tik mano identifikacijos ženklu ar daiktu, kurį ji mėgo liesti. Šis

daiktelis ėmė jai vis labiau rūpėti. Supratau, kad laikyti rankoje tuos karoliukus Kajai buvo tarsi būdas pažinti mane. Ji rami lūkuriuodavo gulėdama man ant rankų – buteliukas burnoje, veidas atsuktas į mane ir viena ranka laikydamasi karoliuko. Gali būti, kad tuo metu, kai sėdėdavau ją apkabinusi ir nugrimzdusi į mintis apie ją, Kaja aktyviai ir sąmoningai leisdavosi šitaip laikoma. Ir kad ji įsileisdavo mane į savo mintis ir jausmus, laikydamasi už to mano papuošalo. Jis tarsi leido jai susikaupti ir įtakodavo jos gebėjimą mane priimti.

Tik paguldyta ant rankų ir gavusi buteliuką ji tučtuojau čiupdavo už karoliukų – taip, kaip kiti vaikai įsispokso į jį žvelgiantį žmogų. Kai Kaja po truputį ėmė gulinėti man ant rankų ir ištuštinusi savo buteliuką ir jau mokėti užsibūti situacijoje, manau, kad taip ji ėmė elgtis dėl to, kad per tokį savo būdą žvelgti į mane ji surado vietą, kur galėtų prireikus nuleisti inkarą.

Įsistvėrusi į karoliukus ji man leisdavo suprasti, kad kreipiasi į mane, rodo man, kad yra pasiekiama, atvira ir smalsiai domisi ir manimi, ir tuo, ką mudvi drauge galėsime patirti. Daugiau šitiek bendrų veiksmų – buteliuko, vystyklų keitimo ar valgymo – nebereikėjo, kad mes galėtume išlaikyti kontaktą. Mes vis dažniau imdavome tiesiog spontaniškai bendrauti čia ir dabar.

Manau, kad matantis vaikas net ir užsimerkęs akies tinklainėje išlaiko savo mamos veido atvaizdą. O galbūt dar kokiu kitu būdu stengiasi jausti ją iki pat užmigimo. Manau, kad laikydamasi to mano papuošalo Kaja prieš miegą ir net jau įmigusi stengdavosi šitaip išlaikyti savyje mano vaizdą ir toliau jausti jaukaus glėbio saugumą tol, kol giliai įmigdavo ir jos ran ka pasidarydavo per sunki laikytis įsikibus į karoliuką.

Išmokęs valdyti akių judesius vaikas ima akių kontaktu naudotis sąveikos ciklo valdymui. Vaikas žvelgia į mamą arba nusuka akis į šalį priklausomai nuo to, ar nori kontakto, ar ne. Man atrodė, kad taip pat elgiasi ir Kaja. Kai ji laikydavo rankoje papuošalą ir atvira bei pasiekiama tysodavo man ant rankų,

nusprendžiau tai traktuoti kaip sąmoningą jos dėmesį man. Jei ji paleisdavo iš rankų papuošalą, ji jau būdavo susidomėjusi kuo kitu. Jeigu pasikeisdavo dar ir jos veido išraiška ar galvos laikysena, suprasdavau, kad ji nori pailsėti arba tiesiog nebenori bendrauti.

Kaja ranka siekdavo ir kito žmogaus kaklo. Iš pradžių tikriausiai tam, kad išsiaiškintų, kas šalia jos yra – aš ar kas kitas, bet vėliau, manau, kad ji ėmė šitokiu būdu ieškoti kitų žmonių „žvilgsnio“ – to, kas jai tapo būdu susipažinti ir prisirišti prie žmogaus. Dar po kurio laiko ji atrado ir kitokias žmonių ypatybes – tai galėjo būti laikrodis, kurį galima paliesti, kasa, koks nors kitoks papuošalas ir t. t. Manau, kad ji atskyrė sau artimus žmones, nes su tais, prie kurių ji nebuvo ypatingai prisirišusi, ji nesistengė ilgai išlaikyti to savo „akių kontakto“. Visa tai ėmė vystytis ir keistis po to, kai ji geriau susipažino ir ėmė labiau domėtis tuo, ką tas „akių kontaktas“ gali jai duoti. Lygiai taip, kaip vaiko žvilgsnis tampa nepaprastai svarbiu dalyku jo artimiesiems, Kaja kiekvienam iš mūsų suteikė vertingos patirties pasijusti ypatingais jai žmonėmis, kuriuos ji sąmoningai suvokia.

Žvilgsnis visada išliks svarbiu mūsų bendravime, kad ir tokiomis akimirkomis, kai mes linksmi ir laimingi reiškiame savo jausmus sau artimam žmogui. Kai bijome, esame neramūs ar liūdni mes taip pat ieškome ramybės, paguodos ir empatijos kito žmogaus akyse. Kaja laikosi mano papuošalo, kai mudvi žaidžiame, šnekučiuojamės, juokiamės drauge, bet taip pat ir tokiose situacijose, kai ji yra nelaiminga ir jaučia baimę. Kai įnešu ją ant rankų į gydytojo kabinetą duoti kraujo, ir ji iš kvapo ir visos atmosferos pajaučia, kas jos laukia, ji įsikniaubia į mane ir abiem rankutėm stipriai laikosi papuošalo. Kartą po ilgo etapo ligoninėje, kur ji tikriausiai jautėsi nelaiminga ir jautė baimę, ji ilgai ilgai susirangiusi sėdėjo man ant kelių, o delniukais vis glostė karoliukus. Pirščiukais stipriai juos spausdavo, o žaizdos man ant kaklo bylojo apie jos būseną. Ji

man skundėsi ir vis norėjo įsitikinti, kad esu šalia, prašėsi paguodžiama, apsaugoma ir norėjo pasidalinti savo potyriais. Tokiose situacijose įsikibti į papuošalą ar plaukų kasą Kajai reiškia užsitikrinti paguodą ir apsaugą, ir tokiu būdu tai galima lyginti su vaiko elgesiu (verksmu, šypsena, įsistvėrimu ir žvilgsniu), kuris sustiprėja, kai jam reikia nusiraminti ir atstatyti emocinį balansą.

Jei tarp mūsų būtų buvęs didesnis fizinis atstumas, Kaja neturėtų galimybės susirasti mane. Tačiau kai esame kartu, net ir tuomet, kai nieko ypatinga neveikiame, gal tiesiog sėdim viena šalia kitos ant grindų, važiuojame drauge automobiliu ar ilsimės ant tramplino, ji gali bet kada su manimi susisiekti. Dažnai ji tai daro įsistverdama į papuošalą. Ne tam, kad įsitikintų, kad esu šalia – tai ji jaučia ir šiaip, nes dažniausiai esu fiziškai arti jos. Aš tai suprantu, kaip asmenišką ir tiesioginį kreipimąsi, lygiai tokį patį, kaip mūsų žvilgsnis į kitą žmogų, kai žodžiai tampa nereikalingi ir kai paprasčiausiai nebereikia nieko – tik draugiškai išreikšti tarpusavio ryšį ir solidarumą. Jos delnas aplink tuos blizgius karoliukus išreiškia tai, ką mudvi jaučiame: kad egzistuojame viena kitai net ir sėdėdamos šalia ir panirusios kiekviena į savas mintis.

„KALBA, KURIA RANKOS KALBA IR KŪNAS SUPRANTA“

Meilės kalba

Prancūzų gydytojas Frédéric Leboyer savo knygoje „Gimti be prievartos“ (1974) rašo, kad norėdami bendrauti su naujagimiu turime atrasti kalbą, kuria visi kalbėjome kol dar nevartojome žodžių. Tai jis vadina „praprasto rojaus kalba, universalia kalba, meilės kalba“.

„Kūdikio kalba“, toliau rašo jis, „yra kalba, kuria kalba mylintys, tamsoje vienas kitą liečiantys ir glostantys be žodžių; tie, kurie užsimerkia ir atsiriboja nuo pasaulio. Tai kalba, kurią rankos kalba ir kūnas supranta“.

Tokia yra ir Kajos kalba.

Signalus apie savo jausmus ir poreikius ji siuntė pirmiausia savo judesiais, savo ritmu ir kvėpavimu. Tai, kaip mes nusprendžiame prie jos priartėti, ją pajusti, paliesti ir parodyti jai savo meilę, įtakoja jos kontakto ir solidarumo su mumis potyrį. Kūnu prisiglaudusi prie kito žmogaus ji gali susikurti vaizdą apie save ir ją supantį pasaulį.

Jeigu galvotume, kad „meilės kalba“ taip pat yra ir kurčneregio vaiko ankstyvoji kalba, kaip mums vertinti Leboyer'io mintis, esą komunikacija šiame lygmenyje yra „kalba, kuria kalba mylintys, kurie užsimerkia ir atsiriboja nuo viso pasaulio“? Ar tai nėra būdas bendrauti, kurį mes visų pirma siejame su seksualumu arba su motinos santykiu su savo vaiku, kur lietimas ir meilė yra savaime suprantama ir natūrali tarpusavio bendravimo dalis?

Kalbėdami apie tai, ką mes galime mylėti, turime aiškias kultūrines ribas. Meilės ženklai ir meilė dažniausiai skiriama mūsų artimiausiems šeimos nariams. Mylime savo vaikus, savo vyrą ar žmoną, bet ne kitus. Tiesą sakant, kalbant apie kitus, labiau įprasta mylėti kitų sutuoktinius, nei kitų vaikus. Taip dažnai vartodami žodžius myliu, mėgstu, kai reiškiame susižavėjimą kokiais nors dalykais: „mėgstu gaminti maistą, slidinėti, keliauti“ ir t. t., tokius žodžius vartoti kalbant apie santykius su kitais žmonėmis mes varžomės. (*Vert. pastaba: kalbėdami apie mėgstamas veiklas, norvegai įprastai sako „myliu“, pvz., „myliu gaminti maistą, myliu slidinėti, myliu keliauti*). Mūsų mintys apie meilę krypsta visų pirma į mylimą asmenį, sutuoktinį/-ę ir savus vaikus, ir žodis „mylėti“ tampa sąvoka, kuri priklauso išskirtinai siauram šeimos ratui ir kurią mes pirmiausia siejame su santykiu tarp vyro ir moters. O už šio mūsų privataus rato ribų kuriame kitus. Turime grupę draugų ir draugų vaikų, kuriuos mes „mėgstame“. Kalbant apie mūsų santykį su žmonėmis, kuriuos sutinkame darbo aplinkoje, turime nerašytą taisyklę, kad negalima „pernelyg įsijausti“ – ką tai bereikštų. Trumpai tariant, turime tvarkingai laikytis tų apsibrėžtų ribų ir to, kokie

jausmai kur leidžiami ar neleidžiami.

Mažas vaikas neturi supratimo apie mūsų išmoktas ribas, priešingai – sugeba besąlygiškai mylėti, nepaisydamas jokių taisyklių – gerą kaimyną, vaikų darželio praktikantą, gerą mokytoją. Kontakto ir solidarumo laipsnis nulemia vaiko emocinį susidomėjimą, ir visai nesvarbu, ar asmuo priklauso artimiausiam šeimos ratui, ar ne. Įsivaizduokite, kad mes, suaugusieji, galėtume mylėti taip besąlygiškai ir nesudėtingai, kaip tai moka vaikas. Manau, kad nesuklysiu sakydama, kad čia esmė ne ta, kad per savo ilgą gyvenimą sutinkame nedaug žmonių, kuriuos galime pamilti ir kurie verti būti mūsų mylimi. Manau, mes dar ir kaip sugebame mylėti. „Negalime sau liepti pajusti simpatiją ar meilę kitam asmeniui“, rašo Vetlesenas, „bet galime per ilgą savo gyvenimą stengtis išugdyti savyje meilę žmogui. Mes ne tik tai galime, mes turime tai išmokti.“ (Vetlesen & Nortvedt, 1994).

Meilė daugumai mūsų – tai kompleksiškas ir sudėtingas jausmas, bet tai yra mūsų pradžių pradžia ir būtinas mūsų gyvenimo faktorius. Meilė, kurią gauname iš savo tėvų, padeda mums susikurti vaizdą apie save ir įtakos mūsų santykį su kitais žmonėmis ir mūsų gebėjimą mylėti. „Savo paties jausmų pasaulis leidžia suprasti ir įsijausti į kitų žmonių jausmų pasaulį“ (Vetlesen & Nortvedt, 1994).

Kurią dieną tramvajuje sėdėjau už vienos motinos, kuri ant kelių laikė savo 15–16 mėnesių dukrelę. Abi buvo įsijautusios į savo žaidimą, kurio esmė buvo tokia: kai tik mažylė pasukdavo galvą, iš pradžių į vieną, po to į kitą pusę, mama sekdavo iš paskos ir pakštelėdavo dukrelei tai į vieną skruostą, tai į kitą – priklausomai nuo to, kurį mergytė tuo metu atsisukdavo į ją. Mažylė švelniai ir meiliai juokėsi, o iš mamos tiesiog veržte veržėsi įvairiausi švelniausi žodžiai; kaip magiška stiklinio rutulėlio formulė. Staiga vaikas atsigręžė į mus, į išorinį pasaulį. Jos veidukas buvo įkaitęs ir jukus, o žvilgsnis reiškė daugiau nei būčiau galėjusi tikėtis iš tokio mažylio. Ji visa užtikrinta tiesiog

bylote bylojo, kad yra pasaulio centras, visa apgaubta (kokia ji ir iš tiesų ir buvo) mamos meilės. Mums, buvusiems aplinkui ir netyčia sudalyvavusiems toje privačioje meilės scenoje, teliko tik nusišypsoti jai.

Kaja taip pat atpažįsta meilę, kai su ja susiduria, tačiau norint Kają pasiekti, reikia daug pastangų ir užsispyrimo, kas daugeliui nėra lengva, ir kas nulemia, kad žmonėms dažniausiai nepavyksta užmegzti su Kaja tokio kontakto, kokio jiems norėtųsi. Todėl žinome, kad ne visi vaikai patiria tą jausmą būti pasaulio ašimi. Bet ir Kajai meilės patyrimas yra geriausia magiška formulė. Per mūsų jausmus jos atžvilgiu vystosi ir jos pačios jausmai. Jausdama mūsų meilę ji mažiau ginsis ir labiau ties mums savo ranką.

Jausmai ir profesionalumas

Kad jausmai darbo aplinkoje yra vertinami gana skeptiškai, greičiausiai susiję su tuo, kad esame linkę jausmus priešpastatyti protui, tarsi jie būtų priešingi poliai. Knygoje „Jausmai ir moralė“ (Vetlesen & Nortvedt, 1994) rašoma, kad „lyginant jausmus su gamta, būtinybe, kūnu, seksualumu ir moteriškumu, filosofams iki šių dienų pavyksta nuvertinti jausmus“. Nors visi esame patyrę, kad jausmai gali mus tiesiog nusivesti ir priversti patirti, reaguoti ir veikti praradus bet kokią savikontrolę, tokie afekto potyriai neturi versti mūsų mąstyti apie jausmus kaip kažką nepatikima, nevaldoma ir tai, kas gali kelti grėsmę mūsų profesionalumui. Jausmai sąveikauja su percepcija, sugebėjimu turėti savo nuomonę ir intelektualesniais gebėjimais traktuoti (Vetlesen & Nortvedt, 1994). Nors mes ir jaučiame, mes išlaikome gebėjimą stebėti, vertinti, samprotauti ir tuo pačiu mąstyti. Tada, kai sąmoningai geriausiai suvokiame savo jausmus, mažiausiai rizikuojame būti apimti afekto.

Jei negalime savo mokinių ar tėvų atžvilgiu jausti stiprių jausmų, kam reikalingos tos ribos? Ar mums patiems apsisaugoti? Ar iš pagarbos šeimos teisei vienai mylėti savo vaikus? Jeigu savo darbo modeliu pasirinksime ankstyvąją motinos ir vaiko sąveiką, tam prireiks ypatingo požiūrio; požiūrio, kuriuo emociniam prisirišimui teikiama ypatinga svarba. Tik motinos prisirišimas prie vaiko leidžia jai suprasti ir patenkinti įgimtą vaiko poreikį užmegzti ryšį su jį supančia aplinka. Pamatus tolesnei raidai sudėsime ne kopijuodami įvairias tokios sąveikos technikas, bet būdami emociškai arti vaiko, su kuriuo norime užmegzti kontaktą. Kitaip tariant, neužtenka vien kopijuoti motinos veiksmus, reikia atrasti jausmus, kurie yra jos veiksmų motyvai.

Nebūtinai teisinga dėti lygybės ženklą tarp „būti profesionaliu“ ir „neįsijausti“. Netgi priešingai – man atrodo, kad būtų neprofesionalu nelaikyti savo jausmų svarbiu darbo įrankiu, kuris reikalingas, siekiant užmegzti ryšį su ankstyvojoje raidos stadijoje esančiu vaiku. Šiuo atveju riba tarp profesionalumo ir neprofesionalumo brėžiama ties mūsų gebėjimu suvokti savo pačių jausmus ir motyvus taip, kad galėtume derinti savo emocinį įsijautimą pagal vaiko ir tėvų poreikį. Akivaizdu, kad geras mokinys, kurį reikia mokyti matematikos, neturės tokio emocinio ryšio ir globos poreikio, kokį savo mokytojo atžvilgiu turi tarkim kurčneregys vaikas tuo savo gyvenimo metu, kai prisirišimas ir meilės patirtis yra esminės tolesnės raidos prielaidos. Daugeliui atrodys, kad iškėlus tokius reikalavimus profesionalumui, į mūsų darbą įpinti jausmus ir meilę bus neįmanoma. Bet taip, kaip aš suprantu profesionalumo sąvoką, tai yra mūsų turimų žinių – šiuo atveju įvairių kurčneregio vaiko poreikių ir mūsų sugebėjimo juos patenkinti – visuma. Šiandien žinodami, kad emocinis saugumas ir prisirišimas yra pagrindinės ir svarbiausios sąvokos kalbant apie visuminę vaiko raidą, mūsų jausmai čia yra absoliučiai būtini, norint užmegzti tą pageidaujamą kontaktą.

Žinios, įžvalga ir empatija

Ula Holm (1992) savo knygoje „Empatija“ mini Feigenbergą, kuris vidinei kompetencijai, kuri jo nuomone priskiriama profesionaliam elgesiui, kelia tris reikalavimus. Tai žinios, įžvalga ir empatija.

Žiniomis šiame kontekste laikoma psichologinė pažintis su įvairiomis žmogaus reakcijomis ir poreikiais, turint omeny geriausią įmanomą santykį tarp to, kuriam reikia pagalbos ir specialisto (pvz., santykis tarp paciento ir gydytojo arba mokinio ir mokytojo). Šiuo atveju mums yra labai svarbios žinios vaiko poreikį prisirišti, būti globojamu ir mylimu ir tai, kaip mes tas žinias šiandien vertiname.

Reikalauti įžvalgos, Ulos Holm nuomone yra labai svarbu kalbant apie profesionalų elgesį, nes tik tokiu būdu mes darbo kontekste geriau suprasime savo pačių problemines sritis, mūsų reakcijas ir gynybos mechanizmus. Dirbant su žmonėmis, kurie yra ankstyvojoje raidos fazėje, privalome apgalvoti savo reakcijas į jų poreikius ir elgesį. Pavyzdžiui, galime patys baimintis savo jausmų ir pažeidžiamumo ir tokiu būdu stengtis apsisaugoti.

Fröhlich‘as cituoja Michaelį Argyle (1979), kuris mano, kad žmonės susitikę tyliai savyje susikuria sutiktojo paveikslą ir įvertina vienas kitą pagal signalus, kuriuos siunčiame patys ir kuriuos priimame iš kito žmogaus. Tai, kaip mes traktuojame santykį su kitais žmonėmis, galime pritaikyti ir tam, kaip mes suprantame labai neįgalius vaikus, kurių elgesys dažnai gali likti nesuprastas ir tuo apsunkina komunikaciją ir kontaktą su jais. Psichinę negalią turintys žmonės dažnai laikomi pernelyg intensyviais ir peržengiančiais mūsų kultūrines ribas, kurios apibrėžia tai, kas mūsų supratimu yra tinkamas prisilietimas, artimumas ir kūno kontaktas. Dažnai atmetame, įsitempiame arba linkstame vadovauti, o toks elgesys nekuria sąveikos ir kontakto abipusiškumo. Tokiu savo požiūriu galime net

pabloginti neįgalaus asmens psichologinę būseną (Fröhlich, 1995).

Daugiau žinių ir įžvalgos leis mums pakeisti savo požiūrį ir geriau patenkinti neįgalaus asmens fizinio artumo ir emocinio kontakto poreikį.

Vetlesen & Nortvedt (1994) apibūdina empatiją kaip esminį žmogaus emocinį gebėjimą. Jie teigia, kad būtent empatija grindžiamas mūsų emocinis prisirišimas prie kitų žmonių meilės, simpatijos, užuojautos ir globos. Mūsų empatiškumas leidžia mums suprasti kitų žmonių jausmus ir adekvačiai į juos atsakyti net ir patiems nejaučiant tokių pačių jausmų. „Empatiškame atsakyme patvirtinamas kito asmens pripažinimas visame jo arba jos kitoniškume“. Empatija nėra identifikavimasis, kai ištrinamas savo identitetas ar koks jausmas, kuris nesuprantamu būdu trenkia į mus tarsi žaibas iš giedro dangaus. Empatiškas atsakas – tai sąveika, kur iš vienos pusės veikia emociniai, o iš kitos – kognityviniai gebėjimai, kaip tarkim mūsų gebėjimas įsivaizduoti. Ankstyvojoje motinos ir vaiko sąveikoje motinos empatija ir sugebėjimas identifikuotis su vaiku atlieka labai svarbų vaidmenį. Tuo pat metu, kai ji turi susitapatinti su savo vaiku, kad suprastų jo vidinę būseną, ji turi išsaugoti ir savo individualybę, kad galėtų vaiką suprasti ir išsiaiškinti jo poreikius. Dirbdama su Kaja jaučiausi taip, tarytum viena koja stovėčiau jos pasaulyje, kad apskritai galėčiau ją prisileisti, o kita – savo pačios patirties pasaulyje, kad galėčiau jos potyrius pateikti mums abiem suprantamame kontekste.

Jei paprašytume motiną paaiškinti, kas privertė ją suprasti ir reaguoti taip, kaip ji sureagavo (ko, priešingai nei pedagogams atitinkamoje situacijoje jai dažniausiai neprireikia aiškinti), išgirstume atsakymą, kad ji tiesiog taip „pajautė“, „intuityviai pajuto“ ar pan. Motinos ir vaiko santykyje tokią terminologiją suprantame kaip tarp jųdviejų vykstančios neverbalinės komunikacijos paaiškinimą. Darbinėje aplinkoje tokios terminologijos vartojimas yra mažiau priimtinas. Mes

priešingai, esame išmokę, kad svarbiausias žinių šaltinis yra tai, ką galime patvirtinti pamatuojamais ir konkrečiais pastebėjimais. O tai, ką mes jaučiame ar nujaučiame, mums atrodo mažiau patikima. Dabar, kai daugiau nei anksčiau dėmesio skiriame vidiniam vaiko jausmų pasauliui, netoli pavyks nueiti, jei nepasitelksime savo jausmų ir percepcijų. Iki tam tikro lygio išorines vaiko reakcijas sugebame vertinti objektyviai, tačiau jo vidinė nuovoka vystosi glaudžiai sąveikaudama su jį supančia aplinka.

Daug reikšmės teikiama motinos sugebėjimui jausmais prisiderinti prie vaiko poreikių (Stern, 1991). Tai yra ir jos sugebėjimas akimirksniu atsakyti į vaiko siunčiamus signalus, kas yra labai svarbu tam, kad vaikas suprastų sąsają tarp savo paties siunčiamų signalų ir aplinkos atsako į juos. Nei mama, nei mokytoja neturi laiko tą pačią akimirką viską apmąstyti – jos tiesiog daro tai, kas joms „intuityviai“ atrodo teisinga. Intuicija dažnai siejama su „neintelektualia įžvalga“ arba veikimu pagal spontanišką mintį. Tačiau kai mūsų emocinis aparatas sustyguojamas pagal vaiko dvasinę būseną, tai mūsų laimei leidžia mums pagauti net pačius silpniausius signalus, į kuriuos galime akimirksniu atsakyti. Vėliau bandydami analizuoti savo veiksmus, manau, dažniausiai galime gan konkrečiai pasakyti, kokia tuo metu buvo vaiko išraiška ir kas įvyko po to. Galime nurodyti panašias ankstesnes situacijas ir t. t. Tokiu būdu aš intuiciją suvokiu kaip „užslėptas žinias“ ir laikau ją svarbia pagalbine priemone, siekiant suprasti sunkiai pasiekiamą vaiką.

Kalbant apie vaikus su dideliais jutimų sutrikimais, mums sunku suprasti, kaip jie suvokia pasaulį ir koks yra jų žinių lygis. Norėdami sukurti sąlygas, kurios padėtų jiems vystytis, privalome sugebėti pasiekti jų tikrovę, išsiaiškini, kaip jie kaupia savo žinias ir patirtį apie santykių, veiksmų ir skirtingų daiktų reikšmę. Tik tokiu būdu galime suprasti jų potyrius, savo atsakymais padėti jų jausmams tapti integruota jų potyrių pasaulio dalimi.

Norint suprasti Kajos jausmus ir į juos atsakyti, pirmiausia buvo svarbu užmegzti tą fizinį kontaktą, kurį jau aprašiau. Buvo svarbu savo kūnu pajusti jos kūno reakcijas, nes taip galėjau pastebėti skirtingą jos kvėpavimą, kai ji atsipalaiduodavo ir kai ji įsitempdavo, kada spurdėdavo iš džiaugsmo, o kada iš pykčio. Tokiu būdu aš ir savo kūno kalba galėjau parodyti jai, kad suprantu, kaip ji jaučiasi. Galėjau patvirtinti jai jos pačios suvokimą. Bandžiau prisiderinti prie jos bangų dažnio įtemptai galvodama apie ją ir tuos dalykus, į ką ji kreipdavo savo dėmesį. Manau, kad Kaja, suprasdama, kad dažnai jos potyriuose dalyvaujame mes abi, ima vis sąmoningiau suvokti save pačią ir priima tai kaip platesnę tikrovę jos viduje. Man visa tai panašu į tai, kad ji kiek dvejodama duoda man į rankas nestabilią, netvirtą konstrukciją, o aš, ją sutvirtinusi ir nuspalvinusi, grąžinu jai atgal.

Anksčiau maniau, kad mano jausmai Kajai yra svarbiausia mano darbo priemonė, palaipsniui suteiksianti man daugiau žinių apie ją. Tačiau patirtis su šiuo vaiku leido man suprasti, kad mano jausmai yra labai svarbūs jos pačios emocinei raidai. Ne vien todėl, kad tokiu būdu ją lengviau suprasti, bet labiausiai todėl, kad abipusiai emociniai mudviejų mainai yra vertingi patys savaime. Tam, kad Kaja suvoktų save kaip atskirą individą, jai būtina jausti kitų žmonių jausmus tokiu būdu, kad ji galėtų jais pasinaudoti savo labui.

Kaja yra kaip visi kiti vaikai – ypatingas vaikas. Man ji nėra „visi kiti“, man ji yra <u>tas</u> ypatingasis vaikas. Visai nesvarbu, kokią vartosiu sąvoką – įsijautimas, meilė ar empatija. Svarbu tai, kad leidau sau jausti jai jausmus, iš tikrųjų įsileisti ją į savo gyvenimą kaip svarbią jo dalį. Tai, kad man buvo leista būti taip arti jos, praturtino ir mane pačią. Bet čia svarbiau paminėti tai, kad regis visa tai ir jai pačiai labai daug reiškia. Esu tikra, kad būtent dėl to man ir pavyko suvokti ir atspindėti daugelį jos reakcijų ir išraiškų, kurios priešingu atveju būtų tiesiog nusileidusios ant žemės kaip tylios snaigės.

PASVARSTYMAI APIE STRUKTŪRĄ

Sveiko vaiko jutiminis aparatas nuo pat pirmos gyvenimo minutės aktyviai nukreiptas į aplinką. Vaikas kaupia žinias matydamas, girdėdamas, liesdamas, uosdamas. Taip jis pažįsta įvairių daiktų formą, konsistenciją, svorį, naudojimo paskirtį ir vietą, kuriai jie priklauso. Visą laiką jie gauna milžinišką kiekį įspūdžių, kurie artimoje sąveikoje su vaiką supančia aplinka yra rūšiuojami ir organizuojami, veikia kaip kelio ženklai įvairiose kasdienėse veiklose.

Funkcinių sutrikimų turinčiam vaikui įvairūs dienos įvykiai gali pasirodyti atsitiktiniai ir neturintys tarpusavio ryšio. Tie dalykai, kurie sveikam vaikui padeda susikurti bendrą vaizdą ir ima kelti lūkesčių, neįgaliems vaikams dažnai būna nepasiekiami. Įprastos kasdienės rutinos, kurios paprasto vaiko gyvenime sukuria pažįstamą modelį, nebūtinai taip pat veiks neįgalaus vaiko kasdienybėje. Daugelis tokių vaikų visiškai neįsivaizduoja, kas turi įvykti, su kuo, kur ir kada. Jie dažnai patiria, kad yra pakeliami, kažkur perkeliami ir staiga vėl pasodinami, nesupranta sąsajų tarp čia ir dabar vykstančio veiksmo ir to, kas įvyks kitą akimirką. Visai normalu, kad tokios gyvenimo sąlygos po kiek laiko palieka pėdsaką kiekviename tokiame vaike. Vieni reaguoja į tai tapdami pasyviais, kiti pasidaro hiperaktyvūs ir/arba susiranda daiktą, kuris padeda jiems susikaupti tiek, kad jų gyvenimas gali eiti savu keliu, jiems gerai nė nežinant, kuria kryptimi.

Dirbdami su neįgaliais vaikais turime atrasti tuos kelio ženklus, kurie leistų vaikui kuo geriau susieti atskirus įvykius ir kurie taptų atramos taškais, kurių dėka būtis taptų lengviau nuspėjama. „Struktūruotos totalinės komunikacijos“ metodas, kilęs aplinkoje, kurioje dirbama su kurčneregiais, jau daugelį metų taikomas dirbant ir su kitokią negalią turinčiais žmonėmis. Metodas yra gerai žinomas ir neimsiu jo čia aptarinėti. Praktika parodė, kad „struktūruota totalinė komunikacija“

dažnai prilyginama „dienotvarkei“. Tačiau norėdami pritaikyti šį metodą kiekvienam neįgaliam vaikui pagal jo išsivystymo lygį, turime remtis tuo, ką žinome apie funkciškai sveikų vaikų palaipsnį mokymąsi apie įvairias veiksmų sekas ir tai, kaip jie išmoksta suvokti laiką.

Kasdienės rutinos leidžia atpažinti ir susikurti bendrą vaizdą. Vaikas reguliariai guldomas į lovą, paimamas pervystyti, atėjus valgymo metui nešamas į virtuvę ir t. t. Vaikas po truputį ima šiuos veiksmus atpažinti ir gali aktyviai juose dalyvauti. Pirmiausia pėdsaką palieka tokie konkretūs veiksmai kaip guldymas į lovą, vystymas ir valgymas. Po kiek laiko vaikas ima suprasti įvairius signalus dar prieš vienam ar kitam veiksmui įvykstant. Ypatinga vonios kambario šviesa, iš virtuvės atsklindantis kvapas; tai, kaip jis yra nešamas ir panašūs dalykai suteikia vaikui informacijos apie tai, kas netrukus įvyks.

Vėliau asociacijas ima kelti vis daugiau naujų įspūdžių. Tai gali būti ant sienos kabantis kilimėlis, kurį vaikas pastebi nešamas į vonios kambarį, tai gali būti mamos judesiai jai lipant laiptais į vonios kambarį arba tai, kad mama neša jį ne į lovą, o priešinga kryptimi ir t. t. Vis anksčiau ir anksčiau prieš kelionę į vonios kambarį vaikas ims pastebėti faktus, kurie taps signalais, reiškiančiais būsimą veiksmą ir jo vietą. Nuspėjamumas leidžia suprasti, ir vaikas gali reikšti džiaugsmą ar pyktį, priklausomai nuo to, kokius lūkesčius sukelia tie įvairūs jo suprantami dalykai.

Taip natūraliai paprastas vaikas įgauna žinių ir vadinamųjų atramos taškų. Toks supratimas suteikia saugumo ir išlaisvina vaiko gebėjimą aktyviai reikštis santykyje su jį supančia aplinka. Vaiko patirties pasaulis vis labiau plėstis. Veiksmų sekos ir laiko supratimas vystosi, nes kasdienės rutinos suteikia jam tokios patirties kaip, pavyzdžiui, „dabar mane pervystys, po to gausiu valgyti ir tada eisiu miegoti“. Tai, kas vyksta dabar, byloja apie tai, kas bus ateityje.

Norint šitokius prasmingus atskaitos taškus suteikti neįgaliam vaikui, reikia atsižvelgti į sekančius dalykus:

- Turime įvertinti, ar vaikas gali susieti objektą kaip signalą su būsimu veiksmu. Pvz., ar pamatytas ar paliestas buteliukas sukels jam lūkestį čia ir dabar atsigerti, ar vaikas sugeba suprasti, kad buteliukas gali simbolizuoti veiksmą ateityje. Turime žinoti, ar vaikas yra simboliniame lygmenyje. Nuo to priklausys, ar galime naudoti dienotvarkės sistemą, ar ne. Daugelis vaikų yra ankstyvojoje vystymosi stadijoje ir todėl jiems dar ilgai reiks vieną objektą tiesiogiai sieti su veiksmu čia ir dabar. Pvz., kad vystyklas bus susietas su pervystymo situacija tada, kai vaikas bus vonios kambaryje, o ne kitoje patalpoje.
- Jeigu, pavyzdžiui, pasirinktume kas rytą pristatyti vaikui 3–4 objektus, kurie jam praneštų apie tai, kas tą dieną vyks (dienotvarkė), tam reikia, kad vaikas ne tik suvoktų simbolinį įvairių objektų naudojimą, bet kartu bent minimaliai suvoktų laiką. Tarkim, jei mes kiekvieną rytą paprastam vienerių metų mažyliui parodysime kamuolį, maisto dėžutę ir maudymosi kelnaites, kad praneštume apie tai, kad jis žais, valgys ir maudysis štai tokia eilės tvarka, kiekvienas iš parodytų daiktų šiam mažyliui sukels lūkestį „čia ir dabar“. Suprasti laiko sąvokas „visų pirma“, „po to“ ir „pabaigoje“ šiame kontekste kelia didelius reikalavimus vaiko kognityvinio lygio atžvilgiu. Daugelis neįgalių vaikų neturi prielaidų tokiems dalykams suvokti.
- Svarbu pastebėti, kas vaiko aplinkoje jau veikia kaip atramos taškai ar kas natūraliai galėtų tokiais tapti. Pvz., ryški šviesa, aukštas slenkstis, šaltas lango stiklas, mūrinė siena ir t. t. Vaikas su jutimų sutrikimais savo aplinkoje remsis visai kitais dalykais. Jei tuos dalykus išryškinsime, toks vaikas palaipsniui ims suprasti būsimus įvykius ir apskritai pasidarys pastabesnis aplinkai, nes supras, kad ji gali suteikti jam vertingos informacijos.

- Pasiūlymas rinktis iš dviejų – daiktų ar veiksmą vaizduojančių atvaizdų – ir tikėtis, kad vaikas pasirinks, taip pat susijęs su aukštesniu vystymosi laipsniu. Net ir funkcinių sutrikimų neturinčiam dvimečiui ši užduotis dar yra pernelyg sunki.
- Įprastoje, normalioje kasdienybėje iškyla įvairių situacijų, kurios neatitinka lūkesčių ir tokiu būdu vaikui suteikia naujų iššūkių ir patirčių. Struktūros ir nenuspėjamumo balansas stimuliuoja vaiko raidą, taip pat ir neįgalaus vaiko vystymąsi. Visada reikia palikti vietos spontaniškumui ir netikėtumams ir sudaryti galimybę nukrypti nuo susikurtų struktūrų.

Struktūra pagal Kajos programą

Siekdama Kajos dienas padaryti kuo labiau nuspėjamas, pirmiausia rūpinausi tomis kasdienėmis pervystymo ir priežiūros situacijomis, apie kurias jau rašiau. Taip pat reikėjo daugiau dėmesio skirti toms dienos rutinoms, kurias mano nuomone ji atpažindavo ir į kurias aktyviai reaguodavo. Pavyzdžiui, kas rytą, atėjusi į mokyklą, ji būdavo nepaprastai žvali. Dažnai nekantraudavo, kai vilkdavomės viršutinius drabužius, nes suprasdavo, kad eisime pasivaikščioti, ir atvirkščiai, galėdavo stipriai protestuoti, kai pajusdavo šalia savęs meškiuką ir nujausdavo, kad teks eiti į lovą.

Tokiose situacijose, kuriose Kajos reakcijos buvo akivaizdžiai susijusios su konkrečiais veiksmais, ją būdavo lengva suprasti. Galėdavome perduoti jai žinią, kad suprantame jos reiškiamus jausmus. Tačiau dažnai būdavo sunku suprasti sąsają tarp afektyvių Kajos išraiškų ir to, kas su ja vyko arba nevyko. Todėl reikėjo žūtbūt susikurti daugiau ribotų ir stuktūrizuotų situacijų, kurios mums padėtų geriau suprasti jos komunikacines išraiškas. Turėjome išsiaiškinti, kokios situacijos buvo ar galėjo būti jai tiek svarbios, kad ji aktyviai dalyvautų ne tik pačiame veiksme, bet ir norėtų į jas įtraukti ir mus.

Darželyje Kaja buvo išmokusi ir įpratusi susirasti kelią nuo drabužinės iki žaislų lentynos žaidimų kambaryje. Perkėlus ją į Skodaleno mokyklą, savaime suprantama, reikėjo sukurti jai tokį pat maršrutą, o jos mylimą žaislą – tą su veidrodėliu – panaudoti kaip masalą ir paversti jį jos kelionės tikslu. Sutvarkiau atkarpą tarp koridoriaus ir jos naujo kambario taip, kad ji pakeliui galėtų atpažinti, kur šis kelias veda. Pirmąją atkarpą nešiau ją veidu į sieną, kad ji galėtų pakeliui liesti įvairius daiktus, kybančius ant sienos ir pagal juos orientuotųsi. Nuo kambario durų iki jos žaislų lentynos patiesiau raudoną guminį kilimą, kad jai būtų aiški kryptis. Atsiklaupusi ant kilimėlio Kaja turėjo savarankiškai nusigauti iki trokštamo žaislo.

Maršrutas turėjo aiškią pradžią ir pabaigą su žaislu kaip motyvuojančiu faktoriumi. Kadangi tokia struktūra leido jai suprasti būsimus įvykius, ji tapo aktyvesnė tiek motorine, tiek ir bendravimo prasme. Kurdama Kajai maršrutą atsižvelgiau į jos motorinį funkcinį lygį, suteikiau jai galimybę susiorientuoti rankų pagalba ir numačiau, kad atstumas, kurį ji turės įveikti pati, būtų pagal jos jėgas. Ji turėjo patirti, kad gali susidoroti su jai skirta užduotimi. Ji pati reguliavo judėjimo tempą, nes kaskart prieš žengdama pirmyn, laukdavau jos signalo. Kartais ji užtrukdavo tyrinėdama daiktus pakeliui, kartais akimirksniu atsitraukdavo nuo sienos ir rankomis mikliai „nužingsniuodavo“ link savo tikslo. Jos elgesys leido man suprasti, kad ji aiškiai suprato, kas jos laukia ir kad ji laikui bėgant išmoko įsiminti visą maršrutą nuo pradžios iki galo. Ji kryptingai ir nepaprastai susikaupusi judėdavo link savo tikslo ir visu savo kūnu ir garsais aiškiai reiškė lūkestį ir džiaugsmą.

Kaja vis anksčiau ėmė suprasti, kur kelias veda ir būdavo lengva suprasti, kuris daiktas jai leisdavo tai suprasti. Tiek motorine, tiek ir bendravimo prasme ji suaktyvėdavo tose vietose, kurias atpažindavo. Iš pradžių tokiu signalu buvo žaislų lentynos atpažinimas, tačiau netrukus ji suprato, kad raudonas guminis kilimas veda ją link tikslo, nes ji sąmoningai ropodavo

juo kaip keliu link tikslo. Vėliau ji išmoko atpažinti ženklą ant kambario durų, koridoriuje ant sienos sukabintus daiktus, kuriuos liesdavo prieš pasiekdama kambario duris ir t. t. Tik įžengusi į koridorių, ji jau imdavo nekantrauti, kada gi galės pajudėti link savo žaislo. Kadangi ji patyrė, kad daiktai, kuriuos ji lietė, galėjo jai suteikti informacijos ne tik apie tai, kur link ji juda, bet ir apie tai, kurioje vietoje ji kiekvieną kartą būdavo, jai pasidarė svarbu ir prasminga judant į priekį aktyviai liesti ir tyrinėti daiktus aplinkui. Tie daiktai atsidūrė kontekste. Jie tapo natūraliais atramos taškais ir ėmė kelti lūkesčius ir skatino komunikaciją: „O, negi aš dar čia?“ arba „Valio – jau tuoj būsiu vietoje!”

Maršrutas iš koridoriaus į kambarį buvo struktūrinė situacija, suteikusi Kajai galimybę pačiai veikti maksimaliai aktyviai. Tačiau vienodų dienų nebūna, ir todėl buvo svarbu struktūrą vertinti tik kaip lanksčią pagalbinę priemonę, kuria galima naudotis tik atsižvelgiant į Kajos poreikius. Kartais ji ilgam užtrukdavo tyrinėdama kokį vieną daiktą ir galiausiai prarasdavo bet kokį susidomėjimą kitkuo. Kartais jos dėmesį patraukdavo maloni saulės šviesa. Ir tai reikėdavo pakomentuoti judesiais ir tyliu susikaupimu. Kartais ji nuforsuodavo tą atstumą, jos kūnas būdavo nekantrus ir kupinas greitų ritmų. Kartais ji aptingdavo ir visiškai niekuo nesidomėdavo. Kiekviena jos išraiška šitokiame kontekste būdavo lengvai suprantama ir tokiu būdu aš ar kas kitas, kas lydėdavo ją tuo maršrutu, galėjome dalintis jos emociniais įspūdžiais. Viską komentuodavome kūno judesiais, pvz., „Taip, tu džiaugiesi“, „Saulė šviečia tikrai gražiai“, „Turbūt šiandien jau pavargai?“

Kaja vystėsi, ir reikėjo, atsižvelgiant į jos raidą, keisti ir programą. Tikslo siekėme to paties: kad ji aktyviai dalyvautų ieškant kelio į savo kambarį. Tačiau atsižvelgdami į jos raidą, kėlėme didesnius reikalavimus. Jai sustiprėjus fiziškai, jos nebenešiodavome ant rankų, o leisdavome pačiai eiti palei sieną. Ir jos žaisliukas buvo nebe lengvai pasiekiamas ant žemutinės

lentynos, o gulėjo aukščiau, kad galėtų jį pasiekti, laikydamasi jos, kai prisireikdavo atsiremti. Kai Kaja išmoko savarankiškai įveikti maršrutą ir galėjo be problemų susirasti savo žaislą, nutariau jos maršrutą dar kiek apsunkinti. Pratęsiau kelią, pakabinusi ant sienos dar vieną lentyną ir perkėlusi ten jos žaislą. Dabar jai reikėjo paeiti dar šiek tiek ir aukštai iškelti rankas, kad susirastų žaislą. Kaja greitai pastebi tokius mažus pasikeitimus ir atrodo, kad jai tokios naujos užduotys patinka.

Dabar Kaja jau nuo pat pirmos akimirkos mokykloje būna pilna lūkesčio. Kelią iki savo kambario ji įveikia vis greičiau, puikiai supranta, kur yra jos kambarys. Jei nori žingsniuoti pati, ji gauna atramą, kai jai jos reikia, tačiau tempą ir judėjimo kryptį iki šiol valdo ji pati. Jei ji nori iki savo kambario nuropoti, ji padaro tai be jokios kito pagalbos. Remdamasi į lentyną pati atsistoja ir laikydamasi jos greitai nužingsniuoja ten, kur žino esant padėtą jos žaisliuką. Veidu ji žiūri į tą pusę, kur už gerų trijų metrų guli padėtas jos žaislas. Ji tiesiog švyti ryžtu ir nekantrumu ir ryžtingai pati žengia prie savo tikslo. Kaja plačiai šypsosi ne tik dėl to, kad randa savo žaislą, bet ir todėl, kad kaskart vis daugiau sugeba pati. Ji aiškiai išreiškia savo pasididžiavimą.

Akivaizdu, kaip sugebėjimas daugiau suprasti ir sugebėti įtakoja jos aktyvumą ir norą bendrauti. Jos jausminės išraiškos taip pat darosi subtilesnės. Dar nenusirengusi ji ritmingai judina rankas ir kojas, tuo atvirai reikšdama savo džiaugsmą. Į tai, žinoma, būtina atsakyti. Ji vis aktyviau dalyvauja rengimosi procese; pati nusiima kepurę, o kai nurengiami žieminiai drabužiai, ranka parodo ten, kur suaugusiojo rankose nukeliauja jos batukai. Tokiu būdu ji parodo, kad supranta ir šią situaciją.

Duoti vaikui laiko – tai suteikti vaikui erdvės apmąstymams

Dirbant su neįgaliais vaikais matyt sunkiausia yra išmokti to „lėtumo, beveik visiško nejudėjimo“, apie kurį kalba Leboyer. Už jų pasaulio mes gyvename savo greičio, efektyvumo ir greitų sprendimų pilnoje kasdienybėje. Jų pasaulyje laikas gali būti panašus į begalinę nejudančią jūrą, kur turime likti akimirkoje dar ilgai po to, kai mums ta akimirka jau seniai atrodo prabėgusi. Jeigu liktume laukti, galbūt pastebėtume šypseną, judesį ar garsą kaip atsaką mums. Norėdami suprasti šių vaikų tylos kalbą, turime išsilaisvinti iš visų mus pasiekiančių garsų ir impulsų, besiskverbiančių į mus iš gyvenimo, kuris mums daro kur kas didesnę įtaką nei mes manome. Kai pradėjau dirbti su Kaja, iš pradžių stengdavausi nusiimti visus daiktus, kurie galėjo man trukdyti, ir kiekvieną rytą pakabindavau juos kartu su savo striuke koridoriuje ant kabliuko. Vis vien žinau, kad dažnai esu nepakankamai dėmesinga ir kad pernelyg skubu į priekį. Neseniai vieną dieną, kai susiruošėme į pirmą savo pasivažinėjimą rogutėmis, patyriau, kaip lengva sutrikdyti vaiką, esantį kitame nei mūsų potyrių pasaulyje, ir kuris negali tiek, kiek mes, suprasti būsimų įvykių. Kaja geriau sugeba ir jai labiau reikia pabūti, sustoti ir patirti tai, kas vyksta čia ir dabar. Rogutės stovėjo paruoštos važinėtis. Aš tai žinojau, o Kaja – ne. Kad nueitume iki rogučių, mums reikėjo nusileisti keletą laiptelių. Kaja laikėsi už turėklų. Daviau jai laiko, bent jau aš taip maniau. Tačiau mano supratimas apie tai, kas yra pakankamai, visiškai neatitiko jos laiko poreikio. Man reikėjo „nusileisti ten“ ir įgyvendinti savo planą. Kaja stovėjo savo vietoje, mėgavosi saule ir galbūt prisiminė tuos kartus, kai buvo anksčiau čia taip pat stovėjusi. O svarbiausia turbūt buvo tai, kad jai reikėjo netrikdomai užpildyti visą savo laiką, kad iš viso kiltų poreikis imtis ko nors kita, pvz., judėti į priekį.

Arba kai Kaja linksma ir bendraujanti guli ant vystymo stalo. Mes jau pakeitėm vystyklus, pabendravom, pažaidėme kartu ir aš jau pasiruošusi ją kelti, nes noriu pereiti prie kito veiksmo įvykių sekoje: priešpiečių. Tačiau Kaja vis dar ten pat ir pasiruošusi būti su manimi, sėdi priešais mane ir pilna lūkesčio šypsosi man. Ir dar kartą pasimokau, kaip vis dėlto lengvai mes pernelyg nuskubame į priekį.

Aš manau, kad jei vaikas gauna pakankamai laiko, pats išsiugdo vidinį laiko sąvokos supratimą ir sugebėjimą imtis iniciatyvos. Kai Kaja gulėdavo man ant rankų ir gerdavo iš buteliuko, ją būdavo labai paprasta pakelti tą pačią akimirką, kai nuspręsdavau, kad ji jau baigė gerti. Kai to nepadarydavau, ir ji likdavo gulėti tol, kol pati imsis iniciatyvos pakeisti kūno poziciją, ji galėdavo pajusti būseną, kai viduje kyla noras vieną situaciją pakeisti kita. Tai leido jai pačiai apsispręsti, ar ji nori gulėti toliau, ar nori sėstis.

Iš pradžių ji gana greitai atsisėsdavo ir nusirangiusi nuo mano kelių nusisukdavo nuo manęs. Palaipsniui ji ėmė vis ramiau gulėti man ant rankų. Visa savo laikysena leisdavo suprasti, kad ji tokiu savitu būdu man duodavo ženklą, kad jau yra pasiruošusi kitam žingsniui. Dėl to šiose valandėlėse atsirado nauja veiksmų seka. Aš su ja šnekučiuodavausi, kartais ją pakutendavau, švelniai papūsdavau į spranduką, padainuodavau ir žaisdavau tol, kol kažkurią akimirką Kaja atsisėsdavo ir aiškiai parodydavo, kad jau gana ir ji nori lipti žemyn. Po kiek laiko ji vis ilgiau užtrukdavo ant mano kelių – tai ir vėl buvo ženklas, kad ji pasiruošusi dar vienam žingsniui. Tada ėmėmės spontaniškų žaidimų. Žaidžiau su jos pėdutėmis, kutendavau padukus, dainavau paprastutes judesio daineles, o ji sekė mano rankų judesius. Dabar valandėlė su buteliuku rankose prasitęsė iki trijų skirtingų veiklų sekos, kurių trukmę ir turinį valdė ji pati. Kaja tų valandėlių laukė ir puikiai suvokė veiksmų seką.

Panašiai viskas klostėsi ir valgymo situacijoje. Anksčiau, tik spėjusi pavalgyti, Kaja tučtuojau skubėdavo nuo stalo, bet vieną

dieną ji ėmė ir pasiliko sėdėti, rankas pasidėjusi ant stalo tarsi lauktų tęsinio. Po ranka pasitaikė apelsinas ir aš jį jai padaviau. Kaja ėmė nuodugniai jį tyrinėti. Taip atsirado valgymo proceso tąsa. Kai tik Kaja baigdavo valgyti, padėdavau priešais ją padėklą su įvairiausiais daiktais: apelsinu, kiaušiniu, indeliu medaus ir t. t. Šiuos daiktus ji nepaprastai atidžiai tyrinėdavo tiek rankomis, tiek ir burna. Taip Kaja išmoko suprasti veiksmų seką „dabar aš valgau, o po to tyrinėsiu daiktus ant padėklo“. Taip pat, kaip ji suvokė tris veiksmus sekoje: gerti iš buteliuko, šnekučiuotis bei žaisti ir dainuoti. Ir dėl to, kad aš išlikau jos laike, atsirado tuščia erdvė, kuri suteikė jai galimybę pačiai imtis iniciatyvos ir mes drauge kūrėme naują veiksmą.

Tokiu būdu ji valdė ir suprato veiksmų eigą kur kas geriau, nei būtų tuo atveju, jei būčiau sukūrusi jas pati be aktyvaus jos įsitraukimo.

Būdami vaiko laike mes ne tik suteikiame jam galimybę apdoroti įspūdžius ir imtis naujų veiklų iniciatyvos, kai tam būna pasiruošę. Tai ir mums patiems suteikia galimybę suvokti vaiko potyrius ir suprasti, kas patraukia jų dėmesį. Funkcinių sutrikimų neturintis vaikas, augdamas ir plėsdamas savo erdvę, savo dėmesį kreips pakaitomis tai į mamą, tai į aplinką. Mama prie to prisiderina ir seka vaiko žvilgsnį, kad sužinotų, kas vienu ar kitu metu traukia vaiko dėmesį. Ji vaikui kalba ne tik apie tai, ką jis daro, bet ir komentuoja tai, kas vaiką domina. „Ji apvelka vaiko pastebėjimus kalba“ (Söderberg, 1979). Taip kuriamas sutelktas dėmesys, ir savo komentarų dėka motina vaiko susidomėjimą traktuoja kaip sąmoningą veiksmą.

Funkcinių sutrikimų turintis vaikas negali suteikti šitiek informacijos, ir mums lieka kur kas mažiau galimybių „apvilkti vaiko pastebėjimus kalba“. Jo potyrių pasaulis gali lengvai likti tik jam vienam. Man labai padėjo tai, kad aš balsu komentuoju viską, ką Kaja daro. Kai pasikeičia jos kvėpavimo ritmas, kai ji sujuda, išleidžia garsą ar tiesia į ką nors rankas, aš tai suprantu kaip jos vidinės vertinimų, jausmų, mąstymo ir planavimo

veiklos išraišką. Matomoms jos veikloms aš stengiuosi suteikti prasmę, kad geriau suprasčiau jos nematomas veiklas. Daug jos judesių gali atrodyti atsitiktiniai ir neplanuoti, ir todėl gali lengvai likti nepastebėti. Komentuojant jos veiksmus, man lengviau sutelkti dėmesį į ją ir tai, kas vyksta aplinkui, ne taip lengvai išmuša mane iš vėžių. Komentarai balsu veikia ir kaip savotiškas instruktažas pačiai sau, nes tokiu būdu geriau suprantu Kajos veiksmus ir dažniau galiu jai atsakyti, kad ją suprantu. Girdėdama savo pačios žodžius seku ją situacijose, kurias kitaip lengvai praleisčiau nepastebėjusi: „Čiupinėji slenkstį! Aš irgi noriu!“, „O, jauti, kad šitą vietą sušildė saulė?“, „Laikaisi už turėklų ir šildaisi saulėje (taigi, pasivažinėjimo rogutėmis teks palūkėti, kol tu baigsi).“ Man žodžiai padeda susikaupti tiek, kad galiu dalintis Kajos potyriais, atsakyti į jos iniciatyvas ir suprasti jos veiksmų prasmę ir sąryšį.

Apima geras jausmas, kai sužinau, kad ją pamatysiu. Tada, žinoma, imu galvoti apie tai, kokia ji turėtų būti vieniša savo nuostaboje ir apmąstymuose, kai aš jos nepastebiu. Tai nutiko visai neseniai, kai ji gulėjo įsitaisiusi mano glėbyje su buteliuku rankose. Tai situacija, kurioje ji gali ramiai pagalvoti ir imtis įvairių iniciatyvų. Pastebiu, kad ji paliečia ranka savo plaukus. „Lieti savo plaukučius?“ Skirtingi rankų judesiai siunčia skirtingus signalus; dabar jos ranka buvo atsargi ir susikaupusi ir kai tik tai suvokiau, tuoj pat toptelėjo mintis, kad ji ką tik, kaip ir anksčiau ne vieną kartą, lietė mano plaukus. Visa tai leido man manyti, kad Kaja tuo metu galvojo: „aš taip pat turiu plaukų. Kaip ir Liv“. Aš padedu ranką jai ant rankos: „taip, Kaja, tavo plaukučiai tokie gražūs“. Ji šypsosi ir stumia mudviejų rankas atgal prie mano plaukų.

Tai, kas galbūt būtų likę vien tik užuomina, dabar tapo sąmoningu žinojimu, nes aš jį sustiprinau, davusi patvirtinimą. Mes dalijomės tuo potyriu, kreipėme mudviejų dėmesį į tai, kas rūpėjo jai ir šitaip tai galėjo tapti žaidimu. Suradome bendrą temą pokalbiui, ir Kaja dabar dažnai jos imasi. Matant jos

džiaugsmą ir tobulėjimą, kai ji sulaukia patvirtinimo, man darosi skaudu, kai imu galvoti apie visus tuos kartus, kai atsargios ir tylios jos rankos reiškė mintis, įspūdžius ir poreikius, kurių aš nepastebėjau. Štai kodėl mūsų gebėjimas būtų vaiko laike ir jo potyrių pasaulyje yra viena iš sunkiausių mums užduočių.

SANTYKIAI SU APLINKA IR APLINKOS SUVOKIMAS

Pajutusi, kad nėra palikta viena su savo beveik panišku nerimu, ji ne tik ėmė leistis paguodžiama, kai to prireikdavo, bet ilgainiui ir labiau pasitikėti manimi ir prie manęs prisirišti.

Mes, esantys šalia Kajos, pastebime, kad jos emocinės išraiškos darosi vis panašesnės į paprastų vaikų tokias išraiškas. Anksčiau ji tarsi nereaguodavo, kai, tarkim, nukrisdavo ir užsigaudavo. Šiandien tokiais atvejais ji ima graudžiai verkti ir sulaukusi paguodos gali ilgiausiai prasėdėti ant suaugusio kelių. Ji nebe tiek pati sau šypsosi pasauliui, o vis dažniau atsigręžia į mus, kad galėtų pasidalyti savo džiaugsmu. Ji ne tik mielai priima bučinius ir kitus meilumo ženklus, bet dažnai ir pati pabučiuoja ir meiliai apkabina. Šitoks emocinio gyvenimo normalizavimasis tikrai susijęs su tarpusavio prisirišimu, kurį Kaja patiria kitų žmonių atžvilgiu.

Kaja artumą šiandien užsitikrina įsikibdama į mano karoliukus ir ten pat pridėdama mano ranką. Ji pati susiranda papuošalą, kai ko nors išsigandusi ar dėl ko nors nuliūdusi pati siekia atkreipti mano dėmesį, ji gali mudviejų rankas priglausti sau prie galvos ar skruosto, tuo parodydama, kur paglostyti. Jei lipa ar žengia ir staiga išsigąsta, kad nenukristų, ji tiesia ranką ten, kur žino esant mus ir tokiu būdu paprašo mūsų pagalbos. Trumpam paliekama pati sau ji reiškia nepasitenkinimą ir šūksniu atkreipia mūsų dėmesį. Jei įsitaiso man ant rankų ir gurkšnoja iš savo buteliuko, o aš tuo metu kalbuosi su kitu žmogumi, ji gali stverti man už plaukų ir prisitraukti mane prie savęs, tuo tarsi sakydama: „būk tokia maloni ir užsiimk manimi!“

Manau, kad šiandien Kaja įvairiausiais būdais gali priimti, susirasti ir pati perteikti artumo jausmą. Ypač tada, kai bendrauja su žmonėmis, kuriais labiausiai pasitiki.

Jos saugumo ir pasitikėjimo pojūtis vystosi iš lėto metų metus. Prisimenu vieną rudenį, kai Kaja po ilgų vasaros atostogų

grįžo į mokyklą. Tąsyk ji ne vieną savaitę ir po kelias valandas kasdien prasėdėdavo man ant kelių, rankose stipriai laikydama tuos mano karoliukus. Iš šono galėjai sakyti, kad ji pasyviai sėdi ir tyli, tačiau iš jos kvėpavimo ir įtampos kūne jutau, kad ji yra aktyvi ir susitelkusi. Neaišku, kas jai slėgė širdį, man pačiai buvo sunku šitiek laiko prasėdėti nieko neveikiant, tačiau kadangi Kaja įprastai būdavo nepaprastai judri ir šitokios ilgos valandos visiškos ramybės jai nebuvo prie širdies, tą kartą aš pasitikėjau ja ir nusprendžiau, kad turi būti rimta priežastis, kodėl ji pasirinko šitiek laiko praleisti ant mano kelių. Vėliau pagalvojau, kad tai buvo lyg kažkoks jos noras nugrimzti kuo giliau į tą mūsų tarpusavio ryšį, saugumo ir prisirišimo jausmą. Galbūt ji norėjo šį jausmą ištyrinėti, kad vėliau galėtų geriau juo pasinaudoti. Man taip pat rodėsi, kad ji suprato: jei aš pradingčiau, jai nepavyktų manęs rasti. Dėl to jai norėjosi išlaikyti mane ten, kur aš sėdėjau. Ir praėjo nemažai laiko, kol ji pagaliau atsipalaidavo, nustojo laikytis įsikibusi tų mano karoliukų, išsitiesė ir atšlijo nuo manęs, nors ir toliau mielai sėdėdavo man ant kelių. Ji tarytum ėmė ieškoti kažko išorėje.

Fizinės erdvės, objektų ir žmonių tyrinėjimas

Ilgą laiką buvo sunku prikalbinti Kają domėtis nepažįstamais daiktais, naujomis veiklomis, tačiau nusprendžiau pamėginti sudominti ją tuo, ko mano manymu ji troško. Pridėjau ant padėklo įvairių daiktų, kurie tarpusavyje buvo panašūs tuo, kad priminė tuos, kuriais Kaja domėdavosi: veidrodis, grandinėlė su rutuliukais ir varžteliais, telefono laidas ir t. t. Iš pat pradžių, kai norėjau jai tuos daiktus „parodyti“, ji vos pirštu juos palietusi netrukus atitraukė ranką ir vėl įsistvėrė į mano karoliukus. Po kelių minučių ji vėl ištiesė rankas link padėklo, bet čia pat ir vėl atitraukė. Tačiau po truputį laikas, kurį ji čiupinėdavo ant padėklo sudėtus daiktus, vis ilgėjo ir atitinkamai

trumpėjo laikas, kai ji gniauždavo delne tuos mano karoliukus. Po kelių dienų ji jautėsi jau pakankamai saugi ir sėdėdama man ant kelių ilgai tyrinėjo padėklo turinį. Dar po kiek laiko ji ėmė tyrinėti jį sėdėdama pati sau viena ant grindų arba kėdutėje prie stalo. Tai, palyginus su jos įprastu manipuliavimu daiktais, buvo visiškai kitokio pobūdžio koncentracija ir į išorę nukreiptas dėmesys.

Kitaip tariant, įžvelgiau akivaizdžių panašumų tarp to, kaip Kaja reaguoja į nepažįstamus (padėklas su naujais žaislais) ir saugius (mano karoliukai ir aš pati) dalykus, ir to, kaip naujose situacijose elgiasi paprasti vaikai. Vaikas, išmėginantis naujus iššūkius už saugaus glėbio ribų, lygiai taip pat, pastoviai gręžiodamasis į mamą, stengiasi iš mamos sulaukti padrąsinimo ir paramos. Perskaitydamas mamos veido išraiškas vaikas supras, ar jo įvairiems manevrams yra pritariama, ar ne. Kai Kaja anksčiau ropojo prie savo žaislų lentynos ar remdamasi į stalą ir lentynas stengdavosi atsistoti, ji taip pat atsisukdavo į mane, kad sulauktų iš mano pusės padrąsinimo. Kai paplekšnodavau jai per petuką, tuo leisdama jai suprasti, kad esu šalia ir ją saugau, ji pasijusdavo pakankamai saugi įgyvendinti tai, kas kirbėjo jos galvoje. Kai vieną pavasario dieną lauke Kaja pirmą kartą užropojo ant smulkių akmenukų ir šakelių, ji tuoj pat atitraukė rankas, nes ten buvo kažkas jai nauja ir gąsdinančio, tačiau kai uždėjau savo rankas ant jos rankų arba kai pakišdavau savąsias po jos rankomis, ji judėdavo be menkiausios baimės.

Tai, kad Kaja kur kas geriau nei anksčiau galėjo užsitikrinti saugumą, paveikė jos gebėjimus tyrinėti aplinką. Ir kaip pamatysime, ji ne tik ėmė tiestis, kai sėdėdavo man ant kelių, bet ir vis dažniau atsišliedavo nuo manęs – ne tam, kad nuo manęs bėgtų kaip anksčiau, o greičiau tam, kad atrastų ir dalyvautų visame, kas dedasi aplinkui.

Kaip jau minėjau, vienas mano siekių, dirbant su Kaja, buvo užtikrinti emocinį kontaktą su ja tam, kad ji imtų labiau

kreipti dėmesį į mane. Ji ėmė domėtis ne tik tuo, ką mudvi drauge veikiame, bet ir tuo, kuo užsiimdavau už jos „akiračio“. Kai Kaja būdavo fiziškai arti manęs, aiškiai matėsi, kad po kurio laiko ji ėmė atskirti jai pažįstamus mano kūno judesius, susijusius su ja, nuo tų, kurie būdavo sąlygoti ko nors, kas su ja nesusiję. Pavyzdžiui, jei nešdama ją ant rankų pasilenkdavau paimti ką nors nuo grindų, ji iš karto tiesdavo ranką, kad išsiaiškintų, ką ten paėmiau. Jei man valgant ji sėdėdavo man ant kelių, ji žinojo, kuo užsiimu ir sekdavo mano rankų judesius. Taip įsitikinau, kad prisirišimo prie manęs dėka jai darėsi įdomiau sekti, ką aš veikiu. Ji norėjo dalyvauti mano veiklose, ir aš galėjau jai atsakyti, uždėdama savo rankas ant jos rankų: „taip, aš paėmiau tavo buteliuką“, „o dabar kramtau kriaušės gabaliuką, gal ir tu norėtum?“

Kaja ėmė labiau domėtis aplinka per psichinį ir fizinį kontaktą su pažįstamu ir saugiu kūnu. Ji ėmė tyrinėti mūsų drabužius, lietė įvairius audinių paviršius, sagas, užtrauktukus, batus ir t.t. Ir mes visą laiką galėjome kalbėtis apie tai, ką ji liesdavo – aš uždėdavau savo rankas ant josios ir lygindavome tuos daiktus su jos pačios drabužiais, sagomis, batais ir t.t.

Tam, kad Kajos aplinkos suvokimas vystytųsi ir toliau, jai reikėjo išmokti užsitikrinti sau artumą, o mums kiekvienu atveju žinoti jos pačios poziciją. Kelias į priekį turėjo būti milimetras po milimetro įrenginėjamas atsižvelgiant į tai, kas jai pažįstama. Vėl pavartosiu sąvoką „sudėlioti svogūną“, ir visa tai turėjo vykti vien tik remiantis pačios Kajos prielaidomis.

Kaip jau minėjau, vis keisdavau ką nors jos maršrute iš drabužinės koridoriuje į jos kambarį, taip kėliau jai vis naujas užduotis, tačiau derinausi prie jos tempo. Tokie iššūkiai ją motyvuodavo. Taip pat norėjau keisti ir kitas situacijas, kuriose Kaja būtų prieinama ir jaustųsi saugi, pavyzdžiui, valgio metu. Ji padėdavo ieškoti seilinuko, laikydamasi stalo krašto nueidavo iki savo vietos ir netrukus ėmė energingai dalyvauti priešpiečių košės virimo procese. Ji liesdavo į puodą byrančias kruopas,

pilant į puodą pieno, ji pirštais prilaikydavo pieno pakelį, taip pat padėdavo maišyti košę. Ji ir pati buvo nepaprastai aktyvi, bet taip pat mielai norėdavo dalyvauti ir ten, kur ją kviesdavau: „pridėk ranką, tada pati pajusi!“. Kaja džiaugėsi tuo, ką galėjome patirti savo rankomis ir vis mieliau sutikdavo dalyvauti drauge, kai norėdavau jai papasakoti apie tai, kas mus supo. Palaipsniui ji vis aktyviau dalyvaudavo įvairiose situacijose – dainavimo pamokėlėse, ruošėsi Kalėdoms, net lankė būgnų mušimo pamokėles. Po kelių mėnesių, praleistų rymant ant rankų, ji dabar septynmyliais žingsniais žengė į bendruomenę.

Tai, kad aš pati dalyvavau visame šiame procese, leidžia man tvirtai tikėti, kad Kaja gana savarankiškai gali išsirinkti kelią, kuriuo ji pajėgi eiti, ir mes privalome būtų solidarūs jos pasirinkimams. Ne visada juos lengva suprasti. Kalbant apie neįgalius vaikus, aplinkai dažnai būdinga manyti, kad raida yra tolygu judėjimui į priekį. Mes džiaugiamės, kai matome, kad vaikas išmoksta ką nors nauja ir mes tuoj pat sunerimstame, jei vėliau jis nebesinaudoja naujai įgytomis žiniomis, nes būtent to mes iš jų tikimės. Daugelio dalykų, kuriuos Kaja darė dar šį rudenį, dabar ji nebedaro. Jos nebetraukia dainavimo pamokėlės, ji nebenori virti košės. Jai tai jau ištyrinėtos veiklos, ir aš nebesugebu jos sugundyti naujais iššūkiais. Greičiausiai ji labiau nei paprasti vaikai priklausoma nuo pasirinkimo, kam pirmiausia naudoti savo jėgas. Todėl kelias ne visada veda į priekį; kur kas dažniau jis vinguriuoja nuo vienos šalikelės prie kitos, kartais – lekia šuoliais. Gali atrodyti, kad ji pamiršo ar apleido tai, kuo kažkada labai domėjosi. Kurį laiką ji labai mėgo mušti būgną ir mielai visa atsipalaidavusi ir patenkinta tysodavo ant rankų, kai su ja šokdavau. Šiandien ji atsisako visko, kas susiję su būgnais ir susierzinusi ištrūksta man iš rankų, kai mėginu su ja šokti. Vis dėlto manau, kad svarbu išsaugoti tas skirtingas jos patirtis, kad jos glūdėtų joje kaip lobių skrynelėje, kurią ji, prireikus, galės atverti ir pasinaudoti, kai turės tam jėgų ir jaus poreikį.

Pastaruoju metu Kaja deda daug pastangų erdvės, krypties ir atstumo tyrinėjimui. Anksčiau ji galėdavo ramiai sėdėti sau virtuvėje ant grindų ir žaisti, kol ruošdavau maistą ar tvarkydavausi. Dabar ji iš karto suka link savo kambario. Kai ropodavo iš koridoriaus į savo kambarį, dažnai pasukdavo į gretimą kambarį. Jei tik to kambario durys būdavo praviros, būdavo lengva suklysti. Vieną dieną stebėjau, kaip ji mikliai pačiupinėjo durų staktą ir nuropojo link savo kambario. Svarsčiau, iš ko gi ji suprato, kad pataikė ne į tą kambarį. Kad suprasčiau, turėjau pamiršti viską, kas man teikė šiuo atveju reikalingos informacijos: tai, kad matau vieną kambarį kito atžvilgiu, kad matau kambario užuolaidas, baldus. Šie dalykai padėjo orientuotis man. Kajai toks dalykas buvo durų stakta. Jei kas nors būtų manęs paklausęs, ar durys į tuos du kambarius vėrėsi į tą pačią ar priešingas puses, nebūčiau sugebėjusi atsakyti. O Kaja galėjo. Pastebėjau, kad ranka braukdama per durų staktą ji pirštų galiukais neužčiuopė „to“, ko ji tikėjosi, nes jos kambario durų vyriai buvo kaip tik toje pusėje, ir taip tai tapo „tuo“, kas priklausė jos kambariui. Šitai Kaja suvokė per sekundės dalį. Šitokiu būdu regis visiška smulkmena, man beveik visiškai nereikšmingas skirtumas, jai teikė informacijos, kurios jai reikėjo.

Tuo pačiu, kai Kaja akivaizdžiai susidomėjo fizine aplinka, ji ėmė intensyviai tyrinėti ir žmonių veidus. Darė tai rankomis, lūpomis. Pirmiausia ji ištyrinėjo mano ir kelių kitų žmonių burnas. Po kelių dienų ėmėsi smakro, po to – ausų ir nosies. Buvo nepaprastai užsidegusi ir atkakli. Iš pradžių man buvo sunku su tuo susidoroti – ne vien dėl to, kad jos judesiai nebuvo patys švelniausi, bet ir dėl to, kad mano burną ir nosį ji žūtbūt norėjo ištyrinėti savo burna. Manau, kad jai norėjosi ištyrinėti mūsų veidus dėl kelių priežasčių, prie kurių dar grįšiu. Tačiau viena akivaizdi priežastis buvo ta, kad jos erdvės, atstumo ir krypties tyrinėjimas siejosi ir su mūsų veidais. Ji vėl ir vėl ranka liesdavo tai vieną, tai kitą mano ausį. Kartais braukdavo

per plaukus, kartais – per veidą. Taip pat sistemingai lietė nosį, ausį, po to vėl ausį, nosį ir vėl ausį. Taip galėjome aiškiai stebėti panašumą tarp Kajos poreikio įsivaizduoti kryptį ir atstumą ją supančioje aplinkoje ir to, kad ji tyrinėjo kryptį ir atstumą tarp skirtingų mūsų veido dalių.

Suvokti aplinką Kaja gali pirmiausia savo rankomis. Ji negali žiūrėti į pasaulį, tačiau į jį tiesia savo rankas. Konkreti jos gyvenimo erdvė bus ta, kurią ji bet kuriuo metu gali ištyrinėti savo kūnu. Jos psichinė erdvė pilna minčių, patirčių, naujų įspūdžių, kurie sisteminami ir rūšiuojami. Jos rankos nuolat juda, ji pirštais atsargiai ir greitai liečia viską, ką tik pasiekia. Kaip ir matančio žmogaus žvilgsnis, Kajos rankų judesiai turi įvairių niuansų. Jie miklūs ir greiti, kai orientuojasi pažįstamoje vietoje, lėti ir dvejojantys, kai reikia ką nors įdėmiau ištyrinėti. Jie ramūs ir patenkinti, kai ji žaidžia ar ką nors veikia, draugiški ir švelnūs, kai liečia ar glosto kieno nors veidą. Tačiau būna kibūs ir neramūs, ypač, kai Kaja jaučia baimę ar būna nusiminusi.

Rankos Kajai kaip akys ir balsas. Jomis ji ne tik tiria ir liečia, bet ir čiumpa, stumia, ilgai tyrinėja ir tik prisiliečia. Taip ji papasakoja ne tik, ką mato, bet ir ko nenori, ko nori labiau, ką akimirksniu atpažįsta ir kada susiduria su naujais daiktais ir jai reikia daugiau laiko.

Kajos pirštai niekada nėra visai ištiesti. Jie tarsi slepia savyje jūras paslapčių, kurias, kad neišsilietų, laiko savo saujoje. Dažnai stebiu jos rankas. Jos ramios arba ieško naujų žinių. Iš jos rankų suprantu, kur nukrypęs jos dėmesys. Jei mano rankos yra tarsi praktiški įrankiai, geriausiai tinkami nešioti, kilnoti ir skalbti, jos rankose yra kažko stipraus ir minkšto, beveik didingo.

Kajos rankos – tai pati Kaja.

Socialinis bendravimas

Akivaizdu, kad Kajos raida kontakto, aplinkos tyrinėjimo, sąveikos ir komunikacijos atžvilgiu šias raidos kryptis tarpusavyje tik stiprino. Kadangi stengėmės dalyvauti jos pastebėjimuose ir aplinkos tyrinėjime, vis uždėdavome savo rankas ant jos rankų, savo judesiais ir garsais komentuodavome tai, ką mūsų nuomone ji patirdavo. Per visa tai ji turėjo patirti, kas yra sutelktas dėmesys. Paprasčiau tariant, kuo daugiau kartu patirdavome, tuo labiau mes Kajai rūpėdavome. Ir kuo daugiau dalykų ji savo pasaulyje atrasdavo, tuo jai darėsi svarbiau dalytis su mumis savo potyriais. Be to, atrodė, kad ji nujaučia mus žinant apie pasaulį, kuriame jai norėjosi turėti savo vaidmenį. Ypatingas jos dėmesys mūsų veidams kartais būdavo panašus į bandymą sužinoti tiesiog griebiant už to žinojimo taip, kaip ji darydavo, kai norėdavo suprasti ir sužinoti ką nors nauja. Jei paprastas vaikas tyrinėja aplinką taip, kaip tai dabar daro Kaja, jis nepaliaujamai kamantinėja tėvus: „Kas čia?“, „O kas šičia?“.

Ji darbavosi mūsų burnose lyg norėdama iš ten kažką ištraukti – galbūt žinojimą? Po kiek laiko pradėjome atsakinėti jai sakydami žodžius jai į delną. Žinoma, sunku spręsti, ką iš viso to ji suprato, tačiau jos šypsena ir entuziastingi garsai leido mums suprasti, kad ji sujungia delnu juntamus judesius su tuo, ką mudvi liečiame kita jos ranka. Ritualu yra tapę ruošiantis valgyti delnais perbraukti per stalo paviršių, o kita ranka tuo metu sakyti „stalas“. Valgymo metu ji dažnai pati imasi iniciatyvos žaisti šį žaidimą. Kai tik paliečiu jos plaštaką, ji pakelia man ją prie burnos, ir gali būti, kad tai reiškia, kad Kaja delnu atpažįsta mano lūpų judesius. Lygiai taip pat ištariu ir jos vardą, įvardiju batus, vystyklus, buteliuką, maistą ir t. t. – žodžiu, įvairius dalykus, kuriuos Kaja atpažįsta jai pažįstamoje aplinkoje. Nes būtent į tokius dalykus pirmiausia ir krypsta vaiko dėmesys, iš ko vėliau išsivysto pirmieji žodžiai.

Kadangi Kaja kreipia į mus dėmesį, tai leidžia jai gauti informacijos per mūsų veiksmus ir mūsų tariamus žodžius. Tai leidžia sustiprinti suvokimą, kad esame du atskiri individai. Kaja turi išsiugdyti pojūtį būti „pačia savimi“ ir tuo pačiu patirti, kad aš (ir kiti žmonės) yra „kiti“.

Mano karoliukai taip pat gali būti simbolis to „kito“, manęs kaip asmens. Kai ką nors kartu veikiame, pvz., valgome, aš galiu jai pasakyti, kad „Kaja valgo“ ir kad „Liv taip pat nori valgyti“. Pakeliu jos ranką sau prie kaklo, kad ji paliestų karoliukus, tada nukreipiu sau prie burnos, leidžiu jai prilaikyti mano šaukštą, kai keliu prie lūpų ir pajusti, kaip kramtau – tokiu būdu ji gali suprasti, kad „Liv irgi valgo“. Ir kai sėdžiu koše išterliotu veidu, nes Kaja visą laiką košėtais pirštais man jį liečia, turiu veidą nusišluostyti taip, kaip ji tai daro: „Liv šluostosi veidą. Ir Kaja šluostosi veidą“. O gal kartais ji pasidalintų ir savo puikiuoju buteliuku? „Ar Liv (karoliukai) gali gurkštelėti iš tavo buteliuko?“ Ir jusdama, kaip paimu jos buteliuką, prikeliu jį sau prie lūpų ir imituoju siurbčiojimą, ji tikriausiai supranta, kad draugai tarpusavyje dalijasi ir tokiu gėriu. Nes ne kartą yra nutikę taip, kad vidury gėrimo ji ima ir sustoja, tada pakelia buteliuką man prie veido. Ir kai žaidžiame žaidimą „kukū“ ir Kaja slepiasi man už delnų, aš taip pat noriu įsitraukti į šį žaidimą. Ką jau bekalbėti apie jos puikųjį žaislą su veidrodėliu – jį aš taip pat kartais noriu pasiskolinti! Taip įvairiausiais būdais galiu pabrėžti, kad esu kitas asmuo, nesu vien tik jos tęsinys, bet esu žmogus, kuris daro tuos pačius dalykus, kaip ir ji. Kurčneregiui vaikui nėra savaime suprantama, kad kiti žmonės taip pat valgo, prausiasi, geria, žaidžia ir pan. Tokios būtinos patirtys gali būti įgyjamos tik mums sąmoningai leidžiant vaikui tyrinėti mus tokiose gyvenimo situacijose.

Šitokia patirtis yra reikalinga ne tik tam, kad Kaja išmoktų save suvokti kaip atskirą nuo kitų individą, bet ir tam, kad ji būtų bendruomenės dalis. Kad ji galėtų sąveikauti su kitais ir išsiugdytų didesnį poreikį perteikti kitam žmogui savo mintis ir

poreikius; mes esame du atskiri individai, kurie valgo, kalbasi ir žaidžia kartu.

Kajos žaislas su veidrodėliu pavirto žaidimu, turinčiu svarbiausius ankstyvosios „duoti ir imti“ sąveikos, kurios vaikai įprastai išmoksta būdami 10–12 mėnesių amžiaus, aspektus.

Kaja sėdi man ant kelių, rankose laiko tą savo žaislą. Lengvai jį timpteldama klausiu, ar galėčiau žaislą paimti. Ji atiduoda. Aš padedu žaislą į šalį ir sakau, kad dabar „žaisliuko nėra!“, t. y. paplekšnoju jai per koją, taip atkreipdama jos dėmesį, kad ant jos kelių – tuščia. Ji tuoj pat stveria mano dešinę ranką ir pastumia ją ten, kur jos manymu turėtų būti žaisliukas. Aš atsakau jai pakartodama jos judesį „paimti“ su jos pačios ranka ir tada sudedu jos rankas taip, kaip ji kartais pati jas sudeda, kai nori pasakyti „mano žaisliukas“ (viena ranka virš kitos – lygiai taip, kaip ji daro, kai ji apgraibomis bando pasiekti tai, ko nemato). „Nori, kad Liv paimtų tavo žaisliuką?“ Tada paduodu jai žaislą, ir visa situacija kartojasi iš pradžių, vėl ir vėl.

Po kurio laiko, kai šios žaidimo situacijos struktūra jai tampa visiškai aiški ir ji ją įsimena, Kaja neprašoma tiesia man savo žaislą ir visa švytinti atsisuka į mane. Ji parodo ženklą „paimti“ ir laiko man už rankų, kai sudedu mūsų rankas į ženklą „žaisti“. „Nori, kad Liv paimtų tavo žaisliuką“, sakau jai, darydama ženklą, ir Kaja aiškiai patvirtina, išleisdama garsą „a“ = „taip“ ir šypsosi man.

Po savaitės, šį žaidimą sužaidusi gal kokius kelis šimtus kartų, Kaja savarankiškai parodo ženklą „žaislas su veidrodėliu“, prieš tai ištiesusi mano ranką į ženklą „paimti“.

Mes labai sunerimstame, kai pastebime neįgalaus vaiko elgesį, kuris mūsų nuomone gali virsti stereotipija arba autostimuliacija. Tačiau Kajos viską užgožiantį susidomėjimą žaisti šį žaidimą aš suvokiu kaip džiaugsmo kažką įvaldžius išraišką, o tai būdinga visiems vaikams. Ką tik išmokęs vaikščioti vaikas vaikšto ir vaikšto, o kokią nors dainelę pamėgęs vaikas tik jos ir prašo. Tai, kad Kaja žino, kad gali paprašyti savo žaisliuko ir

kad mes tai suprantame, jai reiškia tiek daug, kad ji nori dar ir dar kartą tai patirti. Tad ne Kaja turi nustoti daryti tai, dėl ko ji patiria šitiek džiaugsmo, o mes turime šią žaidimo situaciją vystyti toliau. Kartais žaislas su veidrodėliu gali atsidurti jai už nugaros, ir jai reikės ištiesti rankas sau už nugaros, kad jį pasiektų. Kartais žaislas atkeliauja pas ją po truputį kildamas nuo žemės ir kutendamas jos kojytes. Užtat kai šiandien jai pasakiau, kad „štai ateina tavo žaisliukas“ ir paliečiu jos nugarą, ji akimirksniu pasiruošia čiupti žaislą iš už nugaros. Lygiai taip pat ji ima krutinti kojytes, kai duodame ženklą, kad žaislo gali laukti iš apačios.

Paplekšnojimai Kajai per šlaunis – „žaislo nėra!“ – dabar reiškia visą šio žaidimo situaciją. Jei Kaja sėdi su tuo žaislu viena, galiu paplekšnoti jai per kojas, klausdama „ar žaisime šį žaidimą?“ Ji akimirksniu paduoda man žaislą, ir šitaip prasideda būtų bendras žaidimas.

Remdamiesi tuo, kas domina Kają, jai ne tik suteikėme galimybę pasisemti bendravimo patirties, bet ir sukūrėme naujas sąveikos situacijas, kurios leidžia mums dar kitaip tarpusavyje bendrauti („žaisliukas yra už nugaros“, „lipa aukštyn tavo kojomis“, „ar nori, kad pakutenčiau padukus“ ir t. t.)

Ženklą, reiškiantį žaislą su veidrodėliu, ji dabar rodo kur kas aktyviau nei anksčiau; net ir rytais, tik įžengusi pro duris, ji kuo skubiau nori mums papasakoti, kaip džiaugiasi, kad ras savo žaislą ant lentynos. Taip pat ji gali tiksliai ir aiškiai mums pasakyti, ko iš tiesų nori; ir taip pat, kaip ir kiti vaikai, gali priešgyniauti: „Na, dabar jau baigiam žaisti, eime valgyti“. Kaja atsako staigiu judesiu: „Paimk žaislą!“, „Ne, tu...” Ir taip tol, kol vienas mūsų turės nusileisti!

Komunikacija

Sąvoka „komunikacija“ turi daug reikšmių. Kajos atveju „komunikacija“ traktuoju visą jos veiklą, kurią aš galiu pastebėti, suprasti ir į kurią galiu jai atsakyti. Kadangi visą laiką būdavo pritariama Kajos komunikacijos būdui ir jos vystymuisi savo tempu, šiandien ji yra pakankamai bendraujantis vaikas. Judesiais, pavieniais ženklais ir garsais, o taip pat, be abejo, rankų gestais ir rodymu kito žmogaus rankos pagalba, ji gali išreikšti daugybę dalykų, kurie jai rūpi, ir ji mielai tai daro. Matome, kad jos bendravimas darosi vis labiau panašus į paprastų vaikų bendravimą ikikalbiniame lygmenyje.

Kai kurie Kajos kūno judesiai pradėjo kartotis ir tapo aiškiais ženklais. Tarkim, anksčiau, norint pasakyti, kad nebenori valgyti, jos judesiai ir garsai būdavo labai emocionalūs ir chaotiški. Kai laikui bėgant ji patyrė, kad yra suprantama ir jai yra atsakoma, akivaizdžiai pasimatė, kaip jos išraiškos formos ėmė švelnėti ir virto tam tikru gestu, ženklu, reiškiančiu „aš nebenoriu“.

Taip pat ji išmoko rodyti subtilesnius ženklus, kurie remiasi jos įsivaizdavimais ir susikurtais vaizdais. Sėdėdama ant kelių su buteliuku rankose, ji elgdavosi lygiai taip, kaip ir kiti vaikai tokioje situacijoje. Ji sukišdavo pirščiukus man į burną, ir aš atsakydavau jai čiulpdama juos tuo pačiu ritmu ir intensyvumu, kaip ji čiulpė žinduką. Kai aš kartais papurtydavau jos buteliuką, norėdavau sustiprinti bendros veiklos potyrį: „čiulpiu tavo pirščiuką taip, kaip tu čiulpi žinduką“. Tikriausiai iš to ir kilo Kajos ženklas „buteliukas“. Kai užsinorėdavo buteliuko, ji stverdavo man už rodomojo piršto ir kišdavo jį sau į burną. Šiandien ji tikslingai naudoja šį ženklą įvairiose situacijose – pavyzdžiui, jei nori atsigerti, yra pavargusi, prašo paguodos arba nori pailsėti. Situacija su buteliuku reiškia galimybę patenkinti visus šiuos poreikius.

Ženklas, reiškiantis žaislą su veidrodėliu, atsirado panašiai, nes Kaja aiškiai sudėdavo rankas taip, kaip darydavo, kai norėdavo pastverti tą žaislą. O kadangi aš vis uždėdavau savo rankas ant josios, taip parodydama, kad matau ir suprantu jos judesį, ir ji šitokiu būdu gaudavo savo žaislą, tai ir tapo šį žaislą reiškiančiu ženklu arba simboliu.

Kadangi abu šie ženklai buvo panašūs į tai, kaip, mano nuomone, Kaja savyje juto veiksmą (buteliukas = čiulpti pirštą; žaislas su veidrodėliu – tai, kaip ji tą žaislą čiumpa arba kaip jo ieško) ir kadangi šiuos ženklus ji naudodavo įvairiose situacijose, kai jai prisireikdavo buteliuko arba žaislo, man atrodė, kad ji jau ima suprasti simbolius. Ir tik tada ėmiau ją supažindinti su kitais ženklais.

Man atrodė svarbu, kad ir nauji ženklai būtų kuo panašesni į tai, kaip pati Kaja savo jutimais ir motorika jaučia tuos dalykus. „Eisi į lauką. Reikia užsidėti kepurę“, ir kepurė tapo ženklu jai ant galvos. „Turi apsivilkti megztuką“, ir megztuką ėmė reikšti mano rankų judesys jai žemyn nuo galvos – taip, kaip Kaja greičiausiai suvokė sąvoką „megztinis“. Kai ji stovėdavo prie kriauklės ir taškydavosi vandeniu, didelė tikimybė, kad iš čiaupo jai į delną krintanti vandens srovė buvo jai ryškus pojūtis. Todėl nusprendžiau, kad vandenį reikš ženklas, kai dviem pirštais spustelėsiu jos plaštaką kaip tik tuo metu, kai ji pajus vandens čiurkšlę. Tikėjausi, kad ji susies mano judesį su savo turimu vandens pojūčiu.

Ženklų mokymasis vyko ir tebevyksta įvairiausiais būdais. Šiandien daug dėmesio skiriama tam, kad ir kurčneregys vaikas suvoktų aiškų skirtumą tarp kalbančiojo ir klausančiojo. Kalbantysis daro ženklus, o klausantysis juos skaito, padėjęs savo rankas jam ant rankų. Kajos atveju pasirinkau kitokį kelią, nes jai būtų buvę pernelyg sudėtinga vien tik mano rankų pagalba suvokti, kaip formuojami ženklai. Girdinčiam vaikui ištariamas žodis tampa žodžio kūrimo modeliu gerokai anksčiau, nei jis ima mėgdžioti garsą. Kai imu Kajos rankas ir sudedu

jas į „štai taip“, lygiai taip pat leidžiu jai daug kartų sudėlioti ženklą. Ji neatsisako būti vedama už rankos, nes jau ne kartą ir mielai „dalijosi rankomis“. Taip pat manau, kad turėdama patirties „guguoti kūnu“ ji gana aiškiai suvokia, ką reiškia „aš kalbu ir tu kalbi“. Todėl pagrindinis mūsų tikslas – kuo geriau jai paaiškinti, kaip rodomi įvairūs ženklai. Manau, kad tik išmokusi parodyti ženklą pati, ji gali imti „skaityti“ kitus. Žinoma, jai svarbu patirti, kad kalbame ta pačia kalba, kaip tuomet, kai prašau jos paskolinti savo buteliuką ar žaislą. Kai Kaja pati supranta, kaip formuojami ženklai, ji atpažįsta juos „skaitydama“ mūsų rankas.

Specialiosios pedagogikos kontekste mes lengvai įvairias vaiko išraiškas suprantame kaip norėjimo turėti išraišką. šitaip susiaurindami komunikacijos sampratą, mes telaikome ją įrankiu konkretiems poreikiams tenkinti. Tačiau komunikacijos tikslas yra ir abipusė jausmų ir minčių išraiška. Kai mokinys ateina į mokyklą ir parodo ženklą, reiškiantį pyragą, mes sakome jam, kad „ne, dabar negausi pyrago“. O iš tiesų juk gali būti, kad mokinys nori pasakyti, kad vakar jo namuose buvo šventė, arba jis prisiminė, kaip praėjusią dieną mokykloje vaišinosi pyragu.

Kuo mažiau išraiškos formų vaikas valdo, tuo svarbiau yra perkelti apie vaiko potyrius turimas žinias į kitas gyvenimo situacijas. Tuo pačiu keliami dideli reikalavimai mūsų gebėjimui matyti sąsajas.

Berniukas, apie kurį anksčiau pasakojau, daug apie tai mane išmokė. Kartą vaikštinėjome mieste, ir jis vis kartojo žodį „mama“. Sakiau jam, kad pas mamą nueisime vėliau. Tačiau jis vis kartojo tą žodį. Pagaliau supratau, kad tikriausiai jis turėjo omeny visai ką kita. Bet ką? Netrukus pastebėjau, kad „mama“ jis pasakydavo kaskart, kai praeidavome pro raudonos spalvos automobilį. „Štai kaip, tavo mamytė turi tokį raudoną automobilį?“ Jo švytintis veidas tik patvirtino, kad pagaliau supratau jį teisingai. Kitą kartą, kai kaip ir šimtus kartų anksčiau,

sėdėjome su paveikslėlių knygele rankose ir aš, parodžiusi pirštu į paveikslėlį su dideliu tortu, paklausiau „kas tai?“ Berniukas buvo ką tik išmokęs ženklą, reiškiantį tortą, todėl nustebau, kai jis parodė man ženklą, kuris reiškė „plaukti“. Aš dar kartą paklausiai ir vėl gavau atsakymą: „plaukti“. Po kelių bandymų, kai pagaliau pasistengiau atsitraukti iš situacijos, į kurią buvau užstrigusi, pastebėjau, kad jam rūpi visai ne tas paveikslėlis, o kažkas kita, ko aš iš karto nesupratau. Tik kai pradėjau atidžiau tyrinėti, kas vyksta aplinkui, išgirdau iš kitapus sienos sklindantį bėgančių ir šūkaujančių mokinių aidą. „Girdi vaikus? Jie šūkauja? Skamba panašiai kaip baseine, tiesa?“ Ir vėl pamačiau tą švytintį veidą, patvirtinusį man, kad pagaliau supratau, ką jis visą tą laiką man kalbėjo.

Kai Kaja rytais sudeda rankutes į ženklą, reiškiantį jos žaislą su veidrodėliu, tai nebūtinai turi reikšti, kad ji to žaislo nori. Tokiu būdu ji greičiausiai išreiškia tai, kad jai kilo mintis; ji turi planą. Ji džiaugiasi. Dabar, kai jau geriau suprantame įvairius jos kūno judesius ir ženklus, lengviau pastebime, kai ji įvairiose situacijose reiškia savo mintis. Maži vaikai mąsto balsu. Jie gali vakare gulėdami lovoje balsu kalbėdamiesi patys sau atkartoti svarbiausius dienos įvykius. Pastebėjome, kad Kaja elgiasi taip pat, kai gulėdama lovoje gali parodyti žaislą reiškiantį ženklą arba judesius, kurie primena kokį nors smagų žaidimą. Tokiose situacijose nematyti nieko, kas liudytų apie jos norą „kažką turėti“. Priešingai, ji būna atsipalaidavusi ir linksma, patenkinta šypsosi ir juokiasi pati sau. Taigi, ir ji savotiškai gali balsu kalbėtis su savimi apie tai, ką per dieną patyrė ir apie ką galvoja.

Įprastas vaikas duoda aiškų signalą, kai nori pasitraukti iš aplinkos, kad galėtų apdoroti čia ir dabar patirtus įspūdžius, arba kai jam kyla asociacijos su anksčiau patirtais dalykais. Tyrinėdami vaiko veidą, stebėdami jo akis, žvilgsnį į tolį arba užverstas akis, pasikeitusią laikyseną, pakitusį kvėpavimą suprantame, kad vaikas pasitraukia iš dabarties, nutolsta nuo

mūsų, nukeliauja į kitą laiką. Jis galvoja. Mes leidžiame jam ramiai pabūti su savo mintimis ir prie to prisideriname, kol vaikas vėl mus gali priimti ir reaguoti į tai, kas vyksta aplinkui.

Kajai tokių ramybės valandėlių reikia dar labiau, tačiau galimybių tai suprasti yra kur kas mažiau. Jos elgesį yra sunkiau suprasti, ir mums ne visada pavyksta suprasti ryšį tarp jos elgesio ir ką tik įvykusio ar vykstančio veiksmo, kuris šitokį elgesį galėjo iššaukti. Priešingai, mums dažniausiai atrodo, kad ji mus atstumia, ir mes tik dar labiau stengiamės užmegzti su ja kontaktą. Arba mums atrodo, kad jos tyla reiškia nuovargį, ir mes įsiveržiame į jos mintis imdami guldyti ją į lovą.

Ir tokiu atveju glaudus fizinis kontaktas su ja yra privalumas, nes mums lengviau pastebėti jos kūno ir kvėpavimo pasikeitimus ir lengviau nuspėti, kas vyksta jos viduje. Pasaulis aplink Kają taip pat turi nurimti, kai ji įsigilina į save, kad galėtų susidoroti su savo vaizdiniais ir įtvirtinti juos savo patirtyje. Mūsų užduotis – suprasti jos poreikį tylai ir pastebėti akimirką, kai vėl galime artėti prie jos.

Po vieno nutikimo aiškiai suvokiau, kaip svarbu pastebėti, kada Kaja mąsto. Ji visada atsigręžia į šviesą – saulę arba lempos skleidžiamą šviesą. Vieną dieną impulsyviai pastvėriau jos ranką ir ištiesiau ten, kur buvo nukreiptas jos veidas – į šviesą. Buvo akivaizdu, kad ji patyrė tą „aha“ jausmą, kad aš matau tą patį, ką ir ji. Kitaip ji būtų likusi viena su tuo potyriu, nes iš kur jai žinoti, kad ir aš matau šviesą? Tačiau kai ji pajuto mudviejų rankas judant ta pačia kryptimi, ji suprato. Mes kartojom ir kartojom tą judesį, ir Kaja vis atsisuka į mane ir šypsosi iš laimės, kad gali savo potyriu pasidalinti su manimi. Mes sėdime prie stalo pasiruošusios valgyti, virš stalo kybo lempa. Po kurio laiko ji nurimsta, nuleidžia galvą. Pamanau, kad jau pavargo, ir žaidimas su šviesa baigėsi. Tik štai ji nedrąsiai paima mano ranką ir vėl pakelia galvą į šviesą. Situacija vėl pasikartoja, ir jau aiškėja modelis; Kaja nežiūri į šviesą, kai galvoja, kaip tai greičiausiai daro matantis vaikas. Ji nuleidžia galvą, galbūt tam,

kad išlaikytų savo mintį, tada nusišypso, nes suranda mano ranką. Ir tik tada pakelia galvą į šviesą! Ir būtent ta mažutė vilties pilna šypsena prieš jai paimant mano ranką leidžia suprasti, kad ji tebegalvoja apie šviesą ir ja džiaugiasi dar prieš pakeldama galvą.

Ir šiandien tai malonus patyrimas, kuriuo reikia dalytis vėl ir vėl. Kaja iki šiol labai mielai bendrauja valgymo metu. Ji yra susikūrusi pokalbių temas, kuriomis mes vėl ir vėl kalbamės. Ji padeda ranką ant malonaus pušinio stalo paviršiaus, aš uždedu ant jos savąją, mes abi liečiame lygų malonų stalviršį. Tai, kad ji paliečia tai vieną, tai kitą daiktą, aš suprantu kaip iniciatyvą kalbėtis apie lėkštę, kėdės atlošą, už mūsų kybančias užuolaidas, buteliuką, na, ir žinoma, šviesą! Jei mes patys neperskaitom jos rankų judesių, ji pati stveria mus už rankos ir nukreipia jas ten, kur tuo metu kas nors ją domina. Valgymo metu būtini ir įvairūs žaidimai; pakutenk mano blauzdas, pėdutes, pakštelk man į skruostą, patrink savo nosį į manąją ir t. t.; Kaja ranka parodo, kur nori pakutenimo, lygiai taip, kaip paliečia mano lūpas, kai nori būti pabučiuota, arba nosį, kai nori, kad priglausčiau savąją. Ji sukuria veiksmų eigą su skirtinga seka, kuri pasikartoja vėl ir vėl, ir vis rodo: „pakutenk mano blauzdą. Pabučiuok man į skruostą. Pakutenk man paduką“.

Valgymo metu įgytą patirtį Kaja perkelia ne tik į vystymo situaciją. Panašu, kad jos žinojimas, kad ji gali imtis iniciatyvos žaisti įvairius žaidimus, veikia kaip saugus rėmas, leidžiantis jai jaustis saugiau ir naujose situacijose. Pavyzdžiui, kai stovi su manimi ant tramplino, neturėdama rankose savo žaislo su veidrodėliu, su kuriuo ji šiaip niekada nesiskiria. Net ir tokioje situacijoje galima imtis pažįstamų ir mielų žaidimų. Be to, galime prisigalvoti ir naujų dalykų.

SUPRASTI TAI, KAS NEPAŽĮSTAMA

Kiekvienam, glaudžiai susijusiam su sudėtingų funkcinių sutrikimų turinčiais vaikais, kartais norisi įlįsti į jų kailį, atsidurti ten, kur formuojasi jų mintys su viltimi, kad taip pavyks geriau suprasti, kaip jie patiria juos supantį pasaulį.

Taip pat nenuostabu, kad vaikas su dideliais motoriniais sutrikimais mūsų sapnuose gali lakstyti lyg niekur nieko arba sapne mums ima ir prakalba nebylys vaikas.

Mūsų noras suprasti tai, kas mums nepažįstama, ir mūsų sapnai, kuriuose nutinka neįtikėtini dalykai, galbūt parodo tą bejėgiškumą ir pažeidžiamumą, kurį jaučiame, kai esame susiję su stipriai neįgaliu vaiku. Daugelis galbūt mieliau apsisaugotų nuo tokių jausmų, tačiau aš manau, kad mūsų pažeidžiamumas atveria kelius į mūsų vidų, ir tai leidžia mums bent kartkartėmis suprasti. Tačiau nepaisant to, mes vis vien suprantame neteisingai, nepastebime, pernelyg skubame ir artėdami prie tokio vaiko esame nepakankamai jautrūs. Svarbu pripažinti, kad mums dažnai nepavyksta. Ne dėl to, kad pripažintume beviltiškumą, bet tam, kad niekada nepamirštume, kiek kiekvienas vaikas yra priklausomas nuo savo aplinkos.

Nors savo profesinių žinių ir diskusijų su kolegomis dėka gauname naujų ir vertingų nuomonių apie savo mokinius, kelias link vaiko vidaus yra skirtas nueiti vienam, ir tame kelyje svarbiausia yra mūsų jausmai ir gebėjimas įsiklausyti, kad suprastume, ką kiekvienas vaikas gali mums apie save papasakoti. Šio siekio patekti į vaiko vidų negali pasibaigus darbo valandoms atidėti kitai dienai. Manau, kad vaikas turi likti mumyse ir tada, kai apsirengę išeiname į savo kitą pasaulį. Dažnai jaučiu, kad būdama tiek su savo šeima, draugais, tiek ir su kitais vaikais, imu suprasti ypatingą Kajos situaciją būtent dėl to, kad įsileidau ją ir norėjau, kad ji įsikurtų mano mintyse.

Matyti šalia jos linksmą veidą yra tarsi saulėtą dieną vaikštinėti lauke. Tačiau kai ji sudirgusi ir nerami nusisuka nuo

manęs, stovėti už jos užtrenktų durų yra nepaprastai vieniša. Apimti nevilties linkstame jos nenorą bendrauti vadinti „ne nuotaika“, „galbūt ji šiek tiek peršalusi“, „galbūt jai skauda pilvą“. O iš tikrųjų mes retai suprantame tikrąją priežastį.

Paprastam kūdikiui irgi pasitaiko netikusių dienų, tačiau jis greit išmoksta žvilgsniu, judesiais, mimika, o laikui bėgant ir žodžiais paaiškinti, kas jam yra, ir taip į savo mintis ir jausmus įtraukti kitus žmones. Laikas, kai niekas nesupranta, o tik nujaučia ir spėja, paprasto vaiko gyvenime yra kur kas trumpesnis. Kalbant apie tokius vaikus kaip Kaja, toks nežinojimas greičiausiai gyvuos visą jų gyvenimą.

Tačiau laikas gali suteikti naujų žinių, ir mes galėsime patirti, kad daug kas yra įmanoma. Kiekvienas vaikas turi savo kelią, ir jei atrasime bendrą taktą ir ritmą, kelias visada ves į priekį, nors galbūt kartais ir ne ten, kur mes tikimės, ir galbūt ne taip greitai, kaip mums norėtųsi. Negalime pažvelgti ir į kūdikio vidų. Ir nors pastarųjų metų tyrimai mums suteikia naujų žinių apie kūdikio įgimtus gebėjimus, iki šiol nėra vieningos nuomonės apie tai, kaip kūdikis suvokia jį supančią aplinką, kas skatina ir stimuliuoja jo vystymąsi. Kad būtų galima geriau suprasti ikikalbinio vaiko tarpasmeninę raidą, Danielis Sternas (1991) savo teorijas grindžia vaiko savęs jutimu. Sąvoką „jutimas“ jis aiškina kaip tiesioginio dėmesio arba „žinojimo apie“ formą, kitaip tariant, „ne autoreflekcinį“ potyrį. Sternas mano, kad tam tikras savęs jutimas egzistuoja prieš sąmoningumą ir kalbą, ir kad vaikas jau gimdamas tokį jutimą turi. Tuoj po gimimo kūdikis ima įvairius potyrius lyginti vieną su kitu. Vaiko jutimų aparatui bręstant ir vaikui sąveikaujant su aplinka, vaiko savęs jutimas organizuojamas ir apdorojamas taip, kad jis tampa sąmoningu patirties pasauliu. „Aš“ vystosi iš bundančio savęs jutimo, tampa esminio savęs pojūčiu, vėliau subjektyviuoju „Aš“ ir verbaliniu „Aš“ potyriu. (Sternas 1991).

„Kūdikio dienoraštyje“ (1992) Sternas, aprašydamas kūdikio potyrius, vartoja metaforas, jis renkasi kitas sąvokas,

kai aiškina skirtingas vaiko raidos fazes: „Jausmų pasaulis“, „Artimas socialinis pasaulis“, „Dvasinis pasaulis“ ir „Žodžių pasaulis“. Įdomu skaityti, kaip jis derina empirinius tyrimus su savo nuomone ir savo fantazija. „Mūsų įsivaizdavimas apie vaiko potyrius formuoja mūsų spėjimus apie tai, kas vaikas yra. Šiais spėjimais bus grįsta mūsų darbinė hipotezė apie kūdikio amžių“, teigia jis (Sternas 1991).

Pavyzdžiui, jausmų pasaulyje kūdikio patiriamą alkio jausmą jis aprašo kaip „pasaulio griūtį. Grasinanti audra. Šviesa tampa metalinė. Stoja dangumi judėję debesys. Vėjas ir garsas išsiskiria“. Artimame socialiniame pasaulyje motina ir vaikas susitinka sąveikoje ir „atsiveria naujos erdvės. Vingiai kyla ir juda. Formos ir plokštumos pradeda savo lėtą šokį.“ Dvasiniame pasaulyje vaikas ima suvokti, kad motina gali turėti tokius pat jausmus, kaip ir jis pats. „Ji parsiunčia atgal tą augantį ir krintantį aidą, kuris kyla iš mano bangos. Aš supuosi jos aide. Jis pereina per mane, ir aš pajuntu joje savo džiaugsmą.“ Žodžių pasaulyje vaikas ima atpažinti žodžius kaip žmonių, įvykių ir daiktų simbolius: „ta nauja forma veda mane į mano paties vidų. Ten forma išsiskleidžia, bet ji kyla ir iš manęs. Stipriai priglaudžiu ją prie savo jausmų“.

Dirbdami su neįgaliais vaikais dažniau keliame klausimus „ką jis gali?“ ir „ko jis negali?“, nei „kas jis yra?“ Mums labiau rūpi tai, kas pamatuojama ir konkretu, o įsivaizduoti užslėptas patirtis ir patyrimus, kurių kiekvienas vaikas turi, mums sekasi gerokai prasčiau, nors būtent šie dalykai yra svarbūs vaiko raidai. Pavyzdžiui, labai sunku, beveik neįmanoma, įsivaizduoti, kaip kurčneregys vaikas suvokia tai, kas darosi su juo ir kas vyksta aplinkui. Ar galėčiau, vartodama Sterno metaforas, geriau suprasti Kajos potyrių pasaulį? Kai ji vieną akimirką džiaugiasi, o kitą rėkia, nes pasirodo, kad yra alkana – gal tai vyksta dėl to, kad „griūva jos pasaulis“? Galbūt ji artimoje sąveikoje patiria, kad „veriasi naujos erdvės“ ir kad ji, jausdama kontaktą, patiria, kad „formos ir plokštumos pradeda savo lėtą

šokį“? O kalbant apie jos susitikimą su „žodžių pasauliu“, kaip ji tai patiria, galėdama paprašyti savo žaislo, akivaizdu, kad „ta nauja forma veda ją į jos pačios vidų, ir kad ji priglaudžia tą formą prie savo jausmų“, nes Kaja švyti iš laimės ir džiaugsmo, kai patiria, kad galime kalbėtis.

Motinos įsčiose nėra absoliučios tylos ar absoliučios ramybės. Vaiko susitikimas su gyvenimu – tai susitikimas su pastoviais kontrastais: šviesos ir tamsos, judesio ir ramybės, garso ir tylos, šilumos ir šalčio. Pereinant nuo vieno prie kito, vaikui gali kilti jausmų, nes pokyčio akimirką jis sutelks savo dėmesį į tai, kas vyksta.

Tokiomis kontrasto akimirkomis stabteli ir Kaja. Kai ji šiltą vasaros dieną pajunta ledinį vandenį iš laistymo žarnos arba kai jai į jos tamsą pašviečia saulė, kai pakeliame ir mėtome ar sukame ją ratu, jos pasaulis tikrąja ta žodžio prasme apsiverčia aukštyn kojomis.

Kaja pirmiausia juda tarp „jausmų pasaulio“ ir „artimo socialinio pasaulio“. Susitikimai su naujais pasauliais veda į susitikimus su kitais, „kaip muzikoje, kai po vieno tono suskamba kitas“ (Stern 199?). Jausmų pasaulyje būtent potyrio vidinis jausmo tonas palieka įspūdį; objektai ir įvykiai suvokiami pagal tai, kokius jie kelia jausmus; jie yra tarsi momentinių vaizdinių grandinė. Lemiamas dalykas vaiko dėmesiui atkreipti ir smalsumui sužadinti yra intensyvumo laipsnis – būtent nuo jo priklauso vidinio susijaudinimo stiprumas. Jei intensyvumas nėra pakankamas, jis nesukelia susidomėjimo, jeigu intensyvumas yra per didelis, vaikas nuo jo ginasi taip, kaip, pavyzdžiui, motinos ir vaiko sąveikoje. Jei motinos pastangos užmegzti kontaktą yra silpnos ir neaiškios, vaikas jų nepagaus. Jei ji persistengs, vaikas nusigręš arba užsimerks. Tai esu ne kartą patyrusi, bendraudama su Kaja. Norėdamas užmegzti su ja kontaktą, turi būti stiprus ir atkaklus, tačiau jei pernelyg audringai džiaugsiesi tuo, kad sugebėjai į save atkreipti jos dėmesį, ji gali imti ir nusisukti. Ir taip ta akimirka ir baigiasi.

Kai kurios jos percepcijos tikriausiai yra trumpalaikės arba ji nuo jų bėga. Kitos tampa atpažįstamos ir lieka jos patirtyje. Kai kurias gali suprasti ir suteikti joms prasmę, kitos lieka tūnoti Kajos viduje. Galime susitikti arba skirtingai suvokti situacijas. Ten, kur aš matau ryšį tarp dviejų veiksmų, ji gali nieko nesuprasti. Tai, kas man atrodo veikla ir iššūkis, Kajai gali atrodyti vidinis triukšmas. Kai Kajai skauda, ji pavargusi arba jos jausmai sumišę ir iš jų kyla tik chaosas ir nerimas, galbūt jos „dėmesys vis kryps vidun, ir aplink save ji matys tik griūvantį pasaulį“ (Stern, 1992). Tokiomis akimirkomis būtų įkyru ir netikslinga stengtis užmegzti su ja kontaktą, geriau suteikti jai erdvės išgyventi ir apdoroti savo jausmus.

Kaja gerai jaučiasi „artimame socialiniame gyvenime“. Sternas daug dėmesio skiria tam, kaip vaikas, tyrinėdamas savo mamos veidą, pamato reakcijas, kurias sukelia jo veiksmai, ir kad vaikas supranta skirtingas mamos emocines išraiškas ir leidžiasi jų paveikiamas. Visa tai, kam vaikas nuo pat gimimo teikia pirmumą, kaip tarkim žiūrėti į išlinkimus (skruostus, antakius), šviesos ir tamsos kontrastą (akies vyzdys baltame fone) ir panašiai, lemia, kad vaiką traukte traukia žmogaus veidas (Stern, 1992). Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad čia kalbama ne apie regėjimo kaip tokio stimuliavimą, o apie vaiko potraukį ir poreikį pažinti savo ir kitų jausmus. Kadangi Kaja negali matyti mano veido, panašios patirties ji įgyja per glaudų fizinį kontaktą. Liesdama ir tyrinėdama mano veidą ji susikuria sau veido vaizdą, jausdama veidas prie veido kontaktą ji gali perskaityti mano šypsenas ir mimiką. Susipažinti su mano jausmais.

Kūdikis sugeba suvokti, kada mama yra tame pačiame bangų ilgyje, o kada – ne. Galimas motinos nebuvimas šalia gali kelti siaubą; „jaučiu, kaip į mane sėlina nuobodulys. Ieškau naujo gyvenimo taško, į kurį galėčiau nubėgti“ (Stern, 1992). Kaja labai priklausoma nuo emocinių srovių ir nuo su ja būnančių žmonių buvimo greta. Įsivaizduoju, kad jos jausmai yra plokšti, tylūs ir lūkuriuojantys be artimo kontakto, ir kad jie

mus pasitinka ir atgyja, tampa matomi, kai ji pajaučia artumą ir intensyvumą. Noriu pasakyti, kad Kaja žino, kad galiu jausti tą patį, ką ir ji. Ji taip pat numano, kad aš turiu savo jausmus ir nuotaikas ir kad jie gali skirtis nuo josios. Esu patyrusi, kaip jai persiduoda mano nuotaika; ji gali ne tik perimti mano ramybę, kai yra sunerimusi, bet ir prajukti, kai savo kūnu pajunta mano juoką; krūtinė prie krūtinės, veidas prie veido. Tokiu būdu ji jau keliauja į „dvasinį pasaulį“, kuris susideda iš tikslų, norų, jausmų, dėmesio, minčių ir prisiminimų patirties. Trumpiau sakant, visko, kas vyksta žmogaus prote, tačiau ko nematyti iš šono. Atverdami kitam savo vidinį pasaulį mes patiriame, kad galvojame ir jaučiame tą patį; bendrai dalijamės dvasiniu peizažu.

Sternas tvirtina, kad jei tam tikri savęs jutimai susilpnėja ar yra rimtai sutrikdomi, pozityvus socialinis vystymasis gali tapti neįmanomas. Sudėtingą funkcinę negalią turintis vaikas turi daugiau šansų, kad jo ankstyvosios savivokos bus sutrikdytos. Remiuosi Sterno ankstyvųjų savęs jutimų teorija ir dėl to, kad aš ją suprantu kaip aiškią paralelę su baziniais vaiko poreikiais, ir kuri tokiu būdu turėtų tapti svarbia gaire mūsų pedagogikoje.

Šie savęs jutimai Sterno nuomone yra pagrindas subjektyviam socialinio vystymosi potyriui: (Stern, 1991)

<u>Gebėjimo veikti jutimas</u>: pakreipdamas galvą, judindamas rankas, atsimerkdamas ir užsimerkdamas kūdikis ima suprasti, kad gali priversti kažką vykti pasaulyje. Tokiu būdu vaikas pamažu kaupia patirtį, kad jis gali valdyti savo aplinką ir kontroliuoti savo veiksmus. Vaikas patiria savo paties veiksmus, kitų veiksmus ir savo bei kitų veiksmus drauge. Tai socialinės struktūros kūrimo pradžia, kai vaikas laikui bėgant ima suvokti, kas yra „aš“, o kas „tu“ ir „mes“.

<u>Fizinio konteksto jutimas</u>: kūdikis palaipsniui supranta, kad mamos judesiai, balsas ir veiksmai sulaukia kitokio atsako

nei tuomet, kai jis pats yra aktyvus. Tai leidžia patirti, ką reiškia turėti savo ribotą kūną. Tai glaudi patyrimo veikti ir savo kūno pažinimo sąveika, nes per veiksmą ir judesį stiprėja kūno jutimas.

Tęstinumo jutimas: Pamažu kūdikis ima atpažinti skirtingus veiksmus ir tai, kas vyksta ir kas netrukus įvyks, darosi labiau nuspėjama. Vaikas ima suvokti save kaip vieną iš veiksmų sekos dalių. Tai svarbu, kai kalbama apie augantį vaiko smalsumą ir jo aktyvumą aplinkos atžvilgiu.

Jausmų jutimas: Tai, kad vaiko jausmai suprantami ir kitų žmonių patvirtinami, yra prielaida vaikui tyrinėti, atpažinti save ir tobulinti savo jausmus.

Subjektyviojo aš jutimas: Tam, kad būtų įmanoma priimti ir vystyti kontaktą, reikia turėti „savo kortą“ – suvokimą to „kažko“ savyje lyginant su „kažkuo“ kitame žmoguje. Be tokių patirčių vaikas lengvai liks savo vienišoje šalyje.

Struktūros kūrimo jutimas: kurti – tai visai kas kita, nei patirti struktūrą. Sąvoka „kurti“ verčia galvoti, kaip svarbu yra būti aktyviu, turėti galimybę paveikti ir pripažinti struktūrą.

Prasmės perkėlimo jutimas, kuris yra būtinas, kad vaikas galėtų sisteminti ir organizuoti savo įspūdžius, integruoti juos kaip dalį savęs paties.

Ar įmanoma išsiugdyti savarankiškumą ir patirti, kad turi jėgų veikti, kai visą gyvenimą esi priklausomas nuo kitų žmonių? Kai pats negali pajudinti pėdų, pilvo, nugaros ar paliesti kito žmogaus, kaip pažinti savo kūną? Kaip jaustis, kai negali pasikasyti niežtinčio uodo įkandimo arba pasakyti, kad veržia kėdės diržas arba kad blogai uždėtas vystyklas? Kaip vystosi santykis su veiksmu, savo kūnu ir jausmais, kai negali paklausti, kodėl esi perkėlinėjamas iš vienos vietos į kitą? Kaip galime tikėtis smalsumo ir susidomėjimo aplinka, kai veiksmai, laikas

ir seka tik sustiprina bejėgiškumo jausmą ir vidinį chaosą? Ar apskritai įmanoma įsivaizduoti, kad besiformuojantis vaiko savęs jutimas gali netrikdomas vystytis, jei vaikas turi didelę funkcinę negalią?

Kartą parke mačiau ratukuose sėdintį berniuką. Aplinkui dėjosi įvairių dalykų, kuriuos būtų buvę verta komentuoti. Vaikštinėjo žmonės, žaidė vaikai, lakstė šunys. Tačiau berniukas buvo visiškoje tyloje nuvairuotas prie suolelio, ratukų stabdžiai nuspausti. Vyras, atstūmęs berniuką, atsisėdo ant suolo. Tarp jo ir vaiko buvo koks metro – dviejų atstumas, ratukai suolo atžvilgiu buvo palikti taip, kad jiedu neturėjo jokios galimybės net susižvilgčioti. Vyriškis sėdėjo tylus it akmuo, berniukas intensyviai čiulpė savo kumštį, kurį visą buvo susigrūdęs į burną. Nebuvo nė judesio, nė žodžių. Po kokių 20 minučių jie išvažiavo iš parko taip pat tylėdami, kaip ir atvažiavo.

Jei ši situacija buvo įprasta berniuko kasdienybė, tai apie kokį savęs ir kitų suvokimą galime kalbėti? Kokių galimybių jis turi pasijusti veiksmo žmogumi, kai negali atsistoti ir išeiti iš daugeliui atrodytų tokios žeminančios situacijos? Kokio patvirtinimo jis sulaukia savo potyrių ir jausmų atžvilgiu? Kokių jis turi galimybių siekti kontakto?

Pažintis su įvairiais negalią turinčiais žmonėmis įvairiose gyvenimo situacijose suteikė man žinių, kad jų pozityvus savęs suvokimas ir gyvenimo džiaugsmas jokiu būdu nėra susijęs su jų funkcinės negalios laipsniu. Skirtumas tarp gyvenimo džiaugsmo ir depresijos, aktyvumo ir pasyvumo, socialinio atvirumo ir autostimuliacijos greičiau glūdi tame, kiek konkretus asmuo savo aplinkoje patiria meilės ir prisirišimo. Gyvenimo kokybė nebūtinai priklauso nuo žmogaus gebėjimo judinti rankas ir kojas, girdėti ir matyti, o nuo aplinkos gebėjimo už bet kokios negalios įžvelgti individą.

TEISĖ BŪTI PASAULIO BAMBA

Meilė, kurią vaikai patiria iš savo tėvų, suteikia jiems balastą, leidžiantį aktyviai ir pasitikinčiai veikti savo aplinkoje. Tas vaikų gyvenimo džiaugsmas, troškimas tyrinėti, nuostaba ir atsidavimas, kuriuos vaikas rodo gyvenimo atžvilgiu, veikia mus kaip magnetas. Todėl jie ir sulaukia mūsų dėmesio bet kurioje gyvenimo situacijoje. Dvimetis, išvykimo salėje džiaugsmingai lakstantis tarp lagaminų, žavi mus savo energija ir tuo, kaip jis savo sugebėjimais džiaugiasi. Vaikas, autobuse nuoširdžiai iš visų jėgų traukiantis savo dainelę mus žavi tuo, kaip natūralu vaikui išdainuoti savo džiaugsmą visai autobuso publikai. Žiūrėdami į vaiką, kuris rimtai stebi, kaip atsiveria ir užsiveria prekybos centro durys, pagalvojame, kiek stipresnių ir silpnesnių įspūdžių mūsų gyvenime yra virtę kasdieniais dalykais, kurių nė nepastebime. Ta mažylė tramvajuje, kuri su tokiu įsitikinimu mums paskelbė, kad yra pasaulio bamba, verčia mus stebėtis tuo saugumu, kurį ji tiesiog turi. Ir mums belieka linksėti, šypsotis ir visa savo povyza tvirtinti, kad vaikas yra teisus: tai Jis yra pasaulio bamba. Vaikas supranta mūsų žvilgsnius ir pasiima juos su savimi kaip lauknešėlį į ilgą kelionę per gyvenimą.

Kurčneregiui vaikui niekas nėra savaime suprantama – nei suvokti ir pasinaudoti savo artimųjų meile, nei pasijusti pasaulio bamba. Kurčneregiui vaikui meilę ir dėmesį reikia perduoti labai konkrečiai, nes tiek daug emocinių niuansų, kuriuos mes paprastai perteikiame žvilgsniu ir balsu, jiems lieka nepasiekiami. Toks vaikas suvoks mūsų meilę per mūsų veiksmus, t. y. tai, kaip mes sugebame iš chaoso sukurti saugumą, iš nerimo – ramybę, iš vienatvės – bendrystę. Siekiant su kurčneregiu vaiku kurti abipusį emocinį ryšį, ankstyvosios sąveikos elementai – artumas, fizinis kontaktas – bus svarbūs ne tik pirmaisiais jo gyvenimo metais, bet ir visą jo gyvenimą.

Laikas, kurį praleidau su Kaja, leido man suprasti, ką meilė ir dėmesys reiškia vaiko raidai, ir kadangi aš kaip jos mokytoja buvau taip pat atsakinga už jos raidą, reikėjo šiek tiek panagrinėti, kaip Kaja sugeba priimti kitų žmonių meilę. Todėl man niekada nekilo klausimas, kiek apskritai aš galiu pajusti meilės Kajai, man kilo klausimas, kokiu būdu man ją perteikti, kad ji šiuos mano jausmus suvoktų.

Leboyerio mintys apie tai, kad norėdami bendrauti su kūdikiu turime atrasti „tą kalbą, kuria kalba mylintieji – tie, kurie tamsoje liečia ir glosto vieni kitus be žodžių; tie, kurie užsimerkia ir atsiriboja nuo visko, kas yra aplinkui“, tapo gaire man artėjant link Kajos. Jos pasitikėjimas manimi atsirado per bendrą ritmą, per mūsų susikurtą bendrą kalbą. Tam, kad ji galėtų patirti mano emocinius niuansus, labai arti jos turėjo būti ir mano veidas. Kai apsikabinu Kają, kiti, esantys šalia, gali matyti mano veido išraiškas ir girdėti mano balsą, bet ji, į kurią aš kreipiuosi, negalėtų suvokti jausmų, kuriuos ji man sukelia, jeigu nebūčiau prigludusi prie pat jos.

Laikant ant rankų mažylį, beveik automatiškai bučiuojame jam į kaktą, akis, skruostelius ar rankutes. Kaja taip pat buvo mažylė, tad man buvo lengva elgtis taip pat. Tačiau tik tada, kai ji kartą labai rimtai susirgo, gulėjo ligoninėje ir mes nepaprastai dėl jos nerimavome, aš pastebėjau, kaip stipriai laikau ją apkabinusi ir kaip nepaliaujamai ją bučiuoju. Tarytum mano nerimas ir baimė išsireiškė štai tokiu būdu, nes aš negalėjau jos pasiekti nei savo balsu, nei savo žvilgsniu. Po šios patirties man kilo mintis, kad galbūt per savo lūpas galėsiu kompensuoti visas tas žinias, kurias šiaip perteikiame žvilgsniu/balsu. Vaikas savo jausmais ir potyriais gali pasidalyti su mama vien tik susižvalgęs su ja. Greiti žvilgsniai gali reikšti: „man dabar taip smagu ir aš matau, kad tu tai žinai“. Kad tokią patirtį perduočiau Kajai, turiu jai tai perduoti prisilietimu. Mano nuotaiką ji turi pajusti liesdama rankomis arba veidu pajusti mano šypseną; ji turi pajusti, kaip tankėja mano kvėpavimas, kai nusiviliu arba

susierzinu; ji turi pajusti, kad kai aš juokiuosi, keičiasi mano kūno judesiai. Ji turi pajusti, kad kai ją bučiuoju, perduodu jai žinią apie tai, kokia ji gera, kokia ji šauni arba kokia aš susirūpinusi ir nelaiminga, kai ji serga. Tai, ką mano lūpos ant jos odos išsako per lietimą yra kalba, kurią Kaja supranta, ji gali jai suteikti vertingos ir reikalingos informacijos apie jausmus ir tarpusavio priklausomybę, solidarumą.

Kaja visą gyvenimą yra apsupta meilės, tačiau jai nebuvo lengva priimti ją taip, kad galėtų ja pasinaudoti savo labui. Jos santykis su aplinka buvo ilgą laiką kupinas chaoso ir nesaugumo, ir tik vėliau, kai jos gyvenimas pasidarė aiškesnis ir labiau nuspėjamas, ji kitaip pradėjo elgtis su žmonėmis aplink ją ir su ja supančia aplinka. Vis didesnė kontakto patirtis leido jai geriau suprasti, kas vyksta aplinkui. Geriau pažindama savo kasdienybę ji išmoko kurti gilesnį emocinį ryšį su kitais. Kitaip tariant, jos raida visą laiką pilna kontakto ir aplinkos tyrinėjimo tarpusavio sąveikos.

Tuo metu, kai Kaja nepaprastai ėmė domėtis erdve, kryptimi ir atstumu, ji, kaip anksčiau ir minėjau, ėmė tyrinėti ir mūsų veidus. Ji buvo nepaprastai smarki ir atkakli. Ypatinga buvo tai, kad ji nepasitenkindavo čiuopimu rankomis, ji norėjo mūsų veidus ištyrinėti burna. Iš pradžių aš neleidau to daryti – ne todėl, kad asmeniškai manyčiau, kad nemalonu, kai Kaja lūpomis tyrinėja visą mano veidą, bet greičiau dėl to, kad taip tiesiog nesielgiama. Kai Kaja stverdavo man už lūpų ir norėdavo jas patraukti link savęs, aš atkišdavau jai skruostą. Tačiau Kaja nenusileido. Ji atstumdavo mano veidą, vėl griebdavo man už lūpų ir vėl traukdavo link savęs. Man buvo nepaprastai sunku neatsakyti į tokius aiškius jos signalus ir poreikius – mūsų santykis juk ir buvo pagrįstas tuo, kad visą laiką stengiausi ją suprasti ir jai atsakyti. Kiek dvejodama leidau jai elgtis kaip išmano, bučiuoti ir liesti mane lūpomis. Įsistvėrusi man į plaukus ji tai prisitraukdavo mano veidą prie savojo, prispausdavo lūpas prie manųjų, tai vėl atstumdavo. Po kelių dienų tokiu pat

būdu ji panoro išstudijuoti ir mano nosį. Įkišti nosį į vaiko burną nėra toks ten menkniekis, tačiau ji gavo, ko norėjusi. Ir šitaip ji kelias savaites burna tyrinėjo mano ir kitų žmonių veidus.

Jos tyrinėjimas buvo nepaprastai intensyvus. Man šovė mintis, kad šitaip tyrinėdama mūsų veidus ji ne tik kuriasi mūsų vaizdą, bet jai rūpi ir šis tas daugiau. Kas tai buvo, mes, žinoma, negalime tiksliai pasakyti, tačiau galime manyti, kad veidas ir Kajai yra ta vieta, kur žmonės daugiausia keičiasi jausmais. Gali būti, kad ji taip stipriai triūsė, nes siekė išsiaiškinti, kas mes tokie ir ką kiekvienas iš mūsų jai reiškiame, taip pat ir jos pačios jausmus mūsų atžvilgiu. Palaipsniui jos smarkumas blėso, ir šiandien ji mūsų veidus liečia kur kas ramiau ir labiau susikaupusi. Ji puikiai suvokia meilumo ženklus.

Kai dabar prisimenu tas intensyvaus mūsų veidų tyrinėjimo savaites, manau, kad tuomet įvyko svarbus lūžis jos gyvenime. Tarytum pasidavė viena joje buvusi užtvara, ir kad visa ta globa ir meilė, kurios apsupty ji visą laiką buvo, dabar jau be kliūčių galėjo ją pasiekti. Kai šiandien matome šitą harmoningą ir laimingą vaiką, manau, kad taip yra būtent todėl, kad ji jaučiasi saugi ir esanti pasaulio centre ir kad ji sugeba priimti į save visą tą meilę, kuri ją supa.

Bučiniai šiaip jau nėra mano mokymo programos dalis, tačiau kad pasirinkau patenkinti Kajos artumo poreikį ir kad nusprendžiau čia tai aprašyti, yra dėl to, jog manau, kad tai turėjo didelės įtakos jos pačios savęs suvokimui kitų žmonių atžvilgiu. Faktas, kad ji šiandien reikalauja kūno kontakto ir džiaugiasi, kai yra myluojama, suteikė jai tvirtesnį pagrindą, nuo kurio ji pastoviai stiebiasi į mus ir gyvenimą. Tai veikia visą jos laikyseną ir elgesį. Jos veidas atviresnis ir jos linksma šypsena atsukta mūsų pusėn. Turbūt ir ji pati jaučia poreikį perteikti mums savo šiltus jausmus mūsų atžvilgiu. Tokiu pat būdu, kaip ji gauna mūsų meilės ženklus, ji rodo ir savo atsidavimą. Ji braukia rankomis man per veidą ir plaukus, per kaklą ir rankas. Ir kadangi ji daug kartų per dieną spontaniškai atsigręžia į mane

ir apipila mane savo draugiškais bučinukais, manau, kad ji – kaip ir pati patyriau – atrado būdą, kuris atstoja tuos žvilgsnius ir žodžius, kurių ji negali man pasiųsti. Ir kai ji paliečia mano lūpas prieš prisitraukdama mane prie savęs, o tai tapo jau žaidimu, tai man labai primena situaciją, matytą tramvajuje, kai ta maža mergytė sukiojo tai vieną, tai kitą savo skruostą mamai, kad ši ją pakšteltų tai į vieną, tai į kitą skruostuką.

Šiandien Kajai jau beveik septyneri. Visiems lengva suprasti tai, ko ji nesugeba. O kad pamatytume visa tai, ką ji gali, reikia gerai ją pažinoti. Kad pažintume ją tokią, kokia ji yra, ir numanyti tai, ką ji greičiausiai sugeba, reikia būti labai arti jos.

Mes lengvai dedame lygybės ženklą tarp įvairių gebėjimų įvaldymo ir raidos. Kadangi Kaja pati nevaikšto ir dėl to ją reikia nemažai nešioti ant rankų, kadangi ji geria iš buteliuko kaip maži vaikai, kadangi ji pati nevalgo ir ypatingai nebendrauja ženklais, daugeliui, kurie ją mato trumpai, palieka labai neįgalaus vaiko įspūdį. Žinoma, ji tokia ir yra, tačiau visų pirma ji yra vaikas, kuris, nepaisant visų rimtų savo jutimų sutrikimų, visą laiką vystosi. Ir jei tik mums pavyksta suprasti ypatingą jos saviraiškos būdą, lengvai patirsime susižavėjimą tokiu pat jos tyrinėjimu ir gyvenimo džiaugsmu, kokį matome kiekviename kitame vaike. Jei būsime pakankamai dėmesingi, kad patvirtintume jai, kad ją matome, kad kartu su ja džiaugiamės ir stebimės mažais ir dideliais dalykais, ir Kaja patirs, kad yra tas pasaulio centras, kuriuo ji privalo žinoti, kad yra.

Aš nekeliu ateities tikslų, kad Kaja išmoktų vienų ar kitų gebėjimų, bet kad mes, pasiūlydami jai gerai paruoštą pedagoginę programą, pasiektume ją ten, kur ji kaskart yra, tam, kad ji galėtų vystytis pilnutinai. Aiškus mūsų tikslas yra sugebėti išsaugoti tą gyvybingumą, kurį Kaja visą laiką turėjo. Tai geriausia varomoji jėga jos raidai ir geriausia apsauga nuo tų užtvarų, kurių vis dar joje yra. Niekas neapsaugos jos nuo skaudžių potyrių, niekas nesugebės apsaugoti jos nuo vienatvės pojūčio. Skaudūs potyriai ir vienatvės jausmas yra reikalinga

vaiko raidos dalis. Tačiau vaikui Kajos situacijoje yra taip, kad skaudūs potyriai ir vienatvė labai greitai gali virsti dominuojančia patirtimi. Todėl svarbiausias jos visų dienų tikslas yra tai, kad mes esame jai pasiekiami tiek fiziškai, tiek ir dvasiškai taip, kad ji, kaip ir kiti vaikai, galėtų gauti artumo, kai ją apima baimė arba kai pasijaučia vieniša ir kai nori savo pojūčiais pasidalinti su mumis.

Buvimas su žmonėmis apskritai nėra jokia garantija apsaugoti ją nuo nusiminimo ar vienatvės. Vienatvė būnant dviese yra žinoma sąvoka, taip pat ir daugeliui neįgalių vaikų. Santykio, kurį vaikas turi su savo artimaisiais, kokybė yra lemiamas vaiko emocinės tarpusavio priklausomybės pojūčiui.

Niekada nemaniau, kad tas neramus mažylis, kuris ropinėjo ant raudono guminio kilimėlio, reikš man tiek daug. Tačiau gyvenimas yra stebuklingiausia mūsų visų kelionė, ir laikas yra keista sąvoka.

Jei prisiminsime praeitį, visos prabėgusios dienos mums atrodys kaip vientisa gerų ir blogų potyrių srovė, ir mes negalėsime tvirtai išskirti, kurie dalykai toje srovėje buvo svarbesni už kitus. Tačiau kartais tenka patirti tai, ką žinome, kad tai bus išskirtinis potyris. Man toks potyris buvo išmokimas pažinti Kają.

Prisimenu ją taip, kad ji visam laikui išliks mano atmintyje tarp brangiausių prisiminimų.

Jokia vasaros diena neprilygs tam atpažinimo džiaugsmui, kuris trykšta iš Kajos po ilgesnių nesimatymų, kai aš ją pakeliu ir ji susikaupusi ir mąsli vienoje rankoje laiko mano karoliukus, o kita tvirtai įsistveria man už kaklo. Arba kai ji vėliau atsisėda man ant kelių ir kupina lūkesčio kartoja visus mūsų žaidimus.

Tąsyk, kai su ja susipažinau, neturėjau jokių prielaidų tikėtis, kad kada nors pamatysiu jos besišypsantį veidą atsisukant į mane prieš jai mane paglostant. Taip pat jokiu būdu nėra savaime suprantama patirti, kaip nekantriai ji stiebiasi, kad galėtų pabučiuoti, arba girdėti jos džiugų juoką arba jos beveik

pakilią veido išraišką tomis akimirkomis, kai ji prisimerkusi bando įžvelgti mano akis.

Būna, pajuntu dunkstelėjimą širdyje, kai žiūriu į jos saulės nugairintas kojytes, kyšančias pro tarpelį tarp džinsų ir baltų kojinaičių. Ir kaskart su džiaugsmu prisimenu tą pirmąją naktį, kai ji nakvojo pas mane, kai jai pravirkus perkėliau ją į savo lovą. Ji prispaudė prie manęs savo ledines pėdutes, tada apsikabino mane, patenkinta atsiduso ir ramiai užmigo. Vėliau naktį ji atsibudo, atsisėdo ir susirado mano karoliukus, tada nusuko veidą į langą, kad pamatytų pro jį iš viduržiemio nakties atsklindančią mėnesieną.

Niekada niekas su Kaja nebuvo savaime suprantama, ir todėl visi jos judesiai, jos tyrinėjimai, jos garsai ir ženklai, jos lūkesčiai ir šypsenos yra kaip svarbūs įvykiai, kuriuos kasdien patirti man yra didžiulė privilegija. Šitiek kartų Kaja suteikė man galimybę iš naujo atrasti mane supantį pasaulį iš visiškai naujos pozicijos. Nepaisant visko, ji tvirtai laikosi gyvenimo. Ji yra stipri, drąsi, linksma ir smalsi, nepaisant to, kad ji niekada nėra regėjusi nieko daugiau nei blausią šviesą ir tamsą, galbūt dar pavienes ryškias spalvas, kai jos būdavo labai arti jos. Greičiausiai ji niekada nėra girdėjusi ir nieko daugiau nei tik retkarčiais silpnus, tamsius tonus. Tačiau savo rankomis ji sistemingai ištyrinėja viską, ką tik pasiekia, savo kūnu perteikia savo jausmus ir priima mūsų. Jos oda siekia saulės šviesos, vėjo, šalčio ir šilumos ir liečia vandenį, kuris ją apgaubia baseine.

Dabar dažniau nei bet kada lyginu ją su tais nuostabiais, akinančiai geltonais alksnio lapais, kurie kiekvieną rudenį šviečia mums stipriau už bet ką kita. Tuo pačiu žinau, kokia ji pažeidžiama, kokia ji bejėgė, jos absoliučią priklausomybę nuo to, kad kiekvienas, kuris esame šalia jos, galėtų ją užstoti, ją paskatinti, ją suprasti ir ją pasiekti. Aš pasidarau labai jautri, kai kalba užeina apie Kają, ir nebeturiu užtvarų jausmų jos atžvilgiu prasme. Aš priimu tą stiprų džiaugsmą, kurį patiriu, kai ji jaučiasi gerai, ir jaučiu nepaprastą nerimą ir nusivylimą, kai jai

nėra gerai. Nenoriu gintis nei nuo gerų, nei nuo skaudžių jausmų, kuriuos ji man sukelia.

Ji niekada nėra toli nuo mano minčių pasaulio, ir jos vaizdas, jausmai jai visada iššoka mano sąmonėje.

Literatūros sąrašas:

Berg Brodén, M.: Motina ir vaikas niekieno žemėje, Nordstedts Forlag AB, Stokholmas 1989

Bowlby, J.: Saugi bazė, Det lille Forlag, Frederiksbergas 1994

Carling, A.: Mudviejų žvilgsniai, Valstybinė specialiosios pedagogikos aukštoji mokykla, Oslas 1987

Ekstein, R.: Vaikas šiapus ir anapus tikrovės, Natur og Kultur, 1984

Embde, R.N.: The Affective Self: Continuities and Transformations form Infancy, Call, J.D., Galenson, E. Ir Tyson, R.L. (eds.), Frontiers of Infant Psychiatry, Vol. 2. New York: Basic Books 1984

Fröhlich, A.: Basinė stimuliacija, Ad Notam Gyldendal, Oslas 1995

Jacobsen, K.V. red.: Prielaidos komunikacijai su kurčneregiais, Nordisk Vejleder Nr. 15, Nord-Press 1992, skyrius: A. Nafstad: Aplinkos supratimo prielaidos

Hansen Røed, B.: Pirmasis dialogas, Solum Forlag A/S, Oslas 1991

Holm, U.: Empatija, Gamta ir Kultūra, Malmė 1992

Leboyer, F.: Gimti be prievartos, Aldus, Stokholmas 1974

Lorentzen, P.: Aš ir simbolis, Nordisk Vejleder Nr. 17, Nord-Press 1994

Lorentzen, P.: Paprasti ir nepaprasti vaikai, Nepublikuotas rankraštis 1996

Rye, H.: Ankstyva pagalba geresnei sąveikai, Universitetsforlaget, Oslas 1993

Stern, D.: Vaiko tarpasmeninis vystymasis, Hans Reitzels Forlag A/S, Kopenhaga 1991

Stern, D.: Kūdikio dienoraštis, Universitetsforlaget, Oslas 1992

Sylvander, I.: Empatija, pažinti, suprasti ir augti, Almqvist & Wiksell Forlag, Stokholmas 1992

Söderberg, R.: Ankstyvoji vaiko kalbos raida, Liber, Malmė 1979

Vetlesen/Nortvedt: Jausmai ir moralė, Ad Notam Gyldendal, Oslas 1994

Norvegijos mokytojos Liv Holmen knygoje pateikiama nepaprasta labai neįgalios mergaitės ugdymo patirtis.

Nedaugelis vaikų su tokiomis negalėmis, kokius turėjo knygoje aprašoma Kaja, išgyvena pirmuosius savo gyvenimo metus. Nuo pat gimimo mergaitė buvo apsupta tėvų ir mokytojų meilės ir globos; sudėtingi ir nuodugnūs specialistų bandymai užmegzti kontaktą su ja, „prisikasti“ iki jos per meilę, įtraukti ją į bendravimą jos pačios prielaidomis padėjo jai tapti harmoningu, saugiu, bendraujančiu ir kupinu gyvybės vaiku. Taip Kaja galėjo atsiverti ir parodyti savo galimybes, potencialą, kurio iš pradžių niekas nedrįso nė tikėtis iš vaiko su Kajos sindromu.

Knyga įdomi ir naudinga visiems tėvams, pedagogams, auginantiems ir ugdantiems neįgalius vaikus.

Dalia Taurienė,
Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centras

Liv Holmen
VALIA IR ŠVIESA

Iš norvegų kalbos vertė Brigita Urmanaitė

Tiražas 200 egz.
Maketavo, išleido ir spausdino UAB „Printėja“,
Vytauto Didžiojo g. 114B, 56111 Kaišiadorys
info@printeja.eu, www.printeja.eu